

106844

TRANSILVANIA

ANUL 73 FEBR.—MARTIE Nr. 2-3-1942

SIBIU

TRANSILVANIA

Organ al ASTREI

AICI SUNTEM

Suntem. Aşa ; câţi şi cum suntem. Aici unde suntem.

Realităţile fiinţei noastre naţionale ; fapte atât de simple în desăvârşitul lor adevăr, încât resping dela început şi atacurile şi argumentele, care s'ar ridica apărătoare. Sunt principiile drepturilor noastre ca neam, solide asemenea unui enorm cub de granit, pe care nu-l poţi aşeza nici pe muche, nici pe colţ, pe care chiar dacă ai reuşi să-l răstorni, rămâne tot atât de temeinic aşezat, acelaşi, pe oricare altă latură a lui.

Pentru a întemeia drepturile noastre naţionale şi pentru a avea justificarea armei ridicate, e cu desăvârşire îndestulătoare logica simplă a acestor realităţi actuale. Ştiinţa şi sânguinţa poate desgropa din arhive captivante imagini ale trecutului ; doftorii pot reconstrui, din analiza unei mărgele de sânge, fantastice infurcări de neamuri şi înrudiri etnice ; din factura unui cuvânt poate porni sfredelul ascuţit al minţii până în pântecile mileniilor trecute, legând şi deslegând neamuri şi popoare ; dialectica şi fantezia pot înlocui banalul strop de apă cu iluzia curcubeului şi te pot amăgi, ca să treci pe lângă izvorul modest, dar aievea, spre miraculoase avuzuri, vrăjite de apele-morţilor.

Ceea ce e însă de temelie şi hotărîtor, e simplul fapt al existenţei noastre, pe acest petec de pământ.

Discuţiunile referitoare la continuitatea noastră istorică, pe cele două povârnişuri ale Carpaţilor, sunt prea interesante şi uneori aruncă noi lumini asupra vechei noastre cînvingeri. Dar, oare, dacă ar avea dreptate acei falşi istoriografi, care — sub impresia şovinismului sau a altor rătăcirii — ne-au adunat aici abia prin veacul al treisprezecelea, sau şi mai târziu, am fi oare noi lepădăturile lumii, încât orice neam silnic, din faţa şi firea căruia încorcirea de zece veacuri încă nu a şters nici pomeţii şi nici pornirile turanice, să aibă dreptul să ne mişte şi să ne încalece ?

Părinți de părinții noștri și-au ridicat ochii din ticăloșia mizeriei noastre spre lumina Cetății Eterne și au pipăit cu mintea — și mai ales cu sufletul — fiecare scenă și fiecare figură din glorioasa istorie a așezării noastre, scrisă în marmora columnei marelui Împărat. Inrudirea noastră latină ne e o convingere, care, în zorii anevoioși ai deșteptării noastre, ne-a înălțat, ne-a întărit și ne-a deschis drumuri de înaintare. Dar, oare, dacă limba, firea, trecutul nostru care ne leagă de acel antic popor nu ar fi decât iluzie; dar, oare, dacă ar fi mai mult decât alunecarea avântului retoric, degradarea noastră și a altora la umilința de frați bastarzi și mincinoși ai celor ce au păstrat — fericiți — deasupra creștetelor, seninul cer al Lațului; — dacă intradevăr am fi un neam cu sânge curat slav, tracic, sau de altă obârșie: oare o asemenea împrejurare ar slăbi drepturile noastre naționale?

Și suntem aici. În acest pământ, cu întinderi vaste, curat românești, cu insule de altă viță închistate ici-colo în mana românească, prin frământări istorice fatale, sau prin haine socoteli omenești. Străjile etnice ale neamului nostru se întind până departe, în toate laturile — valuri de apărare ale cetății noastre românești.

Suntem aici. Cu toate drepturile, cu toate urmările acestui fapt real, pe care nimenea — nici noi și nici alții — nu-l poate schimba.

Acest pământ e patria noastră, — nu altul!

Nu am ales-o noi și nici părinții noștri; a fost încheată și clădită în muncile sutelor și a miilor de ani, cârmuiți de același Destin, care trage în golul nesfârșit orbita soriilor și cârmuiește cu aceeași grijă cărarea găzei din iarbă. Nu am ridicat noi acești munți — spinarea așezării neamului nostru — și nu am săpat noi albia râurilor și nici nu am întins noi bărăganele largi. Nu noi am vrăjit cerul albastru de deasupra și nici splendoarea toamnelor dela noi. Același Crivăț incremenea și același Austru dulce mângăia aceste întinderi și pe vremea, când omul de aici se închina minunei primei vetre de foc.

Și nu noi ne-am ales vecinii. Poate am fi fost mai bucuroși, dacă am avea vecini un neam de Olandezi, care fumează pașnici din lulelele lor lungi tutun de peste Mări, mulțumiți în hodina țării lor culte și bogate.

Aici suntem; cu bogăția șesurilor și cu ariditatea munților de stâncă; cu urlet sinistru de lupi și cu cântec de priveghitori; cu holde și aur, râvnite de toți prădalcicii!

Ne e dat să ne trăim vieța de neam aici, unde se încrucișează și se involbură vânturile politice ale unei jumătăți de lumi. E realitatea geografică, tragică asemenea unui destin, luminoasă asemenea unei meniri.

În aceste fapte e ancorată viața neamului nostru și ele sunt nu numai obârșii de drepturi, dar mai ales ele determină liniile cardinale ale atitudinilor noastre.

E necesar să reducem la aceste simple fapte gândirea noastră politică, mai ales în vremuri de criză, când interese streine pot avea tendința să diformeze, când fapte și împrejurări caduce pot impresiona, voină să se substituie celor statornice.

Din masiva simplitate a acestor realități e determinată soarta și fapta noastră.

Întreagă istoria acestui neam e sbuciumul crâncen pentru păstrarea acestor principii ale existenței noastre. Noi nu ne-am suit — ca alții — în șelele înalte ale cailor cu păr neșălat, ca să năpăștuim țări și popoare. Nu ne-am frământat în războaie stârnite de discuțiuni religioase, nici nu am pornit spre țările păgânilor ca să înfigem cruce în locurile biblice. Nu am încins spadă ca să stârpim credințe și sisteme politice, pe care de altfel le respingeam.

Ci am stat împotriva năvălitorilor, vărsați din imbulzeala cine știe cărei regiuni sălbatică asiatică și ne-am apărat de altădată crucea noastră, pe care păgânul voia să o scoată din sulita săracilor noastre biserici. Ci am sângerat sute și iar sute de ani, luptând ca să ținem hotarul *acestui* pământ strămoșesc și să scoatem din el buruiana care s'a prins și aici și dincolo, în huma lui grasă. Ci am murit în încleștări de prin văile munților și în șanțuri de redate și în avânturi cu pieptul gol, împotriva tunurilor și a mitralierelor — ca să dobândim suprema țintă a omului și a neamului: libertatea.

În aceste neîncetate valuri ale luptei pentru păstrarea temeliiilor ființei noastre naționale, ne-am găsit totdeauna mergând în ogașul tras de drumul de progres al omenirii. Acei năvălitori, în ale căror „bărbi încalcite se împiedeca vântul”, amenințau belșugul, frumșețile artistice și știința Apusului întreg, — dar *noi* le stăteam mai întâi în cale și ei puteau trece spre catedralele într'aurite și spre castele crenelate, numai dacă au putut mai înainte înfrânge pe cei ce *aici* își apărau sărăcia și nevoile și neamul. Semiluna a trebuit să-și istovească mult puterile în războaiele noastre sfinte, — adesea coborându-se chiar în țărâna însângerată — până să răzbată și să se așeze de veac pe cetatea Budei și să ajungă sub zidurile Vienei. Iar luptele noastre pentru desrobire — oare care neam era mai robit ca al nostru? — se încadrau strălucit în principiile de libertate care cuceriseră lumea.

În întreagă istoria noastră — și aici e neasemuita ei strălucire — ne-am găsit pe drumul progresului omenesc, ne-am găsit pururea alături de cei ce luptau pentru desăvârșirea și inobilarea așezărilor și

țintelor omenești. Cronicarul veacurilor nicicând nu ne-a găsit nici iconoclaști, nici invadatori sălbateci, nici oprimatori, nici răpitori ai libertății altora — ci pururea în slujba înălțatelor idei și străduințe de înaintare și desăvârșire.

E oare un merit acesta? Din unghiul de privire al serviciilor pe care neamul nostru l-a adus civilizației și crucii: da. Inșă acele neînțetate frământări, atât de îngrămădite cu jertfe și suferințe, nu porneau din speculațiuni ideologice, oricât de înalte ar fi fost ele, și nici din avântul însuflețirii pentru lozinci ale zilei. Erau fireasca și necesara urmare a faptului de temelie a vieții noastre naționale, a ființei noastre naționale, *aici*.

Dacă ele s'au încadrat totdeauna în ideea de omenie și de progres; dacă ele ne-au așezat totdeauna în tabăra potrivnică silniciei, robirei, oprimării și degradării omenești — e fireasca urmare a nobleței și a generosității înăscute ale acestui Neam Românesc.

Istoria își urmează logica faptelor ei, și neamurile pășesc pe același drum, duse de cătușele așezărilor lor geografice, de pornirile și de firea lor trasă din străbuni.

Suntem, atâți și așa cum suntem. Un neam cu desăvârșire deosebit de cele din vecinătăți, cu limba, cu firea, cu gândirea lui. Cu nedreptățile pe care le-a suferit, cu hotărârea lui de a le învinge; cu vechile porniri de civilizație și de omenie, prin care va merge totdeauna pe calea înălțării omului.

Nu vrem să fim — am fi de râs! — reformatori ai lumii, cum-pănind noi concepții politice mondiale; nici străji pe vigilența și spada căroră se razimă hodina Apusului. Ne ținem în echilibrul firei noastre așezate, ne căutăm mijloacele de a putea rămâne în ogașul bătrân al credinței și al omeniei noastre. Prietenii ni-i dă drumul comun, — dușmani ne sunt cei ce dau să ne oprească.

Suntem *aici*, unde suntem.

Nu suntem un neam neașezat, în dibuire după o patrie, nici neam pe care nu-l mai încape hotarul. Nu suntem popor, care să căutăm pretexte de cucerire, după ce ne-am fi adunat cu toții sub acoperișul casei noastre. Suntem *aici*, pe pământul nostru de zăstăm. Și în cântecele în care vibrează sufletul acestui neam, nu găsim numele sinistru, ca un vuet de vânt, al aceluia depărtat râu răsăritean, ci în ele plânge Mureșul și Someșul și Crișurile.

Trebuiește neintârziat să revenim pe deplin la curatele formule ale existenței noastre naționale.

Himerele pot vrăji stări de euforie celui ce se poate lăsa legănat în bunătățile păcii și ale belșugului. Planuri mari și majestoase

poate făuri cel ce și-a desăvârșit așezarea, și cel al cărui vecin nu stă nici cu făciunile subț strășina lui, și nici în pândă cu pumnalul perfid.

Să ne adâncim în dârzenia voinței noastre de a ne recuceri toate drepturile răpite, să ne încântăm ochii și inimile în frumusețile și în dragostea pământului românesc.

Ceea ce trebuie să apărăm azi, ceea ce trebuie să salvăm azi, e însăși temelia vieții noastre ca neam.

Privind icoanele mirajului, proiectate pe crâncenele probleme de existență ale neamului nostru, ne vine în minte suspinul bătrânului preot, din piața Thebei lui Oedip :

„Lipsit de rost e turnul, rămas fără ostași,
„Lipsită de rost nava ce nu are vâslași!”

IONEL POP

GERMANII ÎN ECONOMIA TRANSILVANĂ

În spațiul și istoria românismului, Transilvania a reprezentat și reprezintă o funcțiune de geneză etnică, politică și culturală și înțelegerea noastră ca neam nu este cu puțință fără a înțelege ce a fost și ce este această provincie. Ținut de descălecători, locuit de trei rase fundamentale, deosebite care veacuri de-a rândul au fost rivale, Transilvania și-a făurit istoria din neliniști, lupte și înfăptuiri care i-au zămislit un suflet particular a cărui înțelegere reclamă o anumită conformare psihologică și un anumit discernământ etno-politic.

Poziții etnice. După recensământul din 1930 toată Țara avea 18.057.028 locuitori; iar Transilvania (incl. Banatul, Crișana și Maramureșul) avea 5.548.363 locuitori, adică 30,7%.

Suprafața Țării era de 295.049 km. p., iar aceea a Transilvaniei era de 102.282 km. p., adică 34,6%.

Același recensământ a constatat următoarea *compoziție etnică* a provinciei noastre:

Români	3.207.880	adecă	57,7%
Unguri	1.353.276	"	24,3%
Germani	543.852	"	9,7%
Evrei	178.699	"	3,2%
Țigani	109.156	"	1,9%
Alții (Sârbi, Slovaci, Ruteni Bulgari, etc.)	155.500	"	3,2%
Total	5.548.363	adecă	100%

Din toată această populație transilvană 4.589.363 locuiau în sate și 959 mii la orașe.

Prin urmare, Transilvania avea aproape o treime din populație și peste o treime din suprafața României întregite precum și o majoritate absolută românească; 82% din populația acestei provincii locuiește în sate și numai 18% locuiește în orașe.

Provincie mai mult săracă. Independentă dela 1541 la 1690, ca principat, după acest răstimp și până la 1848 ca provincie austriacă, îndepărtată de centru, Transilvania a fost apreciată numai din punct de vedere fiscal și militar și administrată numai de guvernatori streini.

Populația Transilvaniei era săracă și tot așa a rămas și după 1848 de când această provincie devine parte integrantă a Ungariei. Ungaria era, până la începutul secolului actual o țară pronunțat agrară; ea urmărea o dezvoltare cât mai mare a producției ei agricole și, din această cauză, ea se interesa în primul rând de șesul mare din centrul țării și de pământurile din dreapta Dunării. Ungaria, formând un teritoriu vamal comun cu Austria, servia pentru industria acesteia care era foarte dezvoltată, drept piață de desfacere. Austria, prin concurența ei, sufoca orice inițiativă de industrializare a Ungariei.

În sărăcia generală a Transilvaniei de dincoace de Munții Apuseni, făceau excepție doar orașele și satele săsești dela frontieră, mai cu seamă Brașovul, unde se dezvoltase de secole o industrie manufacturieră înfloritoare și chiar o industrie mare. La această dezvoltare industrială a orașelor săsești a contribuit, de bună seamă și însușirile adecuate ale acestei populațiuni, hărnicia, disciplina și cunoștințele speciale. Sașii erau favorizați de generalii guvernatori și de înalții funcționari austriaci care le dădeau lor executarea de furnituri necesare armatei și Statului. Debușeul vecin al Principatelor și apoi al Vechiului Regat, cu foarte puține industrii, au înlesnit de asemenea dezvoltarea economică a orașelor de frontieră săsești.

Înainte de unirea Transilvaniei cu România, caracterul economic al acestei provincii era preponderent forestier și agrar; în agricultura ardeleană locul prim — numeric — îl dețineau Românii. Întreprinderile industriale și comerciale erau, mai ales, în mâinile Evreilor și Sașilor; industria forestieră, de piele, de spirt, morile mari, societățile de asigurare și de transport precum și comerțul de vite, de produse agricole și manufacturiere erau, în regimul maghiar, aproape exclusiv în mâinile Evreilor. Sub regimul românesc, în abia 20 de ani, acest raport de forțe economice s'a corectat mulțumitor.

Germanii de dincoace de Carpați. În Transilvania, peste lumea daco-romană, au venit în secolul XI și XII Ungurii. După Unguri, pe la 1150, sunt aduși Sașii, în mai multe etape, de Géza al II-lea. Sașii erau triburi de Flandrii, aduși de pe Rinul de mijloc, și s'au așezat la început în regiunea Sibiului, întinzându-se apoi și mai departe. Prin 1210, pentru puțin timp, vin în Transilvania cavalerii teutoni, aduși de Andrei al II-lea. Șvabii din Banat și din Sălaj—Satumare vin mai târziu, chemați din aceleași interese de colonizare.

Să reținem, deci, următoarea împrejurare: Ungurii au venit, iar Sașii au fost aduși. A fi adus, înseamnă a țese garanța, cu anticipare, anumite drepturi, anumite privilegii. Sașilor li-s'au garantat aceste drepturi și privilegii, oferindu-li-se pământ bun și îndestulător în cele mai prielnice regiuni ale provinciei.

Sașii au reușit să-și asigure, în scurtă vreme, o situațiune privilegiată și în domeniul vieții administrative și politice. Succesul lor a fost mai mare în domeniul economic; mulți regi ai Ungariei i-au apreciat și s'au servit de ei pentru dezvoltarea economică a țării, sprijinindu-se pe ei pentru a înmuia aroganța magnaților.

Sașii au fost privilegiați atât de regii Ungariei și principii Transilvaniei cât și — mai ales în comerț — de voievozii Munteniei și Moldovei care le lăsau liber comerțul în Principate, îi lăsau să-și tranziteze mărfurile și îi scuteau de felurite taxe vamale.

Hărnicia ocrotită de privilegii a dus repede la diferențieri sociale între Sași, o parte desprinzându-se de masa rurală pentru a crea și a se așeza în orașe a cărei burghezie statornică și productivă a continuat să rămână până în zilele noastre. Toate aceste împrejurări au favorizat îmbogățirea Sașilor: a celor dela orașe prin activitatea comercială, industrială și mai târziu și financiară, iar a celor dela sate prin exploatarea celor mai roditoare pământuri și prin valorificarea produselor acestora, organizată și înlesnită de lumea săsească consumatoare dela orașe.

Orașul evului mediu și de mai târziu a însemnat, totdeauna, o oază de mai multe libertăți civice, sugrumate, în sate, de feudalismul agrar. Nu numai Sașii — care erau și privilegiații satelor — ci și Românii se îndreptau tot mai mult spre orașe. Așezarea iobagilor români la orașe a prilejuit neîntrerupte certuri și neînțelegeri dintr'un îndoit motiv: protestau feudații pentru că li-se împuțina mâna de lucru, dar protestau și Sașii orășeni, care își vedeau amenințată preponderanța în orașe, exercitată mai ales prin prerogativele exclusiviste ale breslelor, în care streinii nu aveau acces.

În orașele ardelenne a dominat multă vreme elementul german. Ungurii ajung stăpâni abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu extinderea și întărirea dominației lor politice, accentuate mai ales după realizarea dualismului (1867). Odată cu sporirea orășenilor unguri, sporesc și Evreii care acceptă limba și cultura maghiară. Germanii se contopesc în mare număr în masa maghiară — mai ales acolo unde nu au sate înconjurătoare de neamul lor — păstrându-și doar uneori numele și fizionomia.

Inclinațiunea spre meserii și industrii a Sașilor și-a avut un lung exercițiu și în patria lor de origine. Regiunea Rinului de mijloc, de unde au fost aduși, era, din vremuri îndepărtate, cunoscătoare a meșteșugurilor și schimburilor comerciale. Sașii colonizați în Transilvania au venit deci, din ținuturi cu o oarecare vieță burgheză și chiar dacă nu erau ei burghezi la venirea prin părțile noastre, aveau cunoștințe și predispoziții pentru vieța burgheză.

Indeletnicirile orașenești — meșteșuguri, comerț, industrie — și spiritul burghez pe care ele îl creiază, au fost practicate și încetățenite de Germani și în alte multe orașe ale Ungariei. La fel, multe industrii din principatele române și mai ales de pe valea Prahovei — în special în urma războiului vamal dintre România și Austro-Ungaria (1886—1892) — au fost întemeiate de Germani. Ei au fost, într'o apreciazabilă măsură, pionerii vieții și culturii burgheze în statele din bazinul dunărean.

Bunăstarea materială nu a adus, pe seama Sașilor și a Șvabilor noștri și un spor de populațiune, ci dimpotrivă o stagnare și, în unele părți, chiar un regres demografic. Multe sate germane s'au pierdut în masele românești și ungurești, fapt care a determinat comunitatea germană a acestei provincii să ceară oficialității, în mai multe rânduri întărirea elementului german transilvănean prin noi colonizări din Germania, ceea ce s'a și realizat la anumite răstimpuri.

Otto Folberth ne arată că în 1850 compoziția etnică a Transilvaniei era următoarea :

Români	1.227.276
Maghiari și Săcui	536.011
Germani	192.482
Altele popoare	106.600
Total	2.062.379

Am văzut, mai înainte, compoziția etnică a Transilvaniei după recensământul nostru din 1930. După același recensământ, în toată România, erau în 1930, 745.421 Germani, adică 4,1% din populația întregii țări.

Dincoace de Carpați erau la 31 XII. 1930 :

253.426 Germani în Ardeal
223.167 " " Banat
67.167 " " Crișana-Maramureș

543.760 Germani, în total și anume 7,9% din toată populația Ardealului, 23,7% din toată populația Banatului și 4,8% din aceea a Crișanei-Maramureșului.

Avem mase mai compacte de Germani în Timiș-Torontal, Târnava-Mare și Mică, Sibiu, Brașov și Năsăud.

Au rămas în Ardealul cedat prin verdictul dela Viena circa 54 000 Germani, deci numai 10% din toată populația germană de dincoace de Carpați și 40% din întreaga populație românească de dincoace de munți; și în Ardealul cedat României suntem tot majoritatea absolută a întregii populațiuni. Din 11 județe cedate, 8 au majoritatea absolută românească și în niciunul Germanii nu au nici majoritate absolută, nici relativă.

Expatrierile spre Germania au împușinat numărul Germanilor din România cu

81.089	câți erau în Basarabia conform recensământului din 1930
75 533	" " " Bucovina " " " "
12.581	" " " Dobrogea " " " "

Total: 169.203, dacă toți locuitorii germani ai acestor provincii au părăsit vechiul lor pământ de colonizare.

Adăugându-se la această cifră și cei 54.000 Germani rămași în Ardealul verdictului dela Viena, constatăm că numărul total al Germanilor din cuprinsul hotarelor României întregite de 745 421 a scăzut — în ultimii trei ani — cu 223.203, rămânând în hotarele de astăzi ale României 522.218 Germani.

Românii și Germanii. Nu s'ar putea vorbi despre existența unor raporturi strănse și continue între Români și Sași. Deosebirile de rasă, limbă și credință, deosebirile sociale și economice, raporturile diferite cu oficialitatea precum și modurile deosebite de viață, nu au putut avantaja dezvoltarea relațiilor dintre cele două neamuri ale Transilvaniei. Românii și Sașii au trăit unii lângă alții, dar nu unii cu alții.

Sașii ardeleni aveau o situațiune privilegiată; de aci o tactică politică și metode de acțiune culturală și economică deosebite de acelea ale Românilor oprimați. Rare împrejurări politice așezau pe Români alături de Sași, și dintre acestea cea mai expresivă a fost intervenția deputatului sas, preotul Ștefan Ludwig Roth, în Dieta Transilvaniei, în favorul limbii românești. Intre Români și Sași se stabiliseră raporturi apropiate de colaborare în perioada dela 1842 la 1867, care a precedat integrarea Transilvaniei în Statul maghiar.

Uneori — din cauza poziției economice predominante a Sașilor — se porneau între aceștia și Români vii adversități, cari însă nu au degenerat niciodată. Situația materială prosperă și privilegierea politică mai ales în conducerea orașelor cu populațiune săsească, îndemnau pe Sași la atitudini oportuniste față de guvernele maghiare și oficialitatea locală; nu acesta putea fi drumul revendicărilor românești, pe cari nu le-a servit niciodată compromisul.

Cu toate acestea, conviețuirea Românilor cu Sași — agricultori pricepuți și harnici — ne-a folosit nouă Românilor, mai ales în satele

cu populație amestecată româno-săsească. Exemplul bun a fost, deseori, urmat cu folos. Dar, în aceste sate, cumpărarea de noi pământuri sau de imobile din partea Românilor a fost totdeauna foarte grea, aproape cu neputință; îndată ce un pământ sau o casă ajungeau la vânzare, începea să funcționeze, în chipul cel mai perfect, simțământul de solidaritate săsească, îndrumat și ajutat de comunitatea bisericască și de asociațiunile lor economice.

Satele românești din regiunile locuite de Sași sunt, în general, mai prospere, nu atât pentru că urmau exemplele gospodărești ale Sașilor, cât mai ales pentru că acolo unde erau așezați Sașii, pământul este mai bun, mai roditor, orașele mai dezvoltate și deci posibilitatea de valorificare a produselor agricole mai mare. Progres agricol în munți, în dealuri sterpe și șesuri neprielnice este greu de realizat; — ori în asemenea locuri au fost siliți să se retragă cea mai mare parte dintre Români, locurile bune, roditoare și cu o așezare prielnică fiind ocupate de Sașii privilegiați și de Ungurii protejați de oficialitate în fel și chip. Acolo unde natura nu i-a fost potrivnică, vrednicia românească s'a dovedit a fi creatoare și susținătoare de progres agricol, chiar dacă pe aproape sau pe departe nu existau niciun fel de streini.

Relațiunile sociale dintre Români și Sași nu erau nici de dușmănie, dar niți de prietenie prea mare. Sașii priveau și privesc pe Români cu aere de oarecare superioritate. Căsătorii mixte, mai ales la sate, se făceau și se fac de tot rar.

În vederea ajutorului mutual, Sașii dintr'o comună sunt și erau constituiți în așa numitele „Nachbarschaft”-uri. Imitându-i, Români s'au constituit și ei în „Vecinătăți”.

Limba în care se înțeleg și se înțelegeau și mai înainte Sașii și Români la sate este și era limba românească; pe aceasta Sașii o învață de mici copii.

Apoi să mai ținem seama și de faptul că Români țărani, în proporție covârșitoare, trăiau în iobăgie, stare necunoscută niciodată de Sașii din Transilvania și trăită într'o mai mică măsură de către Unguri. Iobăgia a ținut pe loc elementul românesc, ba chiar l-a dat înapoi; iobăgia nu prilejuește stări de civilizație, nu duce la diferențieri sociale, ci menține o populație în egalitatea dezolantă a mizeriei. Încă un motiv puternic al lipsei de contribuție corespunzătoare a elementului românesc la formarea burgheziei ardelenice.

Dar, pe lângă aceste condițiuni generale de existență, asupritorii veneau să le întregască cu fel de fel de măsuri restrictive, prohibitive, pe seama Românilor cari ar fi voit să practice meseriile, comerțul sau

industria. La stăruința breslașilor, Românii erau pur și simplu împiedecați să se stabilească în orașe, iar atunci când totuși pătrundeau, aveau de suportat fel de fel de piedeci și limitățiuni. Breslele au fost unele dintre cele mai eficace instrumente de oprinare și comprimare a voinței românești de a se afirma în producția și progresul orășenesc; prin ele s'a împiedecat formarea și dezvoltarea firească a unei burghezii românești, a cărei lipsă au simțit-o și o simt și acum Românii transilvăneni.

Legături de interese comerciale au existat de mai mult timp între România din principate și comercianții și industriașii sași transilvăneni. Importanța acestor legături s'a evidențiat mai mult în timpul intreruperilor legăturilor comerciale dintre România și Austro-Ungaria, în timpul războiului vama, care a durat dela 1886 până la 1892. Cauzele acestui războiu sunt cunoscute și nu este aci locul pentru a le înfățișa din nou.

Repercusiunile acestui războiu vama s'au resimțit deosebit de mult în județele și orașele de graniță, locuite de Sași. România, aplicând pentru întâia oară o lege a protecțiunii industriei, oprește nu numai importul de produse fabricate, dar și exportul materiilor prime cu care se alimentau fabricile brașovene și sibiene. Multe fabrici se închid, iar comerțul stagnează. Vegetarea a durat timp de șase ani, cu o influență dezastruoasă asupra economiei ardeleni în general și a celei brașovene și sibiene în special. Organizațiile profesionale ardeleni au redactat și au trimis rânduri de proteste guvernului dela Budapesta, implorându-l să intervină pentru normalizarea relațiilor economice între cele două țări vecine.

Industria textilă — susține d-l Ing. A. Hossu în studiul său despre viața industrială a Țării Bârsei — a fost aceea care s'a adaptat mai ușor situației, deoarece a început să fabrice din fire fine aduse din Anglia, produse cari erau plasate pe piața indigenă sau streină (W. Scherg). Alți postăvari părăsesc Țara Bârsei, plecând în Bulgaria sau Grecia și încercând să înființeze acolo stabilimente industriale. Pânzarii își închid atelierile lor și mulți din ei trec în România, formând aci noi întreprinderi. Industria pielăriei stagnează și ea din pricina scumpirii materiilor prime, cumpărate acum din Ungaria. Ea își micșorează producția, limitând-o la nevoile locale. Industria lemnului, a cherestelii și a tâmplăriilor de lăzi de Brașov își închide atelierile ca și fabricile de mobile. Mulți meseriași și fabricanți trec în România. Industria alimentară aproape nu mai activează. Fabricile de spirt Czell se închid; fabricile de brânzeturi și de salam reduc producția lor. Industria hârtiei are pierderi mari și specialiștii trec în România, unde

fondează noi fabrici. Industria chimică simte și ea o slăbire. Fabricile de ceară și de ulei ne mai putând face export, se închid definitiv.

De atunci a decăzut radical industria și comerțul în Țara Bârsei. Mulți lucrători sași au plecat din această regiune și locul lor l-au ocupat lucrătorii secui, cari mulțumindu-se cu mai puțin au fost preferați de întreprinderile industriale. Tot de atunci începe, deci, și sporirea Secuilor în Țara Bârsei și mai ales în orașul Brașov.

Imprejurări asemănătoare au dus la aceleași rezultate — însă într'o mai mică măsură — și în celelalte regiuni industriale mărginașe ale Ardealului: Sibiu și Bistrița, locuite de un important contingent de Sași.

Constatăm cât de mari și hotăritoare au fost evenimentele economice declanșate de numai șase ani de războiu vama între România și Austro-Ungaria. În viața economică a Sașilor brașoveni și sibieni întreruperea legăturilor cu vechiul regat al României a dus la consecințe dintre cele mai interesante. Acest războiu pune în evidență existența și însemnătatea legăturilor comerciale dintre lumea de dincolo și de dincoace de Carpați, dar în același timp și existența unor legături inerente între oameni, între Români și Sași. Atunci când aceste legături Sașii nu le-au mai putut continua din vechile lor așezări citadine, s'au dus între Români, în România ospitalieră, unde și-au durat noi și puternice întreprinderi industriale, mai ales pe valea Prahovei.

Locurile lăsate libere de Sași în Brașov au fost ocupate de Săcui. De atunci — de pe vremea războiului vama menționat — datează afluxul de Săcui în Brașov și întărirea elementului unguresc în satele din apropierea acestui oraș. Brașovul era până în ultimul sfert al veacului trecut, locuit în mare preponderență de Români și Sași — de atunci sporesc considerabil Ungurii, cari în preajma marelui războiu, și după acesta, ajung să aibă majoritatea relativă a populației acestui oraș.

Specificul vieții și aspirațiilor germane. Cei 489 mii de Sași — conform recensământului din 1930 — rămași în Ardealul liber românesc de astăzi, se împart în 373.670 săteni și 116.090 orășeni; aceștia din urmă reprezintă 23,7% din întreaga populație. Germanii de dincoace de Carpați sunt, prin urmare, o populație preponderent rurală și am putea preciza: preponderent agricolă.

Tot conform recensământului menționat, în Ardealul liber de astăzi, populația germană este așezată în orașele următoare:

Alba-Iulia, Abrud, Aiud, Sebeș	2.808
Brașov	13.276
Făgăraș	1.056
Deva, Hațeg, Hunedoara, Orăștie, Petroșani	2.745

Sibiu	22.045
Sighișoara, Mediaș	11.394
Târnăveni, Blaj, Dumbrăveni	789
Turda	546
Oravița, Reșița	13.253
Lugoj, Caransebeș, Orșova	10.898
Timișoara, Lipova	32.619
Arad	4.617
Beiuș	44
Total	116.090

Cele mai importante centre orășenești ale Germanilor de dincoace de Carpați sunt : Timișoara, Sibiu, Brașovul și Reșița.

Impărțirea între sat și oraș ne oferă o indicație generală asupra grupării pe profesii a unei populațiuni și deci și a populațiunii germane. Adus ca popor de țărani, Germanii au rămas în preponderanță țărani de-a-lungul tuturor veacurilor. Țăran nu înseamnă totdeauna agricultor; de astădată însă țăran german înseamnă aproape totdeauna și țăran german agricultor.

De sigur că în sate s'a dezvoltat cu timpul, o însemnată pătură de meseriași, comercianți și intelectuali. Prezența acestora dă și mai mare organicitate piramidei sociale rurale a Germanilor dela noi.

Cei 23,7%₀ orășeni germani reprezintă intelectualitatea, meseriașii, comercianții și industriașii acestui popor. Din ei se recrutează pătura conducătoare, între ei se creiază artistic și cultural, de aci se răspândește ideologia germanismului, în orașe sunt puternicile organizații bisericești, economice și de asistență socială, aci sunt școlile cele mai importante, aci pulsează, într'un ritm viu, nizuința spre progres, de aci pornesc lozincile și inițiativele naționale.

O caracteristică importantă a societății germane de dincoace de munți a fost și este lipsa de nobilime; Germanii de aci nu au baroni, conți, prinți, etc., iar atunci când totuși se întâlnește — rar de tot — un asemenea exemplar, el este pe jumătate sau pe de-a-întregul înstreinat de neamul său. O asemenea „ascensiune” pregătește sau încheie cariera socială a unui înstreinat.

Sașii au creiat un tip specific de organizație socială: o comunitate de cetățeni liberi, fără domni de pământ și fără servituțile apăsătoare generalizate de feudalism în regiunile locuite de celelalte națiuni ale Transilvaniei.

La început, Sașii au fost plugari și soldați. Prin breslele de meseriași, prin schimbul viu de produse și prin aptitudinile creatoare de progres, Sașii au ajuns să fondeze și să desvolte orașe ai căror locuitori harnici au fost și mai sunt încă în cele mai multe orașe ale Tran-

silvaniei. Indatoririle militare au fost trecute, cu vremea, asupra altora, Germanii rămânând numai un popor de plugari și de locuitori ai burgurilor.

„Idealul poporului sas — spune Dr. O. F. Jickeli — cuprinde idealul economic al vremii breslelor. Sașii se numesc bucuros un popor democratic. Terminul nu este însă fericit ales. Mai curând ei sunt o castă sau o mare breaslă. Și în această breaslă se găsesc iară hotare foarte precise între meșteri, calfe și ucenici. Dar înafară fiecare se simțea ca „breaslă”. Și privesc mândrii și de sus spre aceia care nu aparțin breslei.

„Concepția de breaslă și concepția economică sunt strâns legate cu caracterul Sașilor. Din această pricină rămaseră Sașii credincioși acestui principiu.

„... Datoria educației poporului trebuie să fie împăcarea idealului poporului sas cu spiritul economic modern”.¹⁾

Spiritul de breaslă și felul de muncă al acestei instituțiuni au rodit mult pe seama poporului săsesc. Aci nu se producea numai în sens economic, ci se trăiau intens și continuu atributele și idealurile rasei, se păstrau intact și se dezvoltau simțământul și mândria națională, se perpetuau amintiri și deprinderi care dau chiag și organicitate comunității de muncă a breslașilor. Când s'au desființat breslele, s'a rupt una dintre arterele cele mai însemnate ale organismului social, economic și spiritual ale Sașilor. Breasia însemna și exclusivism în pregătirea meseriașilor și în producția de atelier și de aci și un anumit exclusivism național în acțiunea de comercializare a produselor și de aprovizionare cu materiile prime respective. Adăugându-se la aceste monopoluri și privilegiile din politica orașelor, în virtutea cărora puteau fi îndepărtați streinii din viața acestora, se înțelege cât de mari și de importante avantajii aduceau breslele orașenilor sași.

Vremurile noi sfârșesc viața instituțiilor vechi. Breslele s'au desființat și cu ele s'a închis unul din capitolele importante și caracteristice ale vieții orașenești transilvane. Oficialitatea deschide calea spre oraș Ungurilor și cu vremea se așează în multe ramuri de activitate urbană populațiune aparținând tuturor națiunilor provinciei. Activitatea economică a Sașilor și spiritul care o însufiețește nu abandonează ritmul viu, accelerat, de astă dată și de concurența celor nou veniți la orașe.

Progresul realizat de Sași în Transilvania se datorește într'o largă măsură și însușirilor lor etnice. Sașii sunt harnici, disciplinați, chiver-

¹⁾ Dr. O. F. Jickeli, *Industrie und Handel der Siebenbürger Sachsen*, 1913, p. 25.

nisiți și chibzuiți, susceptibili de progres și innoiri, solidari și încrezători în steaua lor. Cu streinii în mijlocul cărora trăiesc întrețin numai legături de interese, dar între ei cultivă și trag foloase practice de pe urma simțământului de solidaritate aplicat în toate domeniile de activitate economică, socială, națională și spirituală. Respectuoși față de ierarhiile pe care singuri și le-au dat, Sașii sunt ascultători și disciplinați.

În ultimul timp, idealul pangerman, militat de național-socialism, a produs desbinări în sânul populației germane, unele de natură ideologică și altele privind raporturile între generații și dreptul lor de a conduce și de a-și impune credințele comunității germane. În proporție covârșitoare s'a impus ideologia național-socialistă cu formele ei specifice de militantism și cu conducători tineri puțin cunoscuți până acum.

Preocuparea de viitor a Sașilor a fost permanentă. Geneza prezenței lor pe aceste plaiuri, puținătatea numărului lor în mijlocul mulțimei mari a celorlalte naționalități și în special Români, au ridicat mereu diverse semne de întrebare din partea conducătorilor poporului săsesc.

„Sașii — spune O. F. Jickeli în cartea menționată mai sus — nu vor mai ajunge niciodată la însemnătatea pe care au avut-o mai înainte, deoarece ei sunt un popor de coloniști și națiunile vecine cu ei s'au desvoltat din punct de vedere cultural. Ei au însă astăzi — (în 1913) — deja o industrie modernă de care — de sigur în comparație cu alte orașe ale Ungariei — pot fi mândri. Dacă nu înșală toate semnele, atunci Sașii stau astăzi în pragul unei noi perioade economice înfloritoare“.

Războiul pornit la un an după aceste prevestiri n'a mai îngăduit verificarea lor. Numai în cadrul României întregite i-a fost dat acestui pronostic să se realizeze.

Un comentator ¹⁾ al operei și vieții cunoscutei personalități a Sașilor din Transilvania, Dr. Carl Wolff, fost deputat, conducător al principalei instituții financiare săsești din Sibiu și publicist, mort în 1929, ne prezintă în felul următor concepțiunea acestuia despre funcțiunile unei minorități etnice:

„Plecând dela faptul interpenetrațiunii diferitelor naționalități din Europa, Dr. C. Wolff constată că minoritățile etnice au putut să depună o activitate rodnică în interesul țării lor, numai atunci când națiunea de Stat le dă posibilitatea să-și păstreze o alcătuire economică și socială „consolidată“, adică să întreție pe o bază țărănească solidă meseriașii-industriași, comercianții și intelectualii necesari. Forma organi-

¹⁾ E. Wächter, *Dr. Carol Wolff, idei și fapte economice*, Sibiu, 1940.

zațiunilor economice ale minorităților însă nu se poate baza decât pe o largă autonomie și un autocontrol, conducerea minorității asumându-și toată răspunderea, păstrând o strânsă legătură cu organele Statului. O astfel de minoritate nu va avea niciodată o existență parazită, în dauna națiunii de stat, ci bazată pe munca ei onorabilă și pe sentimentul înăscut al solidarității naționale, va fi — fără a forma un Stat în Stat — un nucleu al progresului cultural și economic”.

Dr. C. Wolff este optimist cât privește viitorul poporului săsesc: „Stările politice — scria el după războiul mondial — într'adevăr s'au schimbat, însă natura Sașilor nu s'a schimbat. Țara a ajuns a aparține unui alt Stat național și un alt domnitor comandă asupra ei. Cu toată țara, adică cu patria lor mai restrânsă (Heimatland) a Ardealului, au fost despărțiți și Sașii prin marea schimbare de importanță mondială a anului 1918 din vechea uniune imperială și încadrați în una nouă. Totuși această situație nu aduce cu sine ca raporturile lor cu lumea inconjurătoare în liniile mari și generale să fie schimbate.

„România are nevoie de mijlocirea lor. Condițiunile sale de viață sunt legate de Dunăre, iar Dunărea o leagă — nu numai din punct de vedere geografic — în aceeași măsură de Germania ca și de Ungaria. La acest fapt nu schimbă nimic nici naționalismul și galo-românismul exaltat al poporului de Stat, care a fost deșteptat prin unirea poporului român într'o țară mărită. El se va regăsi și va învăța să aprecieze în mod just legăturile naturale.

„Și purtătorul coroanei dela postul său înalt de veghe va recunoaște aceste raporturi înaintea celorlalți și le va valorifica. Prin aceasta Sașii au o poziție asemănătoare față de națiunea de Stat și față de Coroană, cum o avuseseră și în trecut”.¹⁾

Carol Wolff a intuit just viitorul apropiat al poporului săsesc și l-a îndrumat cuminte pe calea prefacerilor aduse de încheierea războiului deslănțuit în 1914. Un popor muncitor, având și o structură socială organică așa cum o are poporul săsesc își regăsește, în toate împrejurările, echilibrul moral și social necesar înfruntării prefacerilor și greutăților. Regimul românesc a oferit și oferă cadrul corespunzător liberei dezvoltări spirituale, culturale și economice în conformitate cu cele mai exigente — dar juste — idealuri ale unei minorități etnice loiale față de Stat și respectuoasă față de nizuințele națiunii majoritare.

Activitatea economică a Sașilor. Popor de agricultori în primul rând, Sașii au dat o deosebită importanță muncii agricole, progresului

¹⁾ Dr. C. Wolff, *Der Zukunftsweg der Siebenbürger Sachsen*, in *Sachs' halte Wacht*, Nr. 1.

agriculturii și bunei stări a agricultorului. Simțul lor social dezvoltat i-a așezat, curând, pe drumul eficace al eforturilor colective, individualismul nefiind în stare să deslege mulțumitor problemele mari de existență economică ale unei comunități naționale.

Instinctiv și rațional agricultorii sași au ajuns la hotărârea de a întemeia — în 1845 — „Reuniunea transilvană săsească de agricultură“ (Siebenbürgisch-sächsischer Landwirtschaftsverein).

După întâiul ei statut scopul Reuniunii era să îmbunătățească cât mai mult agricultura din ținuturile săsești. Acest scop se realiza, mai ales, prin chemerea și colonizarea de agricultori germani, prin acordarea de premii agricole, prin crearea de gospodării țărănești model (Musterwirtschaft), prin organizarea de expoziții agricole, prin tipărirea de cărți de îndrumare și scoaterea de publicațiuni periodice de specialitate, etc.

A fost deosebit de interesantă acțiunea întreprinsă de Reuniune pentru aducerea de noi coloniști germani, în urma constatării că sporul populației săsești era mult mai scăzut decât acela al naționalităților conlocuitoare. Dela inițiativa particulară s'a trecut la cea publică prin solicitarea guvernului maghiar, de către Reuniune, ca să înlesnească aducerea de noi coloniști germani.

O preocupare însemnată a Reuniunii mai era și aceea de a nu se înstreina pământurile săsești, adică de a nu fi cumpărate de alte neamuri. În această acțiune Reuniunea colabora strâns cu organele bisericesti, cu unitățile cooperative de credit și cu instituțiile mari financiare dela Sibiu și Brașov.

Reuniunea de agricultură avea misiunea să coordoneze și să intensifice activitatea productivă a populației rurale săsești. Simțul social al populației săsești dusesese la crearea a fel de fel de organizațiuni social-economice, printre care amintim cunoscutele instituțiuni „Nachbarschaften“, adică asociațiuni mutuale între vecini, „Bruder“ și „Schwesterschaften“ pentru ajutor interfamilial, „Kukuruzkassen“ — asociațiuni pentru înmagazinarea și valorificarea în special a porumbului, dar și a altor cereale, etc.

Cooperația intrase în programul de acțiune al Reuniunii și se întinsese în toate așezările și straturile societății săsești.

Dr. C. Wolff a avut un rol considerabil în crearea și consolidarea cooperației germane. Ideile de căpetenie care l-au îndemnat pe Wolff să activeze în această direcție le-a mărturisit odată el însuși:

„Pământul regesc era distrus, legile școlare duceau la maghiarizare și mie îmi era lămurit că lupta noastră, dacă va fi dusă și pe mai departe în felul de până acum, va fi fără nicio speranță și că va

trebui să se termine cu distrugerea totală a poporului săsesc. Trebuia încercată salvarea poporului săsesc pe altă cale. Formele vechi erau distruse; pentru ca să înflorească vieață nouă din ruine a trebuit să o începem dela capăt și să năzuim să reclădim vieața poporului nostru prin organizațiuni moderne. Imi sta înaintea ochilor un drum greu și lung pentru parcurgerea căruia nu ajunge numai o singură generație de oameni ci un întreg șir de generații. Această nizuință am cuprins-o în cuvintele: *cooperatie și colonizare*".¹⁾

Pe drumul cooperației, Sașii au mers statornic și cu destoinicie. În fiecare sat și oraș locuit de Sași există o cooperativă de felul celei indicate de împrejurările și necesitățile locale.

Iată numărul și forța cooperativelor săsești și șvăbești afiliate la Federalele „Raiffeisen”—Sibiu și „Agraria Bănățeană”—Timișoara, la 1 Ianuarie 1940:

427 cooperative, având 59.099 membrii, 57.466.813 lei capital social, 42.465.958 lei rezerve și amortimente, 135.372.062 lei depuneri spre fructificare.

Cele 427 cooperative sunt de următoarele feluri:

256 cooperative de credit, 47 cooperative de consum, 106 lăptării cooperative (numai cele afiliate la „Agraria”), 8 cooperative viticole, 4 cooperative de aprovizionare și 6 cooperative diverse.

Sporul numeric al unităților cooperative și al membrilor lor nu a fost, în ultimii 20 de ani, prea însemnat. Aceasta nu însemnează stagnare, ci o consecință firească a situației speciale a populației săsești și șvăbești dela noi. În Ardeal există, în total, 201 comunități germane care pot fi luate în considerație pentru înființarea de cooperative. Și avem 256 cooperative de credit. Nu se poate spera, deci, o dezvoltare numerică a cooperativelor, ci numai un spor al mijloacelor și al activității lor, ceea ce s'a realizat în mod constant.

Sașii au, proporțional cu numărul comunităților lor, în România, cooperația cea mai dezvoltată. Nu numai atât; ideea și acțiunea cooperativă sunt părți integrante ale spiritualității și hărniciei acestui popor.

O preocupare de căpetenie a cooperativelor de credit — preocupare coordonată cu aceea în vederea aceluiași scop a altor instituțiuni economice săsești — a fost înlesnirea cumpărării de pământ prin acordarea de credite pe termen lung și cu dobândă avantajoasă. Cooperația săsească și-a procurat fondurile prin depuneri spre fructificare, prin credite contractate la „Hermannstädter Allgemeine Sparkasse” și prin rezerve.

¹⁾ Dr. Günter Wenkel, *Deutsches Genossenschaftswesen in Rumänien*, 1929, p. 15.

Cumpărarea de pământ începuse, înainte de războiu, să neliniștească pe Unguri, deoarece mai ales proprietățile lor erau puse în vânzare. S'a dat alarmă prin presă și s'au organizat anchete pentru precizarea situațiunii, a cauzelor și a remediilor. Rezultatul acestor anchete s'a publicat în „Erdé'yi Gazda“; s'a constatat că circa 50% din pământul înstreinat de Unguri a ajuns în mâni săsești.

Șvabii din Banat au dovedit un mai redus spirit de organizare decât Sașii din Transilvania. Sentimentul de solidaritate națională și economică a fost mai viu la Sași, de aceea și încercările de maghiarizare dăduseră rezultate mai apreciable în Banat. Regimul politic românesc a așezat și pe Șvabi pe scena singurei lor vieți posibile: cea germană. Vieța lor națională și cooperatistă s'au dezvoltat foarte mult în ultimii 22 de ani.

Cele trei mari ramuri etnice ale cooperației de dincoace de munți se înfățișează în felul următor:

Cooperativele românești la 1—I—1938

„ germane „ 1—I—1940

„ maghiare „ „

În tablou sunt cuprinse și federalele (9 românești, 1 germană și 2 maghiare).

Cooperativele	N-rul coop	%	În-III m:ml.ilor	%	Capital social	%	Rezerve	%	Depuneri fructif.	%
Românești	1019	46	138.479	38	161.414.487	53	71.020.644	43	148.380.636	37
Germane	428	19	59.132	17	57.726.813	18	42.465.958	24	135.372.062	33
Maghiare	768	35	163.403	45	91.665.577	29	57.001.931	33	125.398.493	30
Total	2215	100	361.014	100	310.806.877	100	170.488.533	100	409.151.191	100

În vieța economică a Ardealului cooperația reprezintă o forță însemnată. Însemnătatea ei morală și socială depășește cu mult însemnătatea ei strict economică. Cooperația adâncește și organizează sentimentul solidarității, aducând în vieța celor mulți dela sate și dela orașe, unele din cele mai de seamă avantagii ale civilizației economice și sociale.

Cooperația din Ardeal a avut de continuat drumul pe care ea se așezase înainte de războiul mondial. Cooperația românească, deși în timp a venit cu mult înaintea celei maghiare, totuși era foarte puțin dezvoltată în preajma marelui războiu; cooperația germană adusese deja roade însemnate vieții economice a acestui popor întinzându-se în aproape toate comunitățile lui rurale și orășenești; Ungurii, sprijiniți intens de Stat, au dezvoltat mai ales cooperația de consum, de ale cărei cadre s'au folosit și în drumul parcurs în regimul politic românesc.

90 la sută din cooperăția românească a luat ființă în ultimii 23 de ani. Desvoltarea acestei mișcări economice populare în Ardeal a fost, fără îndoială, mare; cu toate acestea este încă foarte mult de făcut, atât pentru îmbunătățirea rezultatelor obținute, cât și pentru extinderea fenomenului cooperatist, în mai multe ramuri de activitate economică românească.

Cooperăția germană ajunsă, ca întindere geografică, aproape de hotarele etnice ale acestei naționalități, în ultimii 23 de ani și-a sporit numărul membrilor, s'a consolidat din punct de vedere financiar și și-a multiplicat ramurile de activitate.

Cooperăția maghiară, desaxată în primii ani care au urmat marelui războiu, din cauza întreruperii legăturilor cu Budapesta, și a pierderii ocrotirii de Stat, a intrat mai târziu în făgașul unui cooperatism mult mai autentic, prin mobilizarea energiilor proprii ale cooperătorilor, care și-au dat seama că cooperăția adevărată este numai aceea care singură ia ființă și se desvoltă.

Cooperăția minoritară a avut toată libertatea să facă popoarelor respective întregul bine pe care li-l dorește; prin nimic această cooperăție nu a fost stânjenită în opera ei de creație economică populară pozitivă. Toți cooperatorii Ardealului și Banatului, fără deosebire de naționalitate, au adus în cooperativele lor fonduri de aproape un miliard, din care aproape o jumătate de miliard sub formă de capital social și rezerve.

În fața tuturor cooperătorilor de dincoace de munți stă deschis drumul drept și luminos al tuturor înfăptuirilor cooperatiste. Să desprindă cu toții din doctrina cooperatistă și să trăiască în mod sincer, sublima idee a solidarității dintre oameni și dintre popoare.

Activitatea în gospodăriile particulare, în comunitățile lor religioase, în asociațiile cooperative de tot felul, în societățile culturale și de ajutor mutual, coordonarea acestor activități de către Reuniunea de agricultură și fecundarea lor economică prin instituțiile lor mari financiare, precum și integrarea tuturor acestor nizuințe în ideologia și aspirațiunile naționale, dau vieții rurale a poporului german de dincoace de munți organicitate și echilibru.

* * *

În orașe, Germanii s'au dedicat cu o impresionantă tenacitate și statornicie *meșteșugăritului, comerțului și activității industriale*. În orașele cu o populație germană importantă, meseriașii, negustorii și industriașii sași și șvabi preponderează, proporțional, și ca număr și ca volum de activitate.

În activitatea lor economică, Germanii aduc și manifestă atitudini formate într'o lungă tradiție de muncă și onestitate. În meserii, comerț și industrii ei folosesc, din plin, experiențele vaste ale conaționalilor lor din Germania, de unde își procură instrucția și cadrul tehnic necesar inițiativelor și producției. Atașamentul spiritual și cultural față de Germania, înlesnește continuu dezvoltarea activității economice a Sașilor și Șvabilor dela noi; în Germania ei găsesc mai ușor pe furnizori și deseori și pe clienții produselor de aci, primesc reprezentanțe ale întreprinderilor germane, întrețin continue legături active de informațiuni și de relații economice.

Solidaritatea națională fecundează solidaritatea profesională. Meseriașul, comerciantul și industriașul sas și șvab găsesc sprijin moral și material din partea organizațiilor lor bisericești, economice și financiare. Ei nu sunt, cum sunt meseriașii, comercianții și industriașii români, navigatori singuratici pe ape ostile; încadrați în armatura organizațiilor lor, vânturile rele îi bat mai rar, adversitățile îi răpun mai greu. În orașe, Germanii de dincoace de munți au cucerit poziții puternice în domeniul proprietății urbane, cu ajutorul căreia sprijinesc intens activitatea economică a conaționalilor lor. Proprietarul sas de imobile închiriază, cu mari preferințe, uneori împinse până la absurd, casa sa comerciantului sas. E foarte greu Românului să închirieze un local de prăvălie, în centrul unui oraș cu populație germană; o ostilitate nevăzută dar simțită, îl împinge spre periferia orașelor, unde abia poate încropi o prăvălioară.

Cele două centre puternice ale comerțului și industriei săsești sunt Brașovul și Sibiul, iar Timișoara este centrul activității comerciale și industriale a Șvabilor.

Brașovul și Sibiul au fost, deseori, în concurență aprigă pentru impunerea produselor lor în Principatele române, de unde cumpărau și cantități mari de cereale, pește, piei și altele. Comerțul acestor produse care mergeau spre Principate, sau veneau de acolo, îl făceau, mai ales, vrednicii negustori români mărgineni și în primul rând brașoveni; caravanele lor cu mărfuri întrețineau continue legături între Ardeal și Principate, istețimea și hărnicia lor ducându-i până departe în Ardeal și dincolo de el și mai departe, în țările din peninsula balcanică, dincolo de Principate.

Finanța săsească organizată în mari institute nu apare ca o încoronare a activității agricole, comerciale și industriale, ci premerge înființarea Reuniunii de agricultură (1845), aceea a societăților coope-

rative (1860) și întemeierea Institutului de credit funciar din Sibiu (1873), după cum premerge și dezvoltarea mare a industriilor germane din Brașov, Sibiu și Timișoara.

Casa generală de economii din Brașov (Kronstädter Allgemeine Sparkasse) s'a întemeiat în 1835, iar la 1841 se fondează Cassa generală de economii din Sibiu (Hermannstädter Allgemeine Sparkasse). Astăzi, aceste institute — cele mai mari ale Sașilor — sunt pe cale de a fuziona. Casa generală din Brașov este cel mai vechiu institut bancar din România și era și cel mai vechiu din fosta Ungarie.

În cartea sa de călătorii „Ungaria și Transilvania” John Paget se exprimă astfel despre economia de credit a provinciei noastre pe la 1830 :

„În toată Transilvania nu este un singur bancher. Micii comercianți care au relațiuni comerciale importante cu Pesta și Viena plătesc bani și polițe și pentru un comision de 1⁰/₀ îngrijesc de trimiterea de sume importante; case de schimb propriu zise nu erau. Numai la micii comercianți se puteau depune sume contra unei dobânzi de 5⁰/₀. Bani, așa spun ei, nu le sunt de niciun folos, ei neștiind ce să întreprindă cu ei. Legi defectuoase, care îngreunează aranjarea datoriilor sunt cauza acestei stări rele. Deprinderile mai de mult ajută la menținerea acestei stări”.¹⁾

Aceste instituțiuni și-au avut chiar dela început, ocrotirea oficialității. „Localul casei de păstrare din Brașov — cetim în Darea de seamă jubilară a acestui institut din 1935, pag. 4 — era la început sala Primăriei orașului din casa Sfatului, pusă cu bunăvoință la dispoziție în acest scop”.

Iar cât privește Sibiul cetim: „Legătura Casei de economii din Sibiu cu consiliul orășenesc este dela început dintre cele mai strânse. Nu numai că concesiunea întemeierii trebuia să treacă pe la autoritatea orășenească, ci se prevăzuse și în statute că „la adunările anuale va asista primarul orașului sau reprezentantul lui, pentru a raporta guvernului regal rezultatele și că asociația are de făcut cunoscut anual rezultatul activității sale, precum și acela al adunărilor sale de jumătate de an guvernului regal, prin intermediul consiliului orășenesc”.²⁾

Conducerea celor două orașe de frontieră — Brașovul și Sibiul — era în mâinile Sașilor. În asemenea împrejurări, cele două inițiative erau, dela început, sprijinite de autorități și deci ocrotite de vexațiunile oficialității. Și în același timp de-a-curmezișul inițiativelor românești se puneau fel de fel de piedeci din partea autorităților, care nu vedeau cu ochi buni prezența noastră în vieța orășenească.

¹⁾ *Hundert Jahre Hermannstädter allgemeine Sparkasse, 1811—1941, Sibiu, 1941, p. 3.*

²⁾ *Idem, p. 5.*

Cât de strânse erau, în acea vreme, legăturile economice ale Transilvaniei cu Principatele române aflăm și din împrejurările următoare. Când în revoluția dela 1848—49 Brașovul trece prin frământări dăunătoare instituțiilor economice, „registrele și amanetele Casei generale de păstrare din acest oraș sunt transportate la București, spre a fi în siguranță, iar după intrarea trupelor austriace, ele au fost readuse acasă”.¹⁾

„De două ori s'a refugiat Cassa de economii din Sibiu în Muntenia cu banii săi, cu documentele, amanetele și registrele sale, pe când Herberth — conducătorul institutului — la cererea generalului Bem a condus pe loc mai departe afacerile”.²⁾

Cele două institute menționate au fost concepute și, la început, îndrumate pe baze cu totul altruiste. Misiunea lor era să ajute, să desvolte și să susțină populația săsească, în eforturile ei economice, iar prin excedentele lor de bilanț să finanțeze și activitatea culturală, socială și națională a minorității săsești.

Emblema acestor Casse de economii este un stup de albine, iar deviza lor cuprinde îndemnul: *Arbeite, Sammle, Vermehre* — adică: Lucrează, adună, sporește.

Activitatea economică pe care aceste institute urma să o finanțeze era și este variată. Fiecărui grup mare de activitate trebuie să-i corespundă un anumit fel de finanțare. Spre Cassele de economii, dela început, s'au îndreptat sume însemnate spre păstrare și fructificare, sume care au crescut mereu. Fondurile strânse în acest fel trebuiau să aibă o mare lichiditate, nu pot fi folosite în împrumuturi pe termene lungi, absolut necesare unui popor de agricultori, care cumpără pământ și face investițiuni care produc la scadențe îndepărtate.

Aceste împrejurări au dus la întemeierea Institutului de credit funciar din Sibiu (*H. Bodenkreditanstalt*) care și-a procurat fonduri importante prin emiterea de obligațiuni ipotecare rambursabile la termene lungi, fonduri care la rândul lor puteau fi plasate în împrumuturi mai mari ipotecare, replătibile în lungi anuități.

La început aceste două Casse de economii menționate aveau structură cooperativă. Institutul de credit funciar a fost întemeiat în forma unei societăți pe acțiuni. Exemplul lui l-au urmat mai târziu și cele două Casse care s'au transformat și ele în societăți pe acțiuni și anume: cea din Sibiu la 1887, iar cea din Brașov la 1896 și aceasta pentru a putea și ele emite scrisuri funciare.

¹⁾ *Darea de seamă jubilară (1835—1845) a Casei de păstrare din Brașov, Brașov, 1935, p. 6.*

²⁾ *Hundert Jahre . . . , p. 10.*

Situația rezumativă a celor trei importante instituțiuni financiare săsești, la sfârșitul anului 1912, era următoarea :

	Depuneri Coroane	Imprumuturi ipotecare Coroane	Scrisuri funciare Coroane
Casa de economie din Sibiu	19.013.477—	92.242.595—	84.059.200—
Casa de economie din Brașov	17.741.569—	40.195.789—	31.348.000—
Institutul de credit funciar din Sibiu	8.389.506—	83.834.242—	82.340.900—
Total	45.144.552—	217.272.626—	197.748.000—

La sfârșitul aceluiași an — 1912 — cele 42 instituțiuni financiare săsești (câte existau atunci, înafară de cooperativele de credit raiffeiseniene), aveau, în sume rotunde, următoarea situație a fondurilor :

Capital social	Cor.	11.000.000—
Depuneri	"	120.000.000—
Rezerve	"	29.000.000—
Imprumuturi ipotecare	"	282.000.000—
Scrisuri funciare emise	"	209.000.000— ¹⁾

Toate instituțiunile financiare germane dela noi și-au continuat, nestânjenite, activitatea lor și în hotarele României întregite. În toate sectoarele lor de activitate aceste instituțiuni — ca de altfel întreaga activitate economică germană — au înregistrat, în regimul politic românesc, progrese remarcabile, având condițiuni generale și speciale de activitate și dezvoltare mult mai prielnice decât în regimul unguresc.

Ardealul s'a integrat, admirabil, în economia generală a României noi, gravitând spre Dunăre și Marea Neagră pentru desfacerea produselor lui și aducând din provinciile vechiului regat multe din materiile prime necesare activității de prelucrare a fabricilor lui și consumului populațiunii sale. Sașii care întâmpinau dificultăți la trecerea spre Principate și Regatul de mai târziu a produselor industriilor lor și la aducerea, de acolo, a unora din materiile prime, s'au regăsit între hotarele aceleiași țări cu provinciile cu care de veacuri întrețineau strânse legături comerciale. Ce a însemnat pentru Ardeal și pentru Sași întreruperea numai de șase ani a legăturilor comerciale cu Vechiul Regat, am văzut cu prilejul războiului vama dintre România și Austro-Ungharia dela 1886 la 1892.

La 31 Decembrie 1930 — deci înaintea deslănțuirii crizei bancare și de credit — cele 30 bănci săsești din Ardeal, societăți pe acțiuni, grupate în asociațiunea numită „Revizionverband“, aveau următoarea situațiune rezumativă :

¹⁾ Dr. R. Rösler, *Die Kreditorganisation der Sachsen in Siebenbürgen*, Krafft, Sibiu.

	Capital și rezerve Lei	Depuneri Lei	Plasamente Lei
Bănci mari	603.300.000'—	2,359.400.000'—	3.049.900.000'—
„ mijlocii	118.000.000'—	449.600.000'—	645.900.000'—
„ sătești	90.000.000'—	300.800.000'—	488.000.000'—
Total	811.300.000'—	3.139.800.000'—	4.183.800.000'—

Greutăților financiare, aduse de criza economică din 1930 și anii următori și de criza financiar-bancară, determinată de conversiunea datoriiilor agricole în 1934, instituttele de credit germane le-a făcut față prin reducerea cheltuelilor, prin utilizarea importantelor fonduri de rezervă, prin cumițnenia poporului sășesc, care și-a păstrat încrederea în vechile lui instituțiuni și prin acțiunea de concentrare a băncilor, inițiată în preajma izbucnirii crizei.

Adunarea generală din 12 Iulie 1928 a Casei generale de economii din Sibiu a hotărît fuzionarea acesteia cu Banca Țării Bârsei dela Brașov, cu Banca din Mediaș și cu Casele de economii unite din Bistrița; curând după aceasta s'a realizat fuziunea și cu Banca sășească pentru industrie și comerț din Reghin și cu Banca Karpathia din Cluj.

Acțiunea de concentrare a forțelor financiare sășești a dus la importanta hotărîre din 20 Oct. 1941 a Consiliilor de administrație, întrunite în ședință comună ale Casei generale din Sibiu și ale celei din Brașov când au hotărît fuzionarea acestor două mari institute financiare ale Sașilor din Ardeal. Unificarea — prin fuziune — a politicii financiare înlesnește atingerea convergentă a unor scopuri economice importante, pe care fiecare institut aparte nu le-ar fi putut atinge. Evident, cunoașterea acestor țeluri este interesantă și necesară și pentru noi, ele neputându-se realiza în discordanță cu interesele mari economice ale Românilor.

La 31 Dec. 1940 cele două mari bănci sășești aveau următoarea situație: ¹⁾

	Capital social	Rezerve și amortism.	Depuneri la vedere și pe termen	Depuneri în cont curent
Casa generală de economii Sibiu	82.200.000	58.183.960	397.285.175	240.674.612
Casa generală de economii din Brașov	51.000.000	21.455.600	225.918.453	97.588.599
		Imprumuturi	Imobile	Beneficiul net
Casa gen. de economii din Sibiu		523.068.753	77.584.207	2.694.805
Casa gen. de economii din Brașov		261.254.687	39.413.697	960.445

¹⁾ Datele sunt extrase din *Hundert Jahre Hermannstädter allgemeine Sparkassa, 1841—1941* și din *Darea de seamă a Casei generale din Brașov pentru anul 1940*.

Activitatea acestor instituțiuni este în plină dezvoltare. Au reușit să treacă cu bine peste criza economică-financiară izbucnită în 1929 și peste cea bancară — conversiunea datoriilor agricole — din 1934. Bilanțul Casei generale de economii din Sibiu ne arată următoarele sporiri la 30 Iunie 1941: Depunerile spre fructificare la vedere și pe termen sporesc la 555.155.326, depunerile în cont curent la 450.703.211, împrumuturile la 743.045.220. De sigur că sporuri corespunzătoare a înregistrat și Casa generală de economii din Brașov, care deși mai veche decât cea dela Sibiu a fost depășită de aceasta din urmă, care are o activitate aproape îndoită decât cealaltă.

Casa generală de economii din Sibiu este cel mai important institut financiar al Germanilor din România. În anul 1923, totalul bilanțului Casei din Sibiu reprezenta numai 18,8% din totalul bilanțurilor băncilor germane din Transilvania. Această proporție se ridică în urma fuziunii mai multor institute bancare cu Casa generală din Sibiu, astfel că în anul 1930 mai mult de o treime din totalul bilanțurilor tuturor băncilor germane din Transilvania aparținea Casei dela Sibiu. După aplicarea legii conversiunii datoriilor din 1934, dezvoltarea Casei generale de păstrare din Sibiu se face într'un ritm grăbit. În 1937 totalul bilanțului Casei din Sibiu reprezintă 40,3% și în 1940 reprezintă 46% din totalul bilanțurilor tuturor băncilor germane din Transilvania. La 30 Iunie 1941 totalul bilanțului Casei dela Sibiu e mai mare decât totalul tuturor celorlalte bănci germane din Transilvania și anume 1387 milioane lei (51,4%) față de 1313 milioane lei (48,6%).

Fuziunea între Casa dela Sibiu și cea dela Brașov care este acum în curs de executare, așează Casa generală de economii din Sibiu între primele șase bănci mai mari ale României, ea fiind, totodată și întâia bancă a Germanilor din Țara noastră.

Ce idei centrale călăuzesc activitatea Casei generale de economii din Sibiu și am putea spune aceea a întregii finanțe private germane din România? Le desprindem din programul elaborat în 1935 de Casa generală din România: „Pentru învingerea crizei nu sunt necesare numai operațiuni tehnice de organizare, este mult mai necesară o schimbare a concepției economice, întoarcerea la legile eterne ale unei administrații ordonate de avere, nu în sensul unui rol dominant al capitalului, ci în sensul unei administrări și întrebuințări a banilor și a capitalului în serviciul colectivității“. Iar mai departe se spune:

„Noi vrem să servim vieții economice și poporului, să facem utile în orice împrejurare noile cuceriri realizate în organizarea întreprinderii bancare, cu concepție negustorească progresistă, însă cu mărturisirea

de fapte sincere în spiritul și sentimentul care au chemat la viață și au dus la înflorire institutul nostru¹⁾.

Impăcarea între tradiție și progres, menținerea activității în orbita intereselor naționale permanente, practicarea generozității și a altruismului pe seama conaționalilor și sprijinirea oricăror instituțiuni și inițiative care contribuiesc la dezvoltarea elementului german din Transilvania și a legăturilor lui culturale, spirituale și economice cu lumea germană dela Apus au fost preocupări de totdeauna ale organizațiilor mari economice și financiare ale Germanilor din România.

Casa generală de economii din Brașov a dat pentru scopuri de binefacere, culturale, etc. în cei 100 de ani de existență (1835—1935) 85.970.507 lei, iar Casa generală din Sibiu a dat în cei 100 de ani de existență (1841—1941) 194.933.000 lei, și anume :

Pentru școli și educarea tineretului	Lei	74 320 000 —
„ biserici și scopuri culturale	„	46 011.000 —
„ meserii, comerț și industrie	„	21.608 000 —
„ binefaceri și scopuri sociale	„	6.759.000 —
„ scopuri agricole	„	23 161.000 —
„ comunicații și întreprinderi orașenești	„	5.556.000 —
„ diverse Asociațiuni (turism, muzică, etc.)	„	17.518 000 —
	Total . .	Lei 194.933.000 —

Atât s'a dat pentru scopurile menționate, din beneficiul net al întreprinderii în 100 de ani, fără a se cuprinde în această sumă și donațiile băncilor care, între timp, au fuzionat cu Casa dela Sibiu. Aproape 300 milioane lei, dați numai de două instituții financiare pentru progresul cultural, social, etc. al populației săsești, reprezintă o contribuție foarte însemnată, care onorează aceste întreprinderi.

Această generozitate a instituțiilor bancare este, oarecum, în tradiția provinciei noastre. Și băncile românești, în frunte cu „Albina” — mai ales înainte de unire — au dat sume importante din beneficiile lor curate pentru așezămintele culturale și sociale românești.

Inițiative, realizări, întreprinderi în economia transilvană. Structura etnică a economiei noastre naționale o putem aprecia din trei puncte de vedere : 1. Participarea capitalului și muncii din țările streine în viața economică românească ; 2. Participarea capitalului și muncii minorităților noastre etnice în economia României și 3. Participarea Românilor de origine etnică în viața economică a Țării noastre.

¹⁾ *Hundert Jahre . . .*, p. 76.

Trebue să mărturisim că, din păcate, nu avem date precise privitoare la structura etnică a capitalurilor și nici privitoare la personalul întreprinderilor. Societatea anonimă constituie forma de activitate economică dominantă la întreprinderile mari, — deși avem o lege care prevede nominalizarea acțiunilor, — repartitia etnică a capitalului este aproape imposibil de stabilit. Privitor la originea etnică a personalului se pot afla mai multe date, care nu sunt însă complete și nici în deajuns de precise.

Am pus prea puțină seriozitate în examinarea acestei probleme, lipsind și pe legiuitorul hotărît și bine intenționat de materialul statistic absolut indispensabil unei serioase legiferări. Oficialitatea a avut însă și are posibilitatea să întreprindă un recensământ complet și precis, căruia să nu i se sustragă nimeni, oricărei țări și naționalități ar aparține.

În agricultură, reforma agrară a restabilit echilibrul sdruncinat de veacuri de acaparare și opresiune streină. Pământul Transilvaniei este stăpânit de aceia care îl muncesc. Dacă Românii stăpânesc suprafețe mai întinse, aceasta o justifică numărul mai mare al lor decât al tuturor celorlalți la un loc și indeletnicirea lor, care este preponderent agricolă.

În meserii și comerț prezența noastră este mai restrânsă. Fără tradiție și capitaluri, cu o evoluție grăbită dela patriarhatul agricol spre neliniștile unui capitalism repede degenerat în unele sectoare, însemnăm încă puțin în meșteșugăritul și negoțul provinciei noastre. Nimic nu închide însă posibilitățile noastre în aceste direcțiuni, pentru care — în sfere mai restrânse — am dovedit și vocație și inteligență și statornicie.

De o împrejurare esențială trebue însă să ținem seama: burghezie românească — mare sau mică — nu putem avea practicând formule care au dus la constituirea burgheziei capitaliste de orice fel. Burghazia în înțelesul ei curent și în structura pe care încă o are își are soarta intim legată de regimul capitalist de a cărui evoluție, transformări și adaptări s'a împărțit până acum. Din individualist, capitalismul a devenit societar, iar burghazia a trecut dela efortul, patrimoniul și repartitia individualistă a profitului, la efortul, patrimoniul și repartitia societară a profitului. Capitalismul își păstrează încă denumirea și puține din atributele sale pentru că a fost în măsură să se adapteze la transformările și exigențele lumii noi.

Burghazia românească va fi în așa fel încât denumirea însăși nu va mai avea rațiunea de a se păstra. Pentru crearea acestei burghezii sunt necesare: îndrumarea corespunzătoare, mijloace eficiente, propagarea justă a ideilor noi. Aci nu putem spune mai mult.

O statistică de acum câțiva ani a *firmelor individuale, de origine etnică, repartizate pe județele Transilvaniei și Banatului* ne dă următoarele cifre :

J u d e ț u l	Origine etnică română	Evrei	Alte origini streine	T o t a l
Alba	1.195	411	625	2.231
Arad	2.461	1.550	5.229	9.237
Bihor	971	1.466	3.247	5.694
Brașov	1.674	735	1.611	4.020
Caraș	1.163	429	495	2.087
Ciuc	40	479	858	1.377
Cluj	1.590	1.603	1.678	4.871
Făgăraș	599	103	142	844
Hunedoara	1.477	656	613	2.746
Maramureș	34	1.550	208	1.792
Mureș	844	867	1.176	2.887
Năsăud	469	842	57	1.368
Odorhei	327	135	764	1.226
Satmare	831	1.175	1.492	3.498
Sălaj	1.140	1.104	580	2.824
Severin	2.275	409	856	3.540
Sibiu	807	183	1.060	2.050
Someș	502	765	233	1.500
Târnava mare	321	411	787	1.519
Târnava mică	207	323	579	1.109
Timiș-Torontal	3.881	2.205	3.740	9.826
Trei-Scaune	368	141	831	1.340
Turda	455	143	729	1.327
	23.631	17.695	27.587	68.913

Tabloul de mai sus ne spune : 35⁰/₀ din toate firmele individuale sunt firme românești și 65⁰/₀ sunt firme streine, dintre care 25⁰/₀ sunt evreești. Cele 27.587 de firme de alte origini streine decât cele evreești sunt, aproape toate, firme ungurești și germane. Românii au majoritatea relativă a firmelor individuale, dar într'o proporție mai mică decât aceea a populației lor.

Avem majoritatea absolută a firmelor individuale în județele : Alba, Caraș, Făgăraș, Hunedoara și Severin. Avem o proporție desavantajoasă în județele Bihor, Ciuc, Maramureș, Mureș, Odorhei, Satmare, Târnava-mare, Târnava-mică, Trei Scaune. În județul Maramureș cu majoritatea absolută a populației românești avem abia 34 firme românești, față de 1550 firme evreești : cum am putut tolera această situațiune aproape un sfert de veac ?

Afirmăm deseori, că mărginenii au un mai dezvoltat spirit negustoresc. Cifrele de mai sus nu ne dau indicațiuni deosebit de îmbucurâ-

toare din acest punct de vedere. Făgărașul — cu proporția de populațiune românească mai avantajoasă decât a Sibiului și a Brașovului — are un număr satisfăcător de firme românești. În Sibiu abia 807 firme din 2050 sunt românești, iar în Brașov din 4020 firme numai 1674 sunt românești; și dacă am ține seama și de însemnătatea firmelor am constata că situațiunea ne este și mai desavantajoasă.

Numărul și capitalul Societăților anonime în anii 1919 și 1937 Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș

	1919		1937	
	Număr	Capital mii lei	Număr	Capital mii lei
Bănci	280	148.979	1.173	7.319.496
Societăți industriale	121	82.609	393	2.373.139
„ comerciale	27	9.053	465	4.075.913
„ de asigurare	2	2.000	282	726.307
„ diverse	5	66.991	29	46.000
Total	435	309.632	1.173	7.319.496

Constatăm că numărul total al întreprinderilor societăți anonime a sporit dela 1919 la 1937 de trei ori, trecându-se dela 435 societăți la 1173. Sporul cel mai mare l-au înregistrat societățile comerciale și industriale. Capitalul societăților a sporit — în același interval — de 24 ori.

Regimul românesc a fost prielnic dezvoltării activității economice, care a luat un avânt nemai întâlnit niciodată în istoria economică a Transilvaniei.

Înainte nu se putea, decât foarte greu afla, naționalitatea capitalurilor societăților anonime camuflete în haina acțiunilor la purtător. Hotărându-se, nu de mult, ca toate acțiunile la purtător să se nominalizeze, astăzi am fi în măsură să avem o statistică precisă a societăților anonime din punctul de vedere al apartenenței etnice a capitalului lor și deci să știm câte și care societăți sunt românești, minoritare sau ale cetățenilor streini. Deocamdată nu posedăm aceste date.

D-l C. Moteanu, fost președinte al Comisiunii de încadrare a personalului românesc în întreprinderi și raportor în senat al legii pentru protecția muncii naționale, a publicat un tablou al personalului folosit în 1937 în 156 întreprinderi supuse legii, având un capital investit de 15.106.200.000 lei cu repartitia personalului pe categorii de funcțiuni, cetățenie și naționalitate.

Deși nu servește în tocmai scopul ce ne-am propus a ajunge, totuși datele d-lui Moteanu fiind interesante, dăm aci

Tabloul personalului și repartitia lui pe categorii de funcțiuni și apartenență etnică

	Numărul			Procentul		
	Streini	Minorit.	Români	Streini	Minorit.	Români
Personal administrativ				%	%	%
Superior	101	210	34	30	60	10
Inferior	352	1.303	913	13	50	37
Asim. cu lucrăt. calif.	184	732	909	9,50	30,80	59,30
Asim. cu lucrăt. necalif.	94	351	820	7,50	26,60	64,80
Personal tehnic						
Superior	51	53	62	30	32	38
Inferior	204	215	113	38	40	22
Lucrători calificați	713	1.957	5.587	8	23	69
Lucrători necalificați	308	7.616	9.468	3	43	54
Total	2.007	12.436	17.906			

Comentarea acestui tablou nu ne poate duce la concluziuni de valabilitate generală. Totuși, cifrele lui sunt semnificative. La cele 156 mari întreprinderi nu s'a găsit nimeni în personalul administrativ superior de naționalitate română, deși în personalul tehnic superior 38% sunt Români. În sectorul producției accesul Românilor era posibil, în cel administrativ-comercial care deține tainele și subtilitățile unei întreprinderi, drumul Românilor a fost barat.

Desprindem o masivă participare a Românilor la numărul lucrătorilor calificați și necalificați. Un număr important dintre întreprinderile avute în vedere la întocmirea tabloului de mai sus trebuie să fie din Ardeal și Banat. Și în întreprinderile din aceste provincii sporul elementului românesc este constant, atât în munca mai puțin salarizată cât și în locurile de mai mare răspundere și remunerare.

Politica naționalistă a muncii din ultimii 2—3 ani a întărit poziția elementului românesc în întreprinderi. Participarea Evreilor a fost mult diminuată și în locul lor au fost angajați funcționari creștini. S'a pus în discuție publică problema naționalizării și arianizării. Politica naționalistă românească nu poate urmări decât naționalizarea personalului din întreprinderi și a capitalului acestora din punct de vedere etnic românesc. Numai acest sens trebuie să îl aibă politica de naționalizare; altfel, se creează numai o diversiune naționalistă, o denaturare a principiilor naționalizării pe care nici necesitățile și nici conștiința națională românească nu o poate accepta.

In 1938, industria mare era astfel reprezentată în România :

Numărul întreprinderilor	3.767
Capital investit (mil. lei)	50.069
Forța motrică (H. P.)	746.789
Personal total	289.117
Valoarea producției (mil. lei)	69.208

In 1929 — spune d-l P. H. Suciu în „ALACI“ nr. 5—7—1940 — totalul consumului intern de produse fabricate era de 74,3 miliarde lei. El era acoperit în proporție de 24,5% (sau 18,2 miliarde lei) prin import de fabricate și în proporție de 75,5% prin producția industriei indigene. In ultimul deceniu (1928—1938) acoperirea nevoilor interne de către industria națională este în creștere simțitoare. In 1938, față de consumul intern de produse industriale de 79,4 miliarde lei, importul fabricatelor străine s'a redus cu 40%, acoperind numai 13% din nevoile consumului intern. Deci — susține d-l Suciu — eficacitatea potențialului actual al industriei naționale constă în satisfacerea efectivă a 87% din totalul consumului intern de produse fabricate.

In Transilvania și Banat, situațiunea industriei era următoarea :

Anul	Numărul fabricilor	Capitalul investit milioane Lei	Forța motrice H. P.	Personal ocupat	Valoarea producției milioane Lei
1919	1.161	1 048	182.040	81.539	4 447
1939	1.760	26.948	333.894	154.921	33.559

In 20 de ani progresul general al industriei de dincoace de munți este remarcabil. Numărul fabricilor înregistrează o creștere de 52%, forța motrice o creștere de 84%, personalul ocupat o creștere de 90%, iar valoarea producției o creștere de 660%.

In acest progres intră și industria minoritară și în primul rând săsească. Nu numai că fabricile vechi își sporesc instalațiunile și capacitatea de producție, dar se întemeiază o mulțime de industrii noi și se perfecționează altele mai vechi. Inainte de marele războiu industria ardeleană producea, în general, articole de o fineță mai mică, după războiul industriei ardeleană a fost în stare să producă articole de un deosebit rafinament.

Iată care era în 1939 repartiția geografică a industriei din Transilvania și Banat pe județe, în ordinea gradului lor de industrializare, apreciată după forța lor motrice instalată și valoarea producției din acest an :

Județul	Forța motrice H. P.	Valoarea producției mil. Lei	Județul	Forța motrice H. P.	Valoarea producției mil. Lei
1 Brașov . . .	50 594	8 910	13 Mureș . . .	9 968	753
2 Caraș . . .	47 555	3 121	14 Târnava m. .	8 309	1 462
3 Hunedoara .	35 482	1 667	15 Ciuc . . .	4 775	297
4 Timiș . . .	23 934	3 366	16 Trei Scaune	4 316	483
5 Turda . . .	23 994	1 178	17 Satu mare . .	4 176	456
6 Târnava mică	24 760	333	18 Năsăud . . .	2 956	199
7 Arad . . .	20 096	2 513	19 Făgăraș . . .	2 620	315
8 Severin . . .	16 935	2 143	20 Sălaj . . .	2 414	238
9 Bihor . . .	12 452	994	21 Maramureș . .	1 950	124
10 Alba . . .	11 889	1 095	22 Someș . . .	1 338	127
11 Cluj . . .	10 870	2 044	23 Odorheiu . . .	994	62
12 Sibiu . . .	11 527	1 682			
			Total . . .		333 894 33 659

Județul Brașov este în fruntea județelor de dincoace de munți cât privește dezvoltarea industriei și valoarea producției. Țara Bârsei, dacă ținem mai ales seama de dimensiunile ei mici, este centrul cel mai important al industriei transilvane și unul dintre cele dintâi centre industriale ale țării.

Nu avem date exacte și complete privitoare la compoziția etnică a personalului din întreprinderi. În anul 1938 am întreprins, personal, o anchetă cu acest scop; n'am putut obține rezultate complete și nici din toate județele Transilvaniei. Totuși, chiar și numai din aceste date incomplete putem desprinde anumite indicațiuni.

Compoziția etnică și pe regiuni a Consiliilor de administrație, comitetelor de cenzori și procuriștilor Societăților anonime din Ardeal și Banat în 1938:

Județul	Consilieri				Cenzori				Procuriști	
	N-rul socie-tăților	Ve-chiul Regat	Rom. ard.	Streini	Ve-chiul Regat	Rom. ard.	Streini	Ve-chiul Regat	Rom. ard.	Streini
Brașov	83	34	44	341	12	26	143	—	—	61
Făgăraș	5	7	15	8	4	—	—	7	4	3
Trei Scaune . . .	11	2	8	26	1	3	4	—	1	10
Ciuc	12	4	10	30	2	4	9	—	—	1
Odorheiu	3	—	4	13	—	3	5	—	—	1
Târnava mare . .	34	12	10	123	4	4	47	2	—	33
" mică . . .	12	3	49	32	—	23	19	1	—	6
Mureș	38	9	26	137	5	17	85	—	2	19
Sibiu	49	3	46	199	3	31	115	—	2	23
Alba	18	4	60	71	—	41	27	—	8	10
Bihor	45	20	54	180	7	28	109	—	3	21
Satu mare	45	11	93	127	—	47	91	—	11	43
Maramureș . . .	18	6	26	52	—	6	35	—	—	6
Timiș-Torontal .	42	20	42	188	4	22	98	—	—	61
Severin	26	4	60	84	—	40	37	—	12	30
15 județe	441	139	547	1.616	42	295	824	10	46	335

	Total	Consilieri	Cenzori	Procuriști
Din Vechiul Regat	191	139	42	10
Români ardeleni	888	547	295	46
Streini	2.775	1.616	824	335
Total	3.854	2.302	1.161	391

În Transilvania și Banat — la toate cele trei categorii luate în considerare — preponderează streinii în mod covârșitor. Accesul Românilor ardeleni, la ei acasă, este încă destul de mic. În județele Brașov, Târnava mare, Mureș, Sibiu, Bihor și Timiș-Torontal numărul streinilor este extrem de mare. Cifrele acestui tablou vorbesc mai mult decât oricare comentariu.

Pentru că urmărim să scoatem în evidență mai ales poziția Germanilor în viața economică a provinciei noastre, înfățișem mai jos *desvoltarea întreprinderilor în județele din Transilvania și Banat cu cei mai mulți Germani*:

	Totalul întreprinderilor în 1930	Înainte de 1918	Dela 1919—1930	Vechimea nedeclarată
Județul Timiș-Torontal	11.892	4.111	7.022	759
Târnava mare	2.640	992	1.430	218
" mică	1.036	603	1.177	156
Sibiu	4.462	1.484	2.474	504
Brașov	4.332	1.475	2.541	316
Năsăud	2.399	1.024	1.189	186

Și în aceste județe desvoltarea întreprinderilor, în regimul românesc, a fost foarte mare și de sigur, participarea Germanilor în această desvoltare este însemnată.

Prezentăm *situațiunea întreprinderilor din cele două orașe cu mai multă populație germană din Transilvania, Brașovul și Sibiu*:

	Întreprinderi în 1930					Întreprinderi		
	Industr.	Comer.	Bănci	Diverse	Total	Individuale	Soc. anon.	Altele
Brașov	1.130	757	75	99	2.061	1.853	108	100
Sibiu	1.007	563	47	81	1.700	1.575	58	67

	Vechimea întreprinderilor		
	Înainte de 1918	Dela 1919—30	Nedeclarate
Brașov	715	1.176	170
Sibiu	550	980	170

	Personalul în 1930		
	De conducere și birouri	Lucrători calificați și necalificați	Ucenici, practicanți, elevi
Brașov	4.845	10.873	1.799
Sibiu	3.574	4.929	1.900

Braşovul este mai bogat în întreprinderi decât Sibiul. În ambele oraşe întreprinderile individuale sunt cele mai numeroase, celelalte reprezentând abia 10 la sută din total; individualismul îşi păstrează poziţii mai puternice în comerţ. Numai în 10 ani, numărul întreprinderilor aproape s'a dublat. Întreprinderile cu capital minoritar au personalul de conducere exclusiv minoritar, muncitorii calificaţi şi mai ales necalificaţi cuprinzând un număr însemnat şi de Români.

În urma arbitrajului dela Viena, regiunile cele mai industriale ale provinciei au rămas în România. Industriile extractive, metalurgice, manufacturiere au rămas, într'o mare proporţie, dincoace de frontiera arbitrală. De asemenea, tot dincoace a rămas şi aproape toată industria săsească, precum şi cea mai mare parte a celorlalte întreprinderi ale acestei minorităţi etnice.

Poziţii etno-economice în judeţul şi oraşul Braşov. În 1850 judeţul Braşov avea aproape 100 mii locuitori dintre cari jumătate erau Români, 26.000 Saşi, 18 000 Unguri şi alte naţionalităţi. Oraşul Braşov era cel mai mare oraş al provinciei, cu 25.279 locuitori şi anume: 8.747 Români, 8.233 Saşi, 3022 Unguri şi alţii. Nu avem date complete asupra ocupaţiunii Românilor, însă cei mai bogaţi oameni din Ţara Bârsei erau negustorii români. Aşezat la vadul unui vechi drum comercial şi la hotar de ţări cari întreţineau strânse legături comerciale între ele, locuit de populaţiune harnică şi plină de iniţiative meşteşugăreşti şi industriale, Braşovul a atras continuu rânduri, rânduri de oameni cari s'au fixat aci, sporind faima şi interesul pentru activitatea variată şi intensă a acestui oraş.

Recensământul din 1910 ne informează că populaţiunea judeţului Braşov era de 139.932 suflete, iar în 1930 populaţiunea era următoarea :

Români	83 948
Unguri	44 761
Germani	33 348
Alţii	6 068
Total	168 125 locuitori

În 1910 Braşovul avea 41.056 locuitori. La recensământul din 1930 s'au aflat în oraşul Braşov 59.232 locuitori şi anume :

Români	19 372 (32,7 ^o / _o)
Unguri	23 269 (39,3 ^o / _o)
Germani	13 014 (22,0 ^o / _o)
Alţii	3 577 (6,0 ^o / _o)

Biroul populațiunii acestui oraș ne-a făcut cunoscut că în Noembrie 1941, Brașovul avea următoarea populațiune :

Români	47 600 (49 ^o / _o)
Unguri	27 600 (29 ^o / _o)
Germani	17 500 (18 ^o / _o)
Evrei	3.500 (4 ^o / _o)
Alții	800 —
Total	97.000 locuitori.

Românii, suntem pe cale de a avea, în curând, majoritatea absolută atât în județ cât și în oraș. Cifrele ne arată, în mod convingător, cât de mare este potențialul nostru demografic. Sașii sunt populațiunea citadină cu cele mai organice tradiții sociale și de muncă în acest oraș. Românii sunt o foarte veche populațiune, concentrată mai ales în cartierul denumit Schei, dar răspândită în vremea din urmă, tot mai mult, în toate cartierele orașului; marea majoritate a populației românești este formată din lucrători în fabrici și ateliere, meșteșugari și mici comercianți. Ungurii au început să sporească prin organizarea afluxului lor din Secuimea apropiată unde nu aveau pământ indetualător și nici nu găseau prilejuri de muncă suficiente; Ungurii brașoveni sunt în majoritate covârșitoare Secui.

Până în ultimul timp Românii au avut poziții temeinice în viața economică a Brașovului și mai ales în comerțul acestui oraș.

Sașii din Brașov se plâng în anul 1738 că „Românii” (brașoveni) au acaparat în mâinile lor și au atras la sine aproape întregul comerț.¹⁾

După o statistică întocmită de oficialitatea brașoveană la 1769, din 132 negustori numai 11 erau Sași, restul Români și câțiva Greci.²⁾

Din conspectul întocmit de oficiul vamal din Brașov pentru taxele plătite de negustorii români și sași brașoveni în anii 1830—1832, se constată că plătesc aceste taxe (57.357 florini), 63 negustori români și 18 negustori sași plătesc 12.148 florini. În aceiași ani comercianții români și greci au plătit la punctele vamale Brașov, Timiș, Șanțul Vechiu, Buzău, Oituz și Bran taxe în valoare de 219.984 florini, iar comercianții sași au plătit 12.426 florini.³⁾ Cifre ale importului și ex-

1) A. A. Mureșanu, *Originea și dezvoltarea așezării românești a Scheilor Brașovului*, în *Anuarul IV al Institutului de istorie națională al Universității din Cluj*, p. 206.

2) N. G. V. Gologan, *Cercetări privitoare la trecutul comerțului românesc din Brașov*, 1928, p. 55.

3) Dr. I. Moșă, *Inființarea gremiului comercial levantin din Brașov*, în *Analele Academiei de înalte studii comerciale și industriale din Cluj-Brașov*, 1941, p. 648—650.

portului comercianților din Brașov ne dovedesc superioritatea covârșitoare a comerțului făcut de Români față de modestul comerț făcut de Sași.

Aceste poziții proeminente în comerțul brașovean Românii le aveau și le-au păstrat câtva timp datorită însușirilor lor excepționale și dârzeniei lor de neînchipuit. Trebuiau să lupte mereu cu oficialitatea, să depună eforturi mari pentru obținerea celor mai elementare drepturi, să suporte persecuțiuni și nedreptăți. Dela o vreme Românii au constatat că rodul ostenețelor lor e mult prea mic față de lupta continuă pe care trebuiau să o dea. O parte din ei și-au încetat negoțul, iar alții s'au așezat dincolo de Carpați, în Principate și în regatul român unde au continuat o activitate dintre cele mai eficiente.

În preajma marelui războiu al întregirii — în 1916 — în Brașov erau :

77	comercianți	români
307	"	sași
73	"	unguri și
86	"	evrei.

In 1937 erau în Brașov :

424	comercianți	români
535	"	sași
453	"	unguri și
276	"	evrei.

În 1916 comerțul românesc la Brașov era tot anemic. Cei 424 comercianți români din 1937 nu ne oferă, în mare parte, decât o satisfacțiune statistică; sunt comercianți modești, așezați la periferie, cu un volum de afaceri mic. Abia câțiva comercianți mai de seamă români au reușit să se așeze și să se mențină pe străzile principale ale orașului, cu magazine mari și frecventate de multă clientelă. În ultimii doi ani, ca o urmare a politicii de naționalizare a vieții economice, s'au întemeiat încă câteva magazine românești în străzile centrale ale orașului.

Pe la începutul secolului trecut „industria Brașovului, cu excepția celor 600 dârstari și găitânari români care lucrau la domiciliu, era aproape toată în mâni germane”. „Din producția totală a Brașovului — ne spune mai departe același autor — de 2.441.135 fiorini, desfacerea în Principatele dunărene era de 912.497 fiorini, deci 37%, și este mai mare decât desfacerea în Transilvania și Ungaria. Comerțul cu produsele industriei săsești rămase în mâinile mijlocitorilor armeni,

greci și români. Comerciantul sas era prea fricos sau comod pentru ca singur să călătorească în țări streine¹⁾.

Industria săsească a Brașovului a continuat să se desvolte sub bune auspicii și din ce în ce tot mai diferențiată. Până la așezarea marilor industrii românești a căror inițiere a pornit din București, Sașii au deținut primatul incontestabil în industria brașoveană.

În 1907 erau în Țara Bârsei 34 fabrici, dintre care 25 erau săsești, 3 românești, 3 ungurești, 2 evreești și una comună.

În 1918 Țara Bârsei avea 50 de fabrici dintre care 40 în Brașov, 5676 lucrători în județ și oraș și 7175 H. P. de asemenea în județ și oraș.

Din cele 50 de fabrici din Țara Bârsei niciuna nu mai era în mâni românești (37 săsești, 7 evreești și 6 ungurești). În Brașov 60% din industrii erau proprietatea Sașilor, iar în județ 13%. Evreii aveau 13% din totalul industriilor, iar în industria artelor grafice aveau 66%. Ungurii aveau 6% din total.

Sașii și-au păstrat pozițiile, fără însă a le fi sporit prea mult. În preajma marelui războiu s'a remarcat o însemnată ascensiune a economiei evreești și ungurești.

Numărul meseriașilor patroni a evoluat astfel în orașul Brașov :

Anii	Români	Sași	Unguri	Evrei	Alții
1895	168	492	314	13	11
1916	180	405	362	58	—
1937	185	578	661	72	—

Numărul meseriașilor români a stagnat. Nici în regimul românesc noi n'am marcat un progres. Aceasta este o situațiune care trebuie să ne dea de gândit.

In 1939, situația întreprinderilor din Țara Bârsei a fost următoarea :

291 fabrici cu un capital investit de 8593 milioane lei, cu 24.795 salariați; valoarea produselor din acest an a fost de 8910 milioane lei.

La începutul anului 1940 — ne informează d-l ing. A. Hossu, inspectorul industrial al regiunii — industria din Țara Bârsei prezintă următoarele transformări :

a) Industria este acum în majoritatea ei românească. Partea deținută de Români reprezintă :

¹⁾ Dr. O. F. Jickeli, *Industrie und Handel der Siebenbürger Sachsen*, Sibiu 1913 p. 15—16.

- 72% din valoarea totală a producției,
- 52% din toți salariații din Țara Bârsei și
- 70% din valoarea totală a investițiilor;

b) Locul al doilea îl ocupă industria săsească, cu cel mai mare număr de fabrici, cu un capital investit impozant de peste 1250 milioane lei, cu 6835 lucrători, dând produse de peste 1600 milioane lei anual;

c) Industria cetățenilor streini este mică numericăște, dar prin valoarea producției ei este de o mare însemnătate regională, producând de 700 milioane lei anual.

Ținând seama de numărul lucrătorilor, în ordine de importanță, avem următoarele fabrici:

Fabrica de avioane (românească), „Astra”—Brașov (românească), Malaxa—Tohanul vechiu (românească), Fabrica de zahăr din Bod (streină, din 1940 și cu colaborare românească), „Metrom”—Brașov (româno-cehă), W. Scherg & Co—Brașov (săsească), D. Voina (românească), Fabrica de celuloză—Zărnești (românească), Frații Schiel—Brașov (săsească), Fabrica de hârtie—Zărnești (românească).

În 1939 fabricile mari din Țara Bârsei au produs fabricate în valoare de 8593 milioane lei; pentru același an industria mare din România a avut o producție în valoare de 69.000 milioane lei. Prin urmare, industriile din Țara Bârsei au produs 12,45% din valoarea totală a producției industriale a României.

În 1918 cele 50 de fabrici ale Țării Bârsei foloseau o forță motrică de 7175 H. P. În 1939 forța motrică folosită de cele 291 fabrici a fost de 50.594 H. P.

Calificativul cel mai potrivit progresului extraordinar al industriei din Țara Bârsei în regimul românesc este: formidabil. Acest progres fenomenal se datorește nu numai condițiilor generale create de regimul românesc dezvoltării tuturor ramurilor de activitate economică ale tuturor naționalităților, ci și inițiativei și muncii românești creatoare de civilizație industrială. Mii de tehnicieni și muncitori români lucrează în fabrici și uzine de cea mai pretențioasă perfecțiune. Este, aci, în Țara Bârsei, un laborator, o școală și un șantier de muncă și creațiune românească dintre cele mai intense care îndreptățesc o încredere deplină în capacitatea Românilor organizați. Examenul dat aci de România „agricolă” este dintre cele mai strălucite; inteligența, hărnicia și stăruința românească s'au dovedit în măsură de a face față situațiilor noi pe cari civilizația economică modernă le va impune României. Suntem o țară agricolă, de plugari, dar în măsură să ne facem indu-

stria care ne trebuie și chiar și industria a cărei dezvoltare o înlesnesc materiile prime aflătoare la noi pentru debușeele streine apropiate.

S'a dezvoltat, din plin, nu numai industria românească, ci și industria naționalităților conlocuitoare. Dăm câteva exemple:

Fabrica W. Scherg & Co a avut înainte de războiu un capital social de 750.000 coroane și în 1941 are un capital social de 390 milioane lei;

Fabrica Frații Schiel s. a. a avut la înființare un capital de 373 mii coroane și în 1941 de 60 milioane lei;

Casa generală de păstrare din Brașov (săsească) a avut în 1919 un capital social de 7.214.000 coroane (adică 3.607.000 lei) și în 1941 de 51 milioane lei, etc. etc.

De asemenea s'au creat multe întreprinderi mari săsești.

*
*
*

Am văzut, mai înainte, că în județul Brașov erau, de curând, următoarele firme individuale:

Românești	1674
Evreești	735
Alți streini	1611

Total . . 4020 firme individuale.

Firme sociale avem: anonime, în nume colectiv și în comandită.

Din „Statistica societăților anonime din România”, vol. XX—1938 aflăm că în județul Brașov sunt 79 societăți anonime și anume:

1. Societăți bancare	11	cu un capital social de Lei	132.304.000
2. „ industriale	50	„ „ „ „ „ „	822.040.000
3. „ comerciale	18	„ „ „ „ „ „	55.800.000

În județul Brașov avem câteva mari întreprinderi industriale care își au sediul central la București, precum și sucursale (mai ales de bănci) care nu sunt cuprinse în aceste cifre. Industria românească nouă la Brașov este reprezentată, într'o proporție covârșitoare, de societățile care își au sediile centrale la București; tot în aceste industrii este și cea mai mare parte din personalul românesc din fabrici, de toate categoriile. Contribuția acestor fabrici concepute la București și create la Brașov cu mijloace particulare aduse de acolo și mai ales de cătră Stat, la românizarea industriei în Țara Bârsei a fost și este de cea mai mare însemnătate; Fabrica de avioane, „Astra”, fabrica D. Voinea și altele intră în această categorie.

Dăm lista Societăților anonime cu sediul juridic în județul și orașul Brașov la începutul acestui an:

Nr.
crt.

Denumirea firmei

Sediul

Societăți germane (săsești)

1	Wilhelm Scherg & Co	Brașov
2	Kugler & Co	"
3	W. Telmann	"
4	„Coroana“	"
5	Centrala de energie	"
6	„Hess“	"
7	Frații Schiell	"
8	Frații Stollwerk	"
9	A. Seewaldt	"
10	„Colorom“	Codlea
11	Hotel „Coroana“	Brașov
12	Frații Miess	"
13	Frații Schmidt	"
14	Martin Copony	Râșnov
15	Uzina electrică	Brașov
16	Victor Teutsch	"
17	Banca cetăț. și țaran.	Codlea
18	Banca agricolă unită	Hălchiu
19	Chlorodont	Brașov
20	Prima uzină electrică	Codlea
21	Beiersdorf & Co	Brașov
22	Peter Gross	Codlea
23	Pharmag	Brașov
24	M. Petersberger	"
25	„Chalep“	"
26	Kraft & Herbert	"
27	Fabrica de produse ceramice	Cristian
28	Gustav Theil	Brașov
29	„Amsa“	"
30	I. Teindel	"
31	Uzina electrică	Hălchiu
32	W. Oberth	Brașov
33	Astra Mill	"
34	Soc. anon. de electr.	Prejmer
35	Kamner & Jekelis	Brașov
36	„Vinea“	"
37	Auto-Import	"

Obiectul	Capital	Acționari	Cons.ad-ție
----------	---------	-----------	-------------

fabr. postav	390 000 000	german	german
" ciment	110 000 000	"	"
" postav	63 000 000	"	"
filatură	48 000 000	"	"
uz. elect	40 000 000	"	"
fabr. bonboane	30 000 000	"	"
fabr. mașini	60 000 000	"	"
fabr. ciocolată	25 000 000	"	"
fabr. paste	28 000 000	"	"
moară, etc.	28 000 000	"	"
hotel	25 000 000	"	"
fabr. piele	22 000 000	"	"
fabr. cărămidă	15 000 000	"	"
	12 000 000	"	4 germ. 1 r.
fabr. parchete	13 500 000	"	german
pielărie	6 000 000	"	"
bancă	9 300 000	"	"
"	11 000 000	"	"
fabr. cosmetice	5 000 000	"	"
	2 500 000	"	"
fabr. cosmetice	4 000 000	"	"
fabr. parchete	3 040 000	"	"
drogherie	5 000 000	"	"
coloniale	3 000 000	"	"
expl. păduri	3 000 000	"	"
drogherie	2 200 000	"	"
	1 800 000	"	"
fierărie	1 700 000	"	"
ape minerale	3 000 000	"	"
com. autom.	2 000 000	"	"
	2 000 000	"	"
fierărie	1 000 000	"	"
fabr. plicuri	2 000 000	"	"
	1 000 000	"	"
fierărie	1 500 000	"	"
fabr. oțet	1 200 000	"	"
com. auto	300 000	"	3 sași și 2 r.
Total	Lei 981.040.000		

Nr.
crt.

D e n u m i r e a f i r m e i

S e d i u l

Societăți cu capital german în majoritate

1	Schmollpasta	Brașov
2	Martin From	"
3	„Rovex“	V. Buzău
4	Elima	Brașov
5	„Czink“	"
6	Casa generală de păstrare	"
7	Banca de comerț	"
8	„Totelectric“	"
9	Uniunea postăvarilor	"

Societăți ungurești

1	Banca generală de credit	Brașov
2	Banca economică	"
3	Casa de păstrare	Cernatu
4	Andrei Kocsis & fii	Brașov
5	Hala de vânzare a industr. din ind. pieții	"

Societăți cu capital unguresc în majoritate

1	„Prifaro“	Brașov
2	Fabrica de cauciuc	"
3	Carol Kenyeres	"

Obiectul	Capital	Acționari	Cons. ad-ție
fabr. chimică	14.000.000	80% g. 20% rom.	2 g. și 1 r.
moară	6.000.000	60% g. 20% rom.	2 r., 2 g.
expl. păduri	2.000.000	93% g. 7% rom.	2 r., 1 g.
com. art. elect.	1.000.000	92% g. 8% rom.	3 g., 1 r.
com. art. modă	1.000.000	55% g. 3% r. 42 u.	2 g., 1 u.
	45.000.000	80% g. 20% eng.	3 g., 1 r.
	5.000.000	70% g. rest div.	german
mat. electr.	3.000.000	50% g. 30% r. 20% u.	2 r., 1 g.
textile	6.000.000	50% g. 50% rom.	4 g., 1 r.
Total . . .	Lei 129.000.000		
bancă	100.000.000	ung.	rom.-ung.
"	9.000.000	"	ung.
"	1.000.000	"	"
fabr. parchete	8.000.000	"	2 ung 1 r.
ind. pielii	1.000.000	"	ung.
Total . . .	Lei 119.000.000		
fabr. oțelărie	3.000.000	60% u. 30% g. 10% r.	2 r. 1 g.
	15.000.000	46% u. 30% g. 13% r.	2 r. 1 u.
fabr. beuturi	1.500.000	50% u. 50% g.	2 g. 1 u.
Total . . .	Lei 19.500.000		

Nr. crt.	Denumirea firmei	Sediul
----------	------------------	--------

Societăți cu capital italian în majoritate

1	Uzina electrică	Brașov
---	---------------------------	--------

Societăți elvețiene

1	Comp. rom. de electricitate	Brașov
2	Regnicolară	"

Societăți cu capital elvețian în majoritate

1	Soc. anon. din Vama Buzăului	
---	--	--

Societăți americane

1	„Photogen”	Brașov
---	----------------------	--------

Societăți românești

1	Căile ferate locale	Brașov
2	Barbu & Căciulă	"
3	Fabrica de celuloză	Zărnești
4	Perla Bodoc	Brașov
5	Banca Bucegi	Bran
6	Banca Țânțăreana	Țânțari

Societăți cu capital românesc în majoritate

1	Banca Prejmereana	Prejmer
2	„Metal”	Brașov
3	Textilcomision	"
4	M. Neumann	"

VICTOR JINGA

Obiectul	Capital	Acționari	Cons. ad-ție
----------	---------	-----------	--------------

75 000 000 49% it. 48% sv. 3% r. 2 r. 1 g. l. i.

13.500 000		elvețieni	
soc. forestieră	45 000 000	"	2 rom. 1 it. germ.-rom.
Total . . Lei	<u>58.500.000</u>		

soc. forestieră	<u>5 000 000</u>	98% elv. 2% g.	2 g. 1 r.
-----------------	------------------	----------------	-----------

prod. petr.	<u>6 000 000</u>	americani	2 r. 1 am.
-------------	------------------	-----------	------------

8.000 000		români	românesc
com. fier	6 000 000	"	"
	75.000 000	"	"
ape min	600.000	"	"
bancă	4.000 000	"	"
"	1.000.000	"	"
Total . . Lei	<u>94.000.000</u>		

bancă	1.000 000	92% r. 8% g.	românesc
art. metal.	500.000	90% r. 10% e.	rom.-evr.
com. text.	1.500.000	60% r. 40% e.	românesc
confecțiuni	3.000.000	50% r. 50% g.	rom.-germ.
Total . . Lei	<u>6.000.000</u>		

Recapitulând compoziția etnică a capitalului, etc. societăților anonime din județul și orașul Brașov avem :

37	societăți cu capital	german (săsesc)	Lei	981.000.000	sau	6,5%
9	"	majoritate german	"	129.000.000	"	5,7%
5	"	unguresc	"	119 0 0,000	"	8,6%
3	"	majoritate unguresc	"	19 000.000	"	8,0%
1	"	" italian	"	75.0 0.000	"	1,3%
2	"	elvețian	"	58.000 000	"	5,0%
1	"	majoritate elvețian	"	5 000 000	"	0,3%
1	"	american	"	6.000.000	"	0,4%
6	"	românesc	"	94 000.000	"	6,3%
4	"	majoritate românesc	"	6.000 000	"	0,4%
69 societăți anonime cu un capital social de				Lei 1.493.600.000	100.	—

Aproape trei sferturi din capitalurile investite în societățile anonime din județul și orașul Brașov cari își au sediul lor juridic aci, sunt ale Sașilor din această regiune. Este, de sigur, un meritat titlu de mândrie pentru populația săsească a Țării Bârsei. Aci, activitatea economică a Sașilor este deosebit de importantă; întâiul merit pentru această activitate industrială este al Sașilor înșiși. Imprejurările generale create prin alipirea Transilvaniei la România au avantajat, de asemenea această activitate. Dar, secretul — care nu mai este un secret — acestui succes stă în hărnicia, stăruința, aptitudinile și disciplina în muncă a populațiunii săsești.

Inițiativa locală românească în industrie este încă destul de timidă. Evoluția societății românești nu a ajuns încă la punctul de a se emancipa de obsesia slujbelor de Stat; inițiativa economică reclamă risc și îndrăsneală în cele bine chibzuite.

Sunt puține inițiative industriale românești pentru că lipsesc capitalurile și lipsește curajul. Apoi, întreprinderile streine și mai ales săsești, prin simpla lor vechime — pe lângă buna lor organizare — au o poziție privilegiată: imobile, mașini, mobilier amortizate, personalul format în disciplina muncii, au o tradiție. Cu toate întemeierile succesive de fel de fel de instituții de credit pentru încurajarea agriculturii, a comerțului, industriei și a românizării, împrumuturile se obțin extrem de greu, cu un formalism excesiv și destul de scumpe. Anumite categorii de împrumuturi se dau prin girul unor bănci vechi comerciale cari — din cauza beneficiilor mici pe cari le au de pe urma acestor împrumuturi și a riscului pe cari îl asumă — pun fel de fel de piedeci acordării acestor împrumuturi cu dobânzi mici și termene lungi.

O problemă importantă a Brașovului și a tuturor orașelor din Transilvania este aceea a *proprietăților imobiliare clădite*.

În Decembrie 1941 situația imobilelor la Brașov, după naționalitatea proprietarilor era următoarea :

Imobile românești . . .	4.050	45,4%
„ săsești . . .	2.475	27,7%
„ ungurești . . .	2.155	24,2%
„ evreești . . .	189	2,1%
„ alții . . .	42	0,5%
Total . . .	8.912 imobile	100.—

Am văzut că populația Brașovului, în 1941, era în următoarea proporție : Români 49%, Unguri 29%, Sași 18%, Evrei 4%.

S'ar părea, deci, că există totuși o proporție între naționalități și proprietățile pe cari le stăpânesc. Ori, situația nu este de loc așa.

Numai Sașii stăpânesc, proporțional cu numărul lor, mai multe imobile decât ceilalți. Proprietatea imobiliară săsească este mult mai valoroasă și credem că nu exagerăm dacă afirmăm că Sașii dețin mai mult de jumătate din valoarea imobilelor acestui oraș. Casele germane sunt centrale, cu multe apartamente, pe când Românii au multe case mici, de câte un apartament, așa cum le cunoaștem mai ales în cartierul Șcheiu.

Este extrem de greu să cumperi sau să închiriezi un imobil, mai ales cu valoare comercială, pe vreuna din străzile centrale ale Brașovului. Un tabu unanim stăvilește accesul Românilor în pozițiile centrale comerciale ale orașului.

Cu toate că sunt stăpânii celei mai valoroase proprietăți imobiliare a orașului și cu toate că numărul lor este, proporțional, în scădere, Sașii cumpără, cu nesat, cele mai bune imobile centrale cari se pun în vânzare. Au bani și sunt sprijiniți larg în acest scop de organizațiile lor financiare, în acord cu organizațiile lor politice și sociale.

Pentru Români trebuie creat un Credit imobiliar care să-i împrumute cu sume corespunzătoare și cu dobânzi mici pentru ca să poată cumpăra case. Tot ceea ce depinde, la vânzare, de Stat, să se vândă numai Românilor.

Orizonturi. În ultimul timp afirmarea tot mai viguroasă a național-socialismului german a creat stări de efervescentă în mijlocul concetățenilor noștri Sași și Șvabi. Repercusiunea s'a exercitat, mai întâi, în sânul comunității acestei minorități care a ridicat câteva semne de întrebare în legătură cu organizarea și orientarea sa. Au fost frământări între generații, între deținătorii de situațiuni și aspiranții la ele, între ideologii și temperamente. Astăzi, sub semnul național-socialist, liniștea s'a restabilit și toți Germanii acestei provincii activează intens și disciplinat în vederea realizării aceluiași ideal național-politic.

Noua spiritualitate germană, în măsura în care respectă specificul aspirațiilor noastre de națiune alcătuitoare și susținătoare de Stat național, nu stânjenește cu nimic dezvoltarea românismului în Transilvania. Nu se poate încă vorbi despre un program al tuturor naționalităților sau al fiecăreia dintre ele, cât timp ziua de mâine nu ne va fi adus marile ei întâmplări, marile ei împliniri politice și naționale.

Despre inițiativele germane din Reich în economia românească se vorbesc multe, dar se știe puțin. Imaginația multora funcționează extrem de defectuos; exagerările și chiar neadevărurile nu pot stabili dimensiunile, limitele și scadențele unor probleme.

Noi știm că numai ceea ce se face cu învoirea noastră pe pământul nostru poate fi durabil, eficient. Apărând drepturile noastre nu înțelegem să nesocotim niciunul din drepturile altora. Pe Germanii dela noi îi prețuim prea mult pentru ca să nu ne bucure calea unui și mai mare progres spre care s'ar îndrepta, oricât de lungă ar fi ea.

Dela unire încoace, vitalitatea și vrednicia românească au cucerit poziții importante și durabile în viața economică a Transilvaniei. Satele, prin reforma agrară și activitatea organizațiilor profesionale și economice au marcat un important progres. În unele regiuni însă, mai ales în cele muntoase și de dealuri sterpe, sărăcia nu s'a despărțit de loc de Român.

Satul și agricultura, țăranul dela munte, dela șes și dintre dealuri pun conștiinței noastre o sumedenie de îndatoriri. Nu cunoaștem satul, oamenii și nevoile lor; cercetarea monografică întreprinsă de școala sociologică românească este prea restrânsă, iar ceea ce se scrie și se spune despre sat și sătean are prea mult caracter livresc și discursiv. Nu ne lipsesc cercetări savante despre unele probleme ale satului și ale sătenilor, avem și institute de cercetări agronomice, sociologice etc.

Ne lipsește însă un Institut de cercetare și organizare practică a satului românesc, care să dea soluții pentru: organizarea economică, culturală, sanitară, să propună tipuri de construcții, să arate cum se înfrumusețează viața la sat pentru ca să nu mai plece sau să jinduiască țăranul după oraș, să întreprindă organizarea sanitară a satului etc. Și toate acestea fără savantlăc inutil, dar și fără diletantism periculos. În acest Institut să fie aduse toate inteligențele practice aplicate la problemele rurale. Aci nu pot spune mai mult.

La orașe nu ne vom putea așeza, mai ales nu vom putea rămâne ca factor productiv și organic de viață urbană, dacă vom aplica metode vechi pentru înfăptuiri noi.

Dela capitalismul individualist s'a trecut la capitalismul societar. Crearea unei burghezii noi nu este posibilă fără ținerea în seamă a

coordonatelor sociale și economice ale vremii noastre. Burghezie mare și mică, după criterii și cu rosturi individualiste, este greu de creat. O asemenea burghezie mai trăiește în virtutea unei inerții al cărei fir ar putea să fie curând curmat. Marea burghezie a trecut dela întreprinzătorul și întreprinderea individuală la sindicate, uniuni, societăți anonime, carteluri, trusturi, etc. Cu această adaptare, marea burghezie care a tras și toate beneficiile de pe urma Statului, pe care le-a putut trage, și-a asigurat încă un răstimp de existență. Statul este, trebuie să fie tot mai activ, nu numai în control, în dirijare, dar chiar și în procesul de producție. În Statele așezate pe drumul industrializării cum suntem și noi, succesul trebuie asigurat și accelerat în viața economică și prin intervenția activă a Statului.

Avem un exemplu convingător în realizările dela Brașov. Într'un sfert de veac dela unire inițiativa industrială locală românească a fost extrem de slabă. A venit Statul la care s'a asociat și inițiativa privată și a creat marile întreprinderi care au făcut să atârne de partea noastră balanța economică a regiunii. Sute de tehnicieni, administratori, mii de muncitori și ucenici români lucrează și se formează în marile uzine ale Brașovului. Ce ar fi fost astăzi Brașovul din punct de vedere industrial-economic românesc dacă nu ar fi luat ființă aceste întreprinderi? Năpădit de Secui și preponderat de Sași, Brașovul ar fi rămas un oraș strein, fără mare însemnătate pentru Români. Astăzi, el este o școală a muncii, un laborator al inteligenței și un creator de energii și produse românești.

Mica burghezie, nu numai cu funcțiunile ei de astăzi, noua burghezie, nu se poate crea decât prin practicarea asociaționismului. Cooperația are aci un cuvânt greu de spus și o acțiune însemnată de îndeplinit. Individualismul libertar creează greu în condițiunile de muncă și de luptă ale vremii noastre. Meseriașul trebuie să priceapă că alții reușesc pentrucă se întovărășesc și pentrucă pot folosi toate progresele tehnice moderne. La fel și cu comerciantul.

Între sat și oraș se cuvine să se stabilească o legătură organică din care să tragă foloase și orășenii și sătenii. Orașul este astăzi un dușman nedeclarat, dar înverșunat al satului. Sătenii iubesc orașul, dar nu iubesc pe orășeni. Strădania și a unora și a altora este să se tragă reciproc pe sfoară. Este speculat și săteanul și orășanul; de intermediari și de ei înșiși.

În aceste tendințe și străduințe, Germanii de dincoace de Carpați își au pozițiunile lor bine stabilite. Social și economic ei au îndeplinit,

cu succes, o funcțiune integratoare în societatea și economia productivă a provinciei noastre. Migrațiunea lor în ținuturile de dincoace de Tisa a fecundat patrimoniul economic, social și spiritual al acestora.

Organicitatea vieții lor derivă și din simetria și stabilitatea piramidei lor sociale: la bază țărani, cei mai mulți, la mijloc burghezia mică și mare și în vârf intelectualitatea. Și între aceste straturi circulațiunea permanentă a fluidului conștiinții apartenenței la o națiune mare, cu gândirea și realizările căreia, în toate domeniile, Germanii dela noi țin contact neîntrerupt. Aceste coordonate sociale, economice și de conștiință i-au ajutat pe Germanii dela noi să răsbată victorios prin cele șapte veacuri de necazuri și bucurii abătute asupra acestor pământuri.

Oricât de fecund ar fi contactul Germanilor dela noi cu Reichul german, o condițiune esențială a prosperității este încadrarea lor în realitățile politice și spirituale ale Statului român. România are în sud-estul Europei o misiune precisă la împlinirea căreia trebuie să colaboreze și toate naționalitățile conlocuitoare. Ideea de Stat român și de misiune a românismului nu sunt subordonate nici unor exigențe specifice; pe vadul destinului și al îndatoririlor noastre în spațiul dunărean pot curge și aspirațiunile loiale ale tuturor naționalităților conlocuitoare.

Națiunea română trece, de un veac și mai bine, prin prefaceri structurale care sporesc și fecundează moștenirea strălucită a marilor și îndepărtaților ei înaintași, apropiind-o de culmi de progres din care să poată privi liniștită culmile de propășire ale celorlalte națiuni. Nicio invidie sau ură față de alții nu desonorează spiritualitatea românească. Buna înțelegere și împăcarea cu toți se clădește pe recunoașterea drepturilor în care ne-au așezat istoria, vrednicia și răspândirea noastră.

Brașov, Februarie 1942.

VICTOR JINGA

MUZEUL ASTREI ¹⁾

Călătorul care poposește în cetatea Sibiului și ține să-i cunoască monumentele românești — e sfătuit, de obicei, să nu uite cu niciun preț două din ele: catedrala ortodoxă și Muzeul Astrei. Turnurile celei dintâi le-a văzut, poate, încă din tren. Dar despre Muzeu se întreabă, nu fără oarecare teamă, în ce străduță lăturalnică îl va găsi oare?

Mare îi va fi însă mirarea când va afla că din cel mai central punct al orașului — frumoasa promenadă din fața vestitei cafenele „Bulevard” — abia faci câțiva pași până la liniștitul „Parc al Astrei”. Pe o lature a acestuia, străjuit de statuia lui Gheorghe Barițiu — unul din marii citori ai bătrânei Asociațiuni — te găsești în fața palatului ei. Cuvântul palat nu este o vorbă goală: după cele două catedrale mitropolitane din Sibiu și Blaj, Muzeul Astrei e, poate, cel mai impunător edificiu dinaintea de Unire al Românilor ardeleni. Atât de impunător, încât în anul 1919, la întâia-i vizită în Ardealul desrobii, Regele Ferdinand nu i-a venit să creadă că palatul în care intra a fost ridicat de Românii ardeleni, numai din avutul lor.

Societatea de Radiodifuziune a socotit că povestea acestui edificiu, ca și aceea a colecțiilor pe care le adăpostește, merită să fie cunoscută mai de aproape. Și cu drept cuvânt.

Nu se poate susține că întemeietorii Astrei s'au gândit chiar dela început și la înființarea unui muzeu. Grija lor se îndrepta atunci mai ales spre înmulțirea numărului cărțurilor, așa de restrâns pe acea vreme. Totuși, încă dela întâia adunare generală, de acum 81 de ani, marele Barițiu arunca în discuție problema studierii portului țărănilor

¹⁾ Conferință citită la „Universitatea-Radio”, în ziua de 6 Februarie 1942 (ciclul „Muzeele noastre”).

ardeleni și a adunării de material folkloric, inscripții și documente. Ideea unui muzeu mai circulă, ici-colo, și în alte adunări din întâia decadă a Asociațiunii; ea plutește în aer. Odată e vorba și de niște colecții de monede, de o spadă antică, ba se pomenește chiar și de un muzeu de „însemnătăți”.¹⁾

Cu tot succesul frumoasei expoziții deschise cu prilejul adunării generale din 1881, cu toată propaganda inteligentă a profesorului Barcianu — cel dintâi care relevă importanța națională a colecțiilor etnografice, precum și cu toată punerea chestiunii unui muzeu și al unor colecții etnografice în legătură cu clădirea unui local propriu al Asociațiunii —, nu se face niciun pas hotărîtor în spre înfăptuirea Muzeului, înainte de intrarea în acțiune a celui ce a fost, pentru Astra, un adevărat bărbat providențial. E vorba de Corneliu Diaconovich, primul ei secretar din acea epocă, cel căruia României îi datoresc și singura lor enciclopedie adevărată.

În raportul către adunarea generală din anul 1896, ținută la Lugoj, el arată că Astra e cea mai chemată să pună bazele unui „muzeu național al Românilor ciscarpatini” și că numai astfel vom putea avea și la noi „icoana portului și a vetrei românești”. Diaconovich nu se mulțumește cu atât. În fruntea întâiului număr din anul 1897 al revistei „Transilvania”, publică un articol vibrant despre necesitatea Muzeului. „Este o datorie de onoare pentru generația actuală — scria Diaconovich — să suplinească ceea ce în trecut nu s'a făcut sau nu s'a putut face, pentru că chiar în deceniile noastre și chiar pentru lipsa totală a monumentelor vieții și existenței noastre naționale, ni-a fost contestată originea, limba, istoria națională, cu un cuvânt totul, la ce un popor trebuie să țină ca la onoarea și mândria sa... Noi așa credem, avem ce păstra. Trecutul nostru bimilenar pe acest pământ își are epocile sale falnice, ale căror urme trebuie să le conservăm pentru posteritate”. Toate gazetele Românilor ardeleni reproduc și comentează cu simpatie acest articol.

Astfel se ajunge la hotărârea adunării generale din anul 1897, ca în „casa națională” pe care o va ridica Astra să se așeze: „un muzeu istoric al Românilor din Transilvania și Banat, colecțiuni arheologice și numismatice, o arhivă pentru păstrarea documentelor de interes pentru istoria română, precum și un muzeu etnografic, întocmit cu deosebită considerare la păstrarea motivelor naționale în port și în industria română de casă”.

¹⁾ Parte din datele istorice sunt luate din articolul d-lui Oct. C. Tăslăuanu: *Muzeul Asociațiunii*, publicat în numărul jubilar al „Transilvaniei” din 1911 (pp. 457—475).

Ne aflăm oare în faza concretă a realizării Muzeului? Să nu uităm că Astra nu dispunea de absolut niciun fond pentru acest scop. Totul depindea deci de priceperea celor chemați să adune sumele necesare și de spiritul de sacrificiu al Românilor ardeleni.

Amândoi acești factori au întrecut orice așteptare. Diaconovich organizează imediat o loterie și lansează liste de subscripție. În cinci-șase ani se adună peste 100 000 de coroane și astfel în 1903 se poate pune piatra fundamentală a Muzeului, care e gata peste doi ani.

Gata era însă numai clădirea — colecțiile lipsind aproape cu desăvârșire. Intervenția aceluiași Diaconovich a fost și de data aceasta promptă și eficientă: Un apel al comitetului Astei pentru întemeierea unui muzeu istorico-etnografic, lansat prin reviste în anul 1904, arată ce trebuie colecționat și trimis. În scurt timp donațiile încep să curgă. Dar acestea nefiind suficiente, Diaconovich are iarăși o idee fericită: aranjarea unei expoziții, care să pună bazele înzestrării Muzeului. Ideea și oamenii care au înfăptuit o nu vor putea fi niciodată prețuiți în deajuns.

Ca și serbările semicentenarului Astei, ținute la Blaj, în anul 1911, expoziția și inaugurarea Muzeului din Sibiu, în August 1905, constituie unul din momentele culminante ale istoriei culturale a Românilor ardeleni.

Un mare număr de frați din toate ținuturile iau parte la această manifestație strălucită: e întâia oară când sunt văzuți la o adunare a Astei atâția oaspeți din Vechiul regat, Bucovina și Basarabia. Cum bine sublinia Diaconovich: „participanții au plecat mulțumiți și întăriți în încrederea lor în viitorul elementului românesc, iar în ochii popoarelor conlocuitoare am dat o nouă dovadă a vitalității și importanței neamului românesc din acest ținut“.

Expoziția a fost, într-adevăr, în primul rând o ne-mai-pomenit de bogată dovadă a originalității, frumuseții și varietății manifestațiilor artistice a admirabilului țaran ardelean: o mare de ii, pieptare, cătrinte, brăuri și alte piese de port, de o parte —, iar de alta: furci, ulcioare, ouă de Paști, icoane pe sticlă și atâtea alte obiecte cu care-și împodobeste casa țaranul nostru — unele mai minunate decât celelalte.

Alături de secția etnografică, partea istorică-culturală — privind bisericile, literatura și știința, artele frumoase și societățile culturale — și-a avut și ea rostul ei, atât prin bogăția cât și prin valoarea pieselor expuse. Deosebit de impresionantă a fost însă tot partea etnografică și de sigur că la ea se referea și președintele Șuluț, când spunea, în discursul său dela inaugurare: „Muzeul e arsenalul cel mai puternic, cu care își apără un popor originea, individualitatea și tot ce a moștenit dela străbuni“.

Acest arsenal, sau măcar cea mai mare parte a lui, trebuia păstrat. Din cele peste nouă mii de obiecte expuse, au rămas Muzeului vreo trei mii, număr care până în 1910 sporește la 4500. Muzeului încep să i se pună la dispoziție fonduri pentru achiziții, inventariere și catalogare, iar cinstea și sarcina funcției de custode îi revine inimosului secretar al Astrei și cunoscutului luptător și publicist Octavian C. Tăslăuanu. Domniei sale i se datorește achiziționarea unui mare număr de obiecte și în special a minunatelor piese de port din Tulgheș și Toplița și tot domnia-sa are marele merit de a se fi îngrijit de întâia organizare a Muzeului.

Războiul din 1914 îl găsește însă tot nedefinitiv aranjat. Firește, în cursul lui nu s'a putut face mare lucru. Unirea Ardealului cu țara-mamă aduce nu numai posibilități de dezvoltare, dar și achiziționarea unor mari și prețioase colecții, cum a fost aceea a tuturor tablourilor și schițelor rămase dela pictorul Smighelschi și a unui însemnat număr din pânzele altui mare pictor ardelean, mai vechiu: Mișu Popp. Aceste două achiziții au completat în mod cât se poate de fericit o foarte simțită lacună a Muzeului: secția artelor frumoase.

În afară de creșterea enormă a pieselor tuturor secțiilor — numărul lor trecând de mult peste 100.000 — din care, firește, din cauza lipsei de săli, niciun sfert nu e expus —, un alt eveniment important mai trebuie încrestat în istoria Muzeului Astrei: reorganizarea lui de către personalul Muzeului Etnografic al Ardealului din Cluj, sub conducerea profesorului Romulus Vuia. Această reorganizare a avut loc în anul 1932 și a dat sălilor și colecțiilor un aspect cât se poate de occidental. Un funcționar științific al Muzeului Etnografic Clujan se ocupă și astăzi de colecțiile Astrei.

Și acum să trecem în grabă prin încăperile Muzeului.

Deschizând ușa grea a Palatului Astrei, rămâi impresionat de coloanele de marmoră neagră ce împodobesc vestibulul. În dreapta și stânga, plăci de marmoră cu numele săpate în aur ale marilor donatori ai Muzeului. Aici, la parter, găsim încăperile destinate Bibliotecii Astrei: sala de lectură și depozitul cu multe zeci de mii de volume.

Nu putem trece fără să relevăm bogata arhivă istorică păstrată în această bibliotecă. Am amintit că în legătură cu Muzeul Astrei s'a pus totdeauna și problema adunării și păstrării „documentelor istorice naționale”. Astra posedă, întradevăr, arhive foarte importante: mai ales

cea administrativă e de o însemnătate deosebită pentru istoria culturală a Românilor ardeleni. Apoi, colecții de documente, scrisori și manuscrise, provenite mai ales din donațiile și lăsamintele membrilor Astrei. Acestea cuprind interesante diplome vechi și prețioase acte privitoare la anii 1848—49; apoi corespondență și hârtii ale personalităților de seamă din Ardeal, ca Avram Iancu, Barițiu, Vulcan, Șaguna și Cipariu, precum și manuscrise vechi —, dar, mai ales, mai nouă, unele provenind dela Vulcan, Alecsandri, Coșbuc, Andrei Bărseanu și alții.

Tot la parter, merită să fie văzută și sala de ședințe a comitetului Astrei, împodobită cu portretele tuturor marilor ei președinți, dela Șaguna până la Goldiș. În fața acestei impresionante galerii a celor ce au fost conducătorii Românilor ardeleni timp de trei sferturi de veac, e atât de greu să rezisti la unda de emoție care te străbate fără să vrei. Alături de președinți, e la locul cuvenit și portretul unuia dintre cei mai de seamă donatori ai Astrei: boierul basarabean Vasile Stroescu.

Etajul întâiu, la care duce o scară monumentală, este închinat în întregime artei noastre populare, dela piesele de port și țesături, la creștăturile în lemn, icoane pe sticlă, ouă de paști și ceramică.

În această secție trebuie remarcată în deosebi frumoasa odaie țărănească cu mobilier din jurul Sibiului — patul cu creștături, dela Săliște și poarta din Tilișca —, apoi valurile de ii, broderii și alte piese din sala cea mare a porturilor.

Am amintit două sate din județul Sibiu: dar se înșeală cel care-și închipuiește că obiectele provin numai din împrejurimile Sibiului! Chiar dacă acestea sunt mai numeroase, Ardealul și Banatul sunt de față, ca și la expoziția din 1905, prin toate ținuturile lor, din Țara Bârsei în Țara Oașului, din fostul Banat sârbesc până 'n munții Rodnei și Maramureș. Ardealul cedat și chiar Români din Săcuime sunt foarte bine reprezentați.

Etajul al doilea e consacrat în întregime artei bisericesti și culte, în speță picturii. Trebuie să subliniem ca un fapt deosebit de important existența unei atât de bogate și prețioase colecții de artă plastică într'un muzeu particular al Românilor ardeleni. Dela sărăcia în această materie, de care se plâneau organizatorii expoziției din 1905, la numărul impresionant al pieselor achiziționate între timp, e un progres uimitor.

Monumentala sală festivă e rezervată impresiunantelor pânze și cartoane ale pictorului Smighelschi, al cărui titlu de glorie îl constituie zugrăvirea atât de fericită a catedralei mitropolitane din apropiere. Acest mare pictor ardelean nici nu poate fi studiat decât la Muzeul Astrei.

În alte două săli și pe coridoare, avem numeroase portrete, peisaje și compoziții ale aceluiași reprezentant de seamă al picturii noastre bisericești. O sală e rezervată lui Mișu Popp, despre care de asemenea am amintit mai sus.

Firește, o mulțime de obiecte, chiar ale secțiilor amintite, sunt păstrate în dulapuri, ca material de studiu. Alte secții — cea de științe naturale, cea arheologică, industrială, a armatei, etc. — care puteau fi văzute pe vremuri, fie în localul Muzeului, fie în sălile apropiatei școli de fete — nu mai pot fi expuse de mult, din lipsă de spațiu. Dar ele sunt bunuri câștigate, care astăzi n'ar mai putea fi achiziționate cu niciun preț.

Intradevăr, Muzeul Astrei ne-a salvat dela pieire o mulțime de piese deosebit de interesante și de mare valoare. Dar în afară de acest merit, el mai are și altul: Ne dovedește ce a putut face, cu entuziasm, hotărîre și credință, un neam. Câtă dreptate e în cuvintele rostite de neuitatul Diaconovich, când spunea: „Trecutul nostru, pe care va tinde să-l illustreze Muzeul, oricât a fost de vitreg, totuși cuprinde pentru noi multe elemente înălțătoare, care formează nu numai niște plăcute amintiri, ci mai ales un izvor de încredere în puterile proprii și de speranță într'un viitor mai bun“.

ION MUȘLEA

MITROPOLITUL SIMION ȘTEFAN AL BĂLGRADULUI

ADNOTATOR AL CRONICII LUI GR. URECHE ȘI RELAȚIILE SALE CU
CALVINII

D-l I. Lupaș, profesor la Universitatea din Cluj-Sibiu și cel mai de seamă cunoscător al trecutului Transilvaniei, a publicat, în anul aducător de cumplite nedreptăți lucrarea *Documente istorice transilvane, volumul I, 1599—1699.*¹⁾

Munca migăloasă depusă de savantul profesor a fost învăluită de admirația tuturor acelor care au avut rara plăcere de a ceti cele 206 documente, needitate până acum sau devenite prea „puțin accesibile”, dăruite lumii „spre a înlesni cercetările de istorie transilvană”. Această admirație este perfect explicabilă fiindcă lucrarea, prin bogăția și valoarea științifică a documentelor, este monumentală și ca atare îi pune fiecărui cercetător, mare sau mic, probleme sau îi întărește ori dărimă convingeri, câștigate cu suficientă trudă.

În cele ce urmează, voi încerca să arăt ajutorul pe care mi l-au dat *Documentele transilvane* la cunoașterea personalității lui Simion Ștefan și a vremii sale.

* * *

Trecerea evlaviosului Ghenadie în lumea celor drepti, întâmplată în după amiaza zilei de 3 Sept. 1640, aduce multă ușurare calvinilor, în deosebi superintendentului Ștefan Geleji, fiindcă fostul mitropolit, deși își jertfise independența, se dovedise „neputincios” în acțiunea de desconfesionalizare a Românilor, adevă rămăsese un apărător al legii strămoșești: unele condiții le ținea, dar altele, pe acelea care ar fi schimbat biserica noastră, „*nicidecum*“.²⁾

¹⁾ Cluj, tipografia „Cartea Românească”, 1940.

²⁾ *Documentele transilvane*, pag. 204—205.

Documente transilvane ne destăinuiesc cu multe amănunte bogata activitate desfășurată de Geleji pentru ca în fruntea bisericii noastre să ajungă unul „potrivit”, unul care să sprijine fățiș propaganda calvină; condițiile impuse candidaților și alegătorilor, precum și ostilitatea sufletului românesc față de neobosita acțiune a stăpânilorilor.

Superintendentul nu se sfiște să-i facă principelui calvin Gh. Rákoczy I, chiar în scrisoarea în care îi aduce la cunoștință moartea lui Ghenadie, cele mai meschine propuneri: „Cu lăsământul vlădicului să se tipărească niște cărțile folositoare acțiunii de calvinizare a Românilor, în fruntea Bisericii transilvane să fie numit „unul potrivit”, „neîn rădăcinat în superstiția valahă”, iar condițiile menite să îndrepte Biserica noastră, copleșită de „superstițiile băbești” — și pe care le va prezenta în curând spre aprobare — să fie aduse la cunoștința protopopilor alegători cu „informația că cine nu le va respecta va fi redus la starea de țaran”,¹⁾ adică de iobag.

Iată, în bună parte și condițiile „de îndreptare” a Bisericii și de „luminare” a preoților români, trimise principelui spre aprobare în 22 Sept. 1640:

Mitropolitul să asculte de episcopul calvin; să înființeze, „lângă sine sau unde ar fi potrivit, o școală bună românească... în care să învețe copiii și tinerii români atât limba latină cât și religia creștină”; „să țină o tipografie și ucenici tipografi, cu care să tipărească atât pentru întremarea bisericii, cât și pentru dezvoltarea școlii lor, cărțile de trebuință”; „să tipărească catehismul tradus în românește²⁾ și să dispună să-l învețe copiii și fetele în ore precizate”. Tot mitropolitul să mai dispună preoților următoarele: să servească și să predice în românește; să facă să se cânte în biserică în fiecare zi cântările calvine — adecă psalmii traduși în românește, sub influența calvinismului, de Șt. Fogarași, predicatorul din Lugoj”³⁾ de care se servesc Caran-Sebeșenii și Lugojenii, înainte și după rugăciunea predicii”; să dea „separat pâinea și vinul” la împărțirea Sfintei cuminecturi; să nu dea Sf. cuminectură copiilor mici și nepricepuți, ci numai bătrânilor pricepuți, care se pot pocăi”; să boteze după forma simplă... lăsând la o

¹⁾ I d e m, ibidem.

²⁾ Se susține că acest catehism s'a tipărit între 5 și 25 Iulie 1640 (vezi N. Iorga: *Ist. bis. rom. I (1908) pag. 302*); Șt. Meteș: *Ist. bis. rom. din Transilvania, I, pag. 392 și alții*). Afirmația nu corespunde adevărului, deoarece superintendentul calvin Geleji în 22 Sept. 1640, n'avea cunoștința de tipărirea catehismului, ci numai de traducerea lui. Catehismul deci, a fost scos de sub teasc după 22 Sept. 1640.

³⁾ I. Lupaș: *Principele ardelean Acațiu Barcsai și mitropolitul Sava Brancovici*, în *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. I, pag. 166—167.

parte lumânările, ungerea cu untdelemn și alte adausuri"; „să inmormânteze morții în mod simplu... fără lumânări, fără tămâieri și fără alte ceremonii superstițioase"; să interzică credincioșilor „ingenunchierea înaintea icoanelor" și să-i înduplece „să părăsească serbarea Vinerilor"...¹⁾

Zelosul calvin își motivează astfel acțiunea: „Mă tem, milostive Doamne, că ne va cere Dumnezeu socoteală dacă nu îngrijim de acești oameni simpli. Dacă îi poți Măria Ta să-i folosești pentru ceva, e bine; și dacă se încăpățânează, dacă nu e modru (să-i folosești), Măria Ta îți mântuești sufletul înaintea lui Dumnezeu, iar ei vor fi de nemântuit".²⁾

Patru candidați erau la scaunul mitropolitan: I. Popa Simion, călugăr la mănăstirea Bălgradului,³⁾ cu numele călugăresc Ștefan;⁴⁾ e fost elev al școlii înființate de calvini în această localitate,⁵⁾ viitorul mare scriitor și protejatul lui Rákocy⁶⁾; II. protopopul din Hațeg, omul preoților români⁷⁾; III. egumenul mănăstirii Govora din Țara Românească, Grecul Meletie Macedoneanul, care ca meșter tipograf, tipărise aci *Psaltirea* și *Pravila* din 1640, din care s'a scos o ediție și pentru Transilvania⁸⁾; el „venise adeseori la Bălgrad unde începuse din nou tipărirea cărților calvine"⁹⁾ și era cunoscut și la Curte și lui Geleji, căruia i-l recomandase Csernatoni,¹⁰⁾ solul trimis de multeori de Rákoczy în Muntenia. Al IV-lea candidat era omul lui Vasile Lupu, Ilie Iorest, „născut în partea țării ungurești și din copilărie dat și crescut pentru învățatură de carte... în mănăstirea Putnei".¹¹⁾

Neobositul Geleji constată însă că nu poate găsi niciun candidat care să vrea „să-și schimbe religia din temelie (în fundamentalibus)... căci atunci l-ar afurisi Patriarhul și nici Români nu l-ar primi, dimpotrivă dacă s'ar duce între ei, cine știe ce i s'ar întâmpla".¹²⁾ Numai Grecul Meletie Macedoneanul se arată aplicat a „părăsi anumite superstiții" și „a învăța" și răspândi învățăturile calvine" dacă poate să

1) I. Lupaș: *Documente transilvane*, pag. 206—209.

2) *Idem*, pag. 205

3) Șt. Meteș, *Istoria bisericii române din Transilvania*, vol. 12, p. 194.

4) *Idem*, pag. 201.

5) *Idem*, pag. 495.

6) I. Lupaș, *Ist. bis. a Românilor ardeleni*, Sibiu 1918, pag. 64.

7) *Documente transilvane*, pag. 206.

8) A. Sacerdoțeanu: *Predosloviile cărților românești*, I, pag. 74, 78, 79.

9) Șt. Meteș, *Ist. bis.* pag. 195.

10) *Documente transilvane*, pag. 204.

11) *Idem*, pag. 229.

12) *Idem*, pag. 209/210.

obțină slujba" râvnită.¹⁾ Dacă la aceasta adăogăm și cadoul făcut superintendentului,²⁾ înțelegem stăruința și tactul lui Geleji pentru a impune pe Grec, deși știa că nu e iubit de preoții români.³⁾

Dar protejatul său n'a reușit. A fost ales și întărit în slujbă, după recunoașterea condițiilor, Ilie Iorest, grație intervenției influentului Vasile Lupu. Superintendentul, în scrisoarea sa din 8 Octomvrie 1640, își exprimă regretul că a fost ales „Moldoveanul”, nu „Munteanul” pentru care stăruise și Matei Vodă.⁴⁾

În continuare, aceleași *Documente transilvane* mi-au dat posibilitatea să discut lucrarea plină de pătrundere a d-lui I. Șiadbei: *Cercetări asupra cronicelor moldovene*⁵⁾ în care s'a făcut identificarea dascălului Simion din Moldova, adnotatorul cronicii lui Gr. Ureche, cu vlădica Simion Ștefan dela Bălgrad (pag. 23—35).

Că Simion Dascălul e Transilvănean o știam. N. Iorga aducea (în *Ist. lit. rom.*, vol. I, ed. II, pag. 301) numeroase argumente care afirmă aceasta în mod evident⁶⁾: „Așa etimologia Sucevei și interpretația lui *szeretem* prin „îmi place”. Știe cum se „cetluesc pregiur cap” Maramușenii, când serbează Ungurii Lăsatul Secului, *pe unde se trece muntele în această țară: pre la Rodna*. Scrie ca un Maramureșean: „pretutinderile”. Pomeniște obiceiul unor Unguri de a veni mai bucuroși la „biserica românească decât la capiștea celorlalți Unguri”. Ba genialul istoric se întreba, în 1925, „într'o paranteză ascunsă în câteva rânduri ale unei dări de seamă” (*Revista istorică*, XI, 1925, pag. 115) dacă acesta n'ar putea să fie „însuși Vlădica Simion Ștefan”⁷⁾ iar în 1938, în vol. VI din *Istoria Românilor* ajunge la concluzia că Mitropolitul Ștefan, care se chemase în mirenie Simion nu era *poate* decât însuși acel Simion Dascălul care a adăugit cronica lui Ureche, căci numai acela știe că „Românii nu grăiesc toți într'n chip”⁸⁾ „care a trăit în mijlocul altor Români decât aceștia din Ardeal, din care arată să fie în adevăr originar”, iar ideea curajos afirmată în cealaltă Predoslovie din Noul Testament, în aceea către „Măria Sa Craiul Ardealului” și sprijinită pe Scriptură că „n'au făcut Dumnezeu oamenii

1) Idem, pag. 206.

2) Idem, pag. 212.

3) Idem, pag. 206.

4) Idem, pag. 212—213.

5) Iași, tipografia „Alexandru A. Țerek”, Mărzescu 9, 1939.

6) I. Șiadbei: *Cercetări*, pag. 32.

7) Idem, pag. 31/32.

8) Bîanu—Hodoș: *Bibliografia*, I, pag. 170.

pentru craiu, ce au ales Dumnezeu și au rânduit craii și domnii pentru oameni, ca să-i socotească și să-i păzească" ¹⁾ „o simțim nu odată în judecățile cronicii lui Ureche". ²⁾ Dar aceste argumente nu-i ofereau marelui istoric suficient sprijin pentru a ieși din linia posibilului și a șovăielii.

D-l Șiadbei, pornind dela faptul stabilit că Simion Dascălul e Transilvănean precum și dela sugestia din *Revista Istorică* ³⁾ a isbutit să facă această identificare în mod convingător. ⁴⁾ Motivele identificării le-a găsit în „asemănările isbitoare dintre câteva pasaje și expresii" ale cronicii amplificate și prefața dela Noul Testament (1648), pe care le transcriu întocmai :

„despre aceste lucruri carele sânt scrise pre rând".

„n'am socotit numai pe un singur izvod".

„le-am cetit și le-am socotit."

„careși la locurile sale, și toate pre rând chizmind și insemnând".

„adunat-am izvoade pre rând de le-am impreunat, și citind izvoadele pre rând, aflat-am și acest izvod, carele l-au scris Ureche vornicul, și dacă l-am citit, l-am socotit că este scris adevăr".

„Iar acel care fusese în Moldova, știa că „Rumânii nu grăesc în toate țările într'un chip, încă nici într'o țară toți într'un chip". De aci asemănările între a patra parte a prefeței Noului Testament și capitolul *Pentru limba moldovenească* din cronică :

„iară să nu vor înțelege toți, nu-i de vina noastră, ce-i de vina celui ău resfirat Rumânii pri într-alte țări, de s'au mestecat cuvintele cu alte limbi de nu grăesc toți într'un chip".

„și limba noastră din multe este făcută și ni-i mestecat graiul nostru cu al vecinilor de prin pregiur, măcar că dela Râm ne tragem și cu a lor cuvinte[le] ni-s mestecate, cum spune la predoslovîia letopisețului celui moldovenesc de toate pre rând". ⁵⁾

¹⁾ Idem, pag. 167 : Ideia aparține bisericii protestante, cum se va vedea mai jos.

²⁾ N. Iorga : *Istoria Românilor*, vol. VI, 1938, pag. 190, 192, 191.

³⁾ D-l Șiadbei n'a apucat să cunoască și vol. VI, din *Istoria Românilor* a lui N. Iorga.

⁴⁾ N. Iorga : *Revista istorică*, XXV, 1939, pag. 379.

⁵⁾ „Expresiile „de toate pre rând" ori „pre rând" sunt atât de caracteristice pentru felul de exprimare al lui Simion dascălul, încât apar totdeauna în pasajele importante ale adauselor făcute de el. Acest pasaj în care se citează letopisețul moldovenesc după obiceiul adnotatorului, aparține cu siguranță lui Simion. În el se văd cunoștințe despre limbă pe care Ureche nu le mai arată nicăeri, în timp ce Simion, cu aceleași expresii, le expune în nota dela Evanghelia din 1648." Tot din acest pasaj se vede că expresia „dela Râm ne tragem" figura și în predoslovîia letopisețului moldovenesc, fapt care onorează pe Eustatie logofătul și căruia i se cuvine și aici meritul de prioritate.

„Toate acestea nu sunt, de sigur, simple coincidențe”. (Pag. 32—33.)

Hotărît că nu sunt „simple coincidențe”. Dar cercetările nu pot fi limitate la câteva „asemănări” între „expresii”. Ele trebuiesc împinse mai departe, mai ales că d-l Șiadbei strecoară puțin scepticism în sufletele aceluia care ar voi să se sprijine pe toate predosloviile mitropolitului Simion Ștefan, când face următoarea afirmație: „Dacă prefața către Rákóczy din *Noul Testament* și cea din *Psaltirea* din 1651, ca și traducerea textelor, sunt scrise de alte persoane, nota adițională către cetitor din *Evanghelie* aparține negreșit lui Simion Ștefan (pag. 33).

E greu de spus dacă acest scepticism e rezultatul însușirii fără de control a părerilor lui N. Iorga¹⁾, sau al muncii stăruitoare a autorului *Cercetărilor*. Fapt este că ne obligă și mai mult să continuăm cercetările și să lărgim cadrul lor. Nu vom depăși, însă, limitele unui articol de proporții modeste și nici nu ne vom servi de asemănările întrebunțate de d-l Șiadbei.

Completând opera înaintașului său atât de concisă și de unitară în privința stilului, — „ca să nu ne zică cronicarii altora limbi c'am murit și noi cu scriitorii cei din ceput, sau că doară suntem neinvățat”,²⁾ — Simion Dascălul a împetriștat-o cu un stil prolix și bogat în repetiții, oridecâteori a comentat vreun fapt sau a justificat introducerea vreunui pasaj.

Iată cum justifică alcătuirea cronicii pe care ne-a lăsat-o:

„După aceia și eu, care sunt între cei păcătoși Simion Dascăl, apucatu-m'am și eu pre urma a tuturor a scrie aceste povești ce într'inse spune cursul anilor și viața domnilor, văzând și cunoscând că scriitorii cei mai de demult, care au fost însemnând aceste lucruri ce au trecut, s'au săvârșit, și pre urma lor alții nu vor să se apuce, văzând noi aceasta, că se părăsește această însemnare, socotit-am ca să nu lăsăm acest lucru nesăvârșit, [să] nu se însemneze înainte, carele mai nainte de alții au fost început [și] pre rând însemnat până la domnia lui Vasilie Vodă, ca să nu ne zică cronicarii altora limbi, c'am murit și noi cu scriitorii cei din ceput, sau că doară suntem neinvățat” (pag. 2—3).

„... Pentru aceia, dacă am văzut că lipsesc poveștile și cursul anilor din letopisețul cel latinesc, am lipit dintr'ale noastre isvoade, care am aflat că [scriu] adevăr, și, am adaos poveștile la letopisețul cel latinesc, care la locul său, carele toate mai nainte se vor arăta, careși la locurile sale, și toate pre rând chizmind și însemnând, am

¹⁾ *Istoria lit. rom.*, 1^a, pag. 282, 283.

²⁾ *Cronica*, ed. C. C. Giurescu, 1934, pag. 3.

izvodit din toate izvoarele într'un loc și am făcut unul desăvârșit, de care lucru cu mare nevoință am silit să nu rămâe nimic nesemnat" (pag. 2—4).

Stilul „argumentativ” e, deci, prolix. Să mai luăm un exemplu. Să luăm, de pildă, justificarea introducerii legendei lui Ețco :

„Ce aceasta poveste nu se află însemnată de Ureche Vornicul, iar eu n'am vrut să las nici aceasta să nu pomenesc, socotind că cum am adus aminte de altele, ca să nu rămâe nici aceasta neînsemnată” (pag. 10).

Fiindcă invăluie justificarea introducerii legendei, stilul frazei e prolix, împodobit chiar cu specificul „repetiției firești: „*ce aceasta poveste nu se află însemnată... ca să nu rămâe nici aceasta neînsemnată*”. Repetă, deci, ideea care, în justificare, poartă accentul pentru a o evidenția.

Exemple se mai pot da.

Scrisul vlădicului Simion Ștefan prezintă asemenea particularități ? Da. Din fericire, pentru identificare, voi putea transcrie ordinul dat de arhiepiscopul Ștefan „preoților Măirean și Pavel să meargă la casa lui Avram Raș spre a face slujbe religioase, fiind biserica foarte departe”, publicat în *Documente transilvane* (la pag. 242—244) de d-l I. Lupaș, și, înainte de d-sa, de N. Iorga în *Studii și documente cu privire la Istoria Românilor*, vol. IV, Buc., 1902, pag. 28 :

„Io Vlădica Ștefan ot Bălgrad și a toată Țara Ardealului *facem de știre* și dăm blagoslovenie cui se cade a ști pentru giupânul Raș Avram pentru că au venit Dumnialui de au spus cum că le iaste besearea foarte departe de casă într'un deal și cum iaste și vream tare de iarnă și grea geroasă ci nu pot merge că sânt slabi și bătrâni, — *fac de știre* și blagoslovenie molitvei tale popa Măirean și popa Pavel, pe carele va pohti Dumnialui, să mergeți să-i faceți slujba la casa Dumnialui, însă vecernia și itrosul, iar la zile mari și leturghia să fie la besearecă. De aceasta *facem de știre*. Să fiți sănătoși aminu. Pis. Decemvrie 2. 1648.”

Din dorința de a se executa întocmai ordinul a isvorit aceeași construcție : „*facem de știre... fac de știre... fac de știre*”.

Ordinul vlădesc mai are și o repetiție nefolositoare : „vream tare de iarnă și *grea geroasă*”. Aceași tautologie în cronica lui Gr. Ureche la capitolul „De moartea lui Ștefan Vodă cel Bun” :¹⁾

„Fost-au mai înainte de moartea lui Ștefan Vodă într'acelaș an iarnă *grea* și *geroasă*, cât n'au fost așa nici odinioară, și de aci preste

¹⁾ Ureche: *Cronica*, ediția C. C. Giurescu, pag. 61—62.

vară au fost ploii grele și povoai de ape, și multă inecare de ape s'au făcut."

Informația e luată din analele dela Bistrița: „... și au fost în acel an mai înainte prin Martie iarnă grea și foarte puternică, precum nu fusese niciodată, iar peste an au fost ploii mari și vărsări de ape și potoape din pricina multelor ape.”¹⁾

Faptul că analistul, pe care l-a urmat atât de fidel Ureche, notează că „a fost iarnă grea și foarte puternică” este un indiciu că atributul „geroasă” este al lui Simion Ștefan.

Pentru întărirea afirmației de mai sus, să mai dau un exemplu, care mi se pare mult mai convingător. Informația lui Macarie că „în anul 7056 (= 1548) au fost iarnă așa de aspră, cât și copacii s'au uscat”, a fost „stilizată” de Simion Dascălul astfel: „Și într'acel anu a domniei lui, făcutu-s'au ierne grele și geruri mari, cât și viile și pomii au săcatu de geruri.”²⁾

Să se observe stilul lui Simion Ștefan: tautologia: „ierne grele și geruri mari” și repetiția: „și geruri mari, cât și viile și pomii au săcatu de geruri”.

Și atunci mai putem face o concluzie care va surprinde prin nou-tatea ei: munca lui Simion Ștefan nu se reduce la intercalarea câtorva pasaje, căci el a modificat adesea și stilul lui Grigore Ureche. În ce măsură? Viitorul va arăta. Deocamdată să renunțăm la gândul că se poate edita cronica lui Grigore Ureche în așa fel încât să fie numai a vornicului moldovean.

Același procedeu al repetiției în Predoslovia către Măria Sa Craiul Arealului Rákóczy din Psaltire (1651) când gândul autorului ei se îndreaptă spre „Sfinția Sa”, „... că răutatea păcătoșiloru, încă nu poate opri ca să nu fie mila și bunătatea sfinției sale și spre aceia, iară mila sfinției sale, că n'are sfinția sa lucru ca acela dintru carele să nu străluciască mila și bunătatea sfinției sale...”³⁾

Predosloviile către Rákóczy au aceeași orânduire a ideilor, aceleași forme fonetice — „se arată aiave”, Noul Testament; „că vedem aiave”, în Psaltire⁴⁾ — și îndeosebi același stil prolix, cum ne dovedește următorul citat luat din întâia Predoslovie către Măria Sa Craiul Ardealului:

„Pre domnii și pre craii pământului, milostive doamne, carii-s aleși de Dumnezeu în chipulu sfinției sale pre pământu cu carii numele încă

¹⁾ I. Bogdan: *Cronice inedite atingătoare la Istoria Românilor*, pag. 63.

²⁾ Grigore Ureche: *Cronica, Kogălniceanu*, ed. II, vol. I, pag. 206.

³⁾ Bianu—Hodoș: *Bibliografia*, pag. 168.

⁴⁾ Idem, pag. 188.

ș-au împreunatu (Psalom 81), zicând Dumnezei sânteti, alesu-i-au Dumnezău pre oamenii săi păstori ca să-i socotească și să-i păzească pre ei, că n'au făcutu Dumnezău oamenii pentru craiu, ci au ales Dumnezău și au rânduit craii și domnii pentru oameni, ca să-i socotească și să-i păzească, pre carii i-au dat Dumnezău supt biruința loru, cumu păzescu și socotescu și păstorii turmele sale, că aciasta iaste deregătoriia loru, nu numai să păzească și să apere oile sale de fieri și de lupi răpitori, cum păziia Davidu feciorul lui Iesei de lei și de urși omorându pre ei, și scoțându oile din gură-le, cumu-i scris in carte de ei întâi a lui Samoil, 17, stih 35; . . .¹⁾

Observarea atentă a acestui citat ne mai oferă două argumente in favorul afirmațiilor de mai sus.

Ideea că datoria principelui este să-i păzească și să-i ocrotească pe oameni, așa „cumu păzescu și socotescu și păstorii turmele sale”, o găsim in capitolul interpolat de Simion Dascălul „*Când au venit Elena, doamna lui Petru Vodă, și cu fii săi din țara ungurească* :

„Deci, dacă se așezară cu toții la scaun, nu uită Petru Vodă datoria sa, cu care mai înainte pre toți îngrădia, ce ca un păstoriu bun grija de oile sale . . .²⁾”

Aceeași idee „democratică”, același limbaj sugestiv, deci același autor : Simion Ștefan.

Apoi transformarea lui -ă (final) în â : socotescă, păzească, o găsim și in Predoslovia către cetitori a Noului Testament : „*încă neci într'o țară*“³⁾

Fenomenul acesta este, însă, moldovenesc, nu transilvan. Deci el nu putea fi strecurat in toate predosloviile decât de unul care era familiarizat cu graiul moldovean. Acesta nu putea fi decât mitropolitul Ștefan (cu numele de mirean Simion), mai ales că el însuși il întrebuințează in scrisoarea din 2 XII 1648, deci din anul când a apărut Noul Testament : „*Vlădica Ștefan ot Bălgrad și a toată țara Ardealului*“.⁴⁾

¹⁾ B i a n u—H o d o ș : *Bibliografia*, I, pag. 167.

²⁾ *Cronica* (ed. C. C. Giurescu), pag. 113. Că întregul capitol „*Când au venit Elena . . .*” aparține lui Simion Dascălul ne-o dovedesc și stilul și ideile alineatelor care incadrează citatul de mai sus :

a) „*Acolo multă bucurie și veselie era la adunarea lor, că pre câtă jale era când se despărțise dela Ciceu, de se dusesse Petru Vodă la Țarigrad, mai multă bucurie și veselie era acum la împreunarea lor.*”

b) „*Aceste povești, ce spune de Petru Vodă Rareș . . . carele toate, dacă le-am luat sama, le-am socotit că sânt adevere, și deci toate le-am chizmit și le-am tocnit care-și la locurile sale*“. Aceste idei le găsim in aceeași formă in Predoslovia : „*. . . care la locul său, carele toate mai nainte se vor arăta, careși la locurile sale, și toate pre rând chizmind și însemnând . . .*”

³⁾ B i a n u—H o d o ș : *Bibliografia*, I, pag. 170.

⁴⁾ N. I o r g a : *Ist. Rom.*, vol. VI, pag. 190, nota 1.

Fenomenul dialectal ne mai spune că adnotarea cronicii lui Grigore Ureche s'a făcut înainte de apariția Noului Testament; altfel nu s'ar explica prezența lui în Predosloviile cărților religioase. Și atunci lucrarea nu s'a putut face decât în intervalul dintre Octomvrie 1640, când a fost instituit în scaunul vlădicesc Ilie Iorest și începutul anului 1643, căci scrisoarea lui Ștefan Geleji din 4 Martie 1643, prin care îl informează pe Gheorghe Rákóczy I despre tratativele sale cu Ștefan Simion, cuprinde și următorul amănunt interesant: „Așa gândesc, milostive Doamne, să las pe *popa Ștefan*, care din milostivirea Măriei Tale este *a cum Vlădică*, să meargă măcar odată între cei de sub ascultarea mea . . . și să-i sfătuiască a primi condițiunile” . . . (*Documente istorice transilvane*, I, pag. 222.) Deci data propusă de d-l Șiadbei ca „ad quem” (Octomvrie 1643) nu mai poate fi admisă.

În sprijinul identificării făcute, intervine până la un punct și Dimitrie Cantemir, ceea ce înaintașii mei n'au amintit. Informat, fără îndoială de boerii mai bătrâni care l-au cunoscut în tinerețe pe Simion Dascălul, învățatul moldovean afirmă în *Hronicul* său că acesta era călugăr ¹⁾ ungurean. ²⁾ Raportată la cele stabilite mai sus, informația trebuie luată „ad litteram”. Moldovenii contemporani lui Simion Ștefan n'au putut face identificarea completă, deoarece Noul Testament n'a avut o răspândire prea mare, căci în 1690 se mai găseau câteva exemplare la familia Rákóczy, ³⁾ iar mitropolitul nostru, „nefiind sfințit la Târgoviște, n'a avut nici o comunicare ierarhică sau frățească” cu Bisericele munteană și moldoveană. ⁴⁾

S'a afirmat adesea că Simion-Ștefan „ca vlădică era om slab, căci subscria tot ce-i dădeau înainte stăpânii lui, deși poate în adâncul sufletului său nu le accepta”. ⁵⁾

În 1939, analizând Predoslovia Noului Testament din 1648, arătam că autorul ei, *scriitorul* Simion-Ștefan, fără să se războiască sgomotos cu calvinii, a dus un războiu mult mai fructuos, deși „aripile” îi erau

¹⁾ D. Cantemir: *Hronicul Româno-Moldo-Vlahilor*, publicat de pre originalul autorului de Gr. G. Tocilescu, București, 1901, pag. 135—136.

²⁾ Idem, pag. 443.

³⁾ I. Lupăș: *Documente transilvane*, pag. 246.

⁴⁾ N. Iorga: *Istoria Bisericii Rom.*, I, (1908), pag. 333.

⁵⁾ Șt. Metes: *Istoria Bisericii rom. din Transilvania*, vol. I, ed. II, pag. 201—202. Dr. S. Reli: *Curs de Istoria Bisericii române*, vol. I, (Ediție revizuită și complectată), pag. 460: „Dar mitropolitul Ștefan-Simion, un bun scriitor, a fost ca vlădică un om slab, care subscria tot ce-i cereau stăpânii săi politici, deși poate le desaproba în sufletul său”.

plumbuite de stăpânire : acela al trezirii conștiinții naționale și al înfrângerii noastre sufletești.¹⁾

Colecțiunea de *Documente istorice transilvane* arată că Simion-Ștefan s'a războit și ca „mitropolit“, tot „în surdină“, cu stăpânirea calvină și cu protopopii „calvinizați“. Intr'adevăr ce glăsuiesc documentele : 93, 94, 90 și 100, adică acele documente care arată raporturile mitropolitului nostru cu stăpânirea calvină ?

Deși principele Rákóczy îl recunoscuse în principiu ca vlădică, Simion-Ștefan a refuzat semnarea reversalului și a condițiilor în întâia parte a consfăturii superintendentului Geleji cu „călugărul ungurean“ și cu protopopii români, ținută în 4 Martie 1643. Atitudinea aceluia „care din milostivirea Măriei Sale este acum vlădică“ îi desmetecește pe protopopii trecuți „sub ascultarea“ superintendentului și îi îndeamnă să spună adevărul : „Vreo trei protopopi de pe Câmpie și cei din Țara Făgărașului spun — informează superintendentul pe principele Rákóczy — că ei n'au rupt cu Vlădica românească . . . căci *Românii i-ar ucide cu pietri*“, iar preoții „nu i-ar urma“.

Urmează „multă vorbărie“. Protopopii părăsesc ședința. Superintendentul îi readuce și le spune pe un ton amenințător că „dacă scapă prilejul acesta bun . . . vor fi numai niște picioare fără cap“, adică fără vlădică. I-a spus și „vlădicului popa Ștefan, că dacă nu iscălește reversalul, nu poate fi vlădică“. Protopopii se sfătuiesc cu „vlădica“ Simion-Ștefan. În aceste momente, și-au reamintit de jertfa zadarnică a vlădicilor Dosofteiu²⁾ și Ilie-Iorest³⁾ care au pățimit amarnic pentru credința lor, dar n'au putut duce Biserica românească la limanul izbăvirii, de situația umilitoare a acestei Biserici, (17 din cei 20 de protopopi erau trecuți „sub ascultarea“ superintendentului) și au fost chinuți de amenințarea superintendentului că vor fi lăsați „fără cap“, adică vor fi trecuți sub „protecția Măriei Sale“. Și apoi acceptarea condițiilor nu înseamnă și calvinizare : preoții tot „nu-i vor urma“. Și astfel sfătuindu-se, toți au iscălit. A iscălit și popa Ștefan atât sub condițiuni cât și sub reversal.“

Cu acest prilej, superintendentul Geleji face o constatare extrem de nefavorabilă propagandei calvine : preoții și sătenii sunt refractari oricărei inovații, iar protopopii dacă trec „sub protecția Măriei Sale“, adică a sa, se văd izolați de mulțime. De aceia Geleji, om inteligent

¹⁾ „ . . . (T. Racotă) : *Mitropolitul Simion-Ștefan*, în *Ținuturi Secuizate*, Nr. 59, a. 1939.

²⁾ I. Lupaș : *Un vlădică român năpăstuit la anul 1638*, în *Studii, conferințe și comunicări istorice*, II, pag. 242 ș. u.

³⁾ I. Lupaș : *Documente*, I, pag. 229—231.

și fin diplomat, îi face lui Rákóczy următoarea propunere, pe care o consideră salvatoare: „Așa gândesc, milostive Doamne, să las pe popa Ștefan, care din milostivirea Măriei Tale este acum vlădică, să meargă măcar odată între cei de sub ascultarea mea... și adunând preoții români la fiecare protopopie, să-i sfătuiască a primi condițiunile și articolele, căci fără știrea și îngăduința lui la nimic nu ajung, și să le dea poruncă să nu atace pe protopopi“. Amintindu-și însă că „vlădica“ Simion-Ștefan n'a acceptat condițiile decât „după multă vorbărie“ și că n'a privit cu indiferență trecerea protopopilor „sub protecția Măriei Sale“, completează propunerea în sensul că „popa“ Ștefan să meargă între cei „calvinizați“ numai cu popa Gheorghe și cu Molodiț, oamenii de încredere ai superintendentului, „fără de care să nu vorbească nimic cu nimenea“ și „indeplinind această [însărcinare] să se întoarcă dela ei și să nu mai meargă altădată în mijlocul lor“, decât dacă ar fi trimis de superintendent.

Deci înainte de confirmarea sa ca vlădică, Simion-Ștefan s'a dovedit a nu fi omul de încredere al superintendentului, deci al calvinilor. *Documentele istorice transilvane* izbutesc să arate că Simion-Ștefan și mai târziu n'a fost mercenarul Bisericii calvine.

Astfel, în 6 Aprilie 1643, Geleji îi propune lui Rákóczy, din motive ușor de ghicit, ca preoții români din Țara Făgărașului să treacă sub directă ascultare a marelui predicator calvin din Făgăraș, Principele Rákóczy, nevoind însă „să treacă dincolo de țință“, alege calea mijlocie: în 21 Mai 1647 „il așează pe preotul Ștefan din Berivoiu ca protopop suprem peste preoții din toată Țara Făgărașului“ și îi incuviințează drepturi episcopoești asupra acestora.

Dacă Simion-Ștefan ar fi fost o unealtă în mâna calvinilor, Rákóczy n'ar fi lăsat Țara Făgărașului sub jurisdicția mitropolitului, așa cum a fost în timpul înaintașilor săi Gheorghe Ghenadie și Ilie-Iorest?

În întâia parte a anului 1648, Gh. Rákóczy „e cercetat cu o supusă rugăminte“ de către preotul Ioan din Crăciunel, comitatul Târnavei. Acesta arată „că în slujba sa neavând încă, după cerințele de acum, o scrisoare de întărire, vlădica l-ar turbura adeseaori în ea, rupându-i satele unul de altul“. Culegând „informațiuni sigure despre cinstita purtare și râvna deosebită a numitului preot Ioan în slujba sa“, Rákóczy îl confirmă, în 27 Iunie 1648, în scaunul și demnitatea de protopop „atât împotriva tulburării necuviințioase a vlădicului, cât și împotriva altora“ și îl trece „în paza și în grija sa milostivă“, adecă între preoții calvinizați. Totodată dă ordin preoților români de sub ascultarea protopopului din Crăciunel, „să-l recunoască drept protopop al lor și să fie obligați față de el cu toată supunerea, căci altfel își vor

pierde slujba". La s'ârșitul acestei diplome, este adaosă o notiță din care rezultă că în același timp au mai fost trecuți în situația protopopului din Crăciunel încă alți patru protopopi români.

Numirea atâtor protopopi „in aceeași zi și în condițiuni vădit potrivnice autorității ierarhice a vlădicului nostru” e o nouă dovadă că Simion-Ștefan, cu toate condițiile ce-i fuseseră impuse încă din primăvara anului 1643, n'a înțeles să fie o unealtă în mâna acelora care urmăreau calvinizarea turmei sale.

Punctul culminant al acestei atitudini față de acțiunea calvină e în 1651: „Popa” Simion-Ștefan trebui să ceară a i se înoi vlădicia peste Ardeal.¹⁾

Din această cercetare se desprind următoarele concluzii :

1. Colecțiunea de *Documente istorice transilvane* este foarte necesară profesorilor de istorie și de literatură română.

2. Dascălul Simion, adnotatorul cronicii lui Ureche, e însuși mitropolitul Ștefan al Bălgradului, cu numele de mirenire Simion.

3. În stadiul actual al cercetărilor, editarea cronicii lui Grigore Ureche și Simion Dascălul în așa fel încât să fie numai a lui Ureche, este o imposibilitate.

4. Autorul predosloviilor *Noului Testament* (1648) și *Psaltirii* (1651) e Simion-Ștefan.

5. Mitropolitul Simion-Ștefan nu mai poate fi socotit ca o unealtă a calvinilor.

TULIU RACOTĂ

¹⁾ N. Iorga: *Istoria Bisericii române*, vol. I, ed. II, pag. 348.

SIMBIOZA ROMÂNNO-SLAVĂ ÎN TRANSILVANIA

Când un bucureștean vrea să imite rostirea ardeleană și când vrea să redea prin scris această rostire, va avea grijă să scrie, în loc de *te, ti, de, di* și *ne, ni*: *che, chi* (sau *ke, ki*), *ghe, ghi*, și *gne, gni*; de ex. *frache* (frate), *unghe* (unde), *ghin* (din), *bigne* (bine). Prin *che, chi, (ke, ki), ghe, ghi* și *gne, gni* vrea să reprezinte rostirea înmuiată, palatală, a dentalelor *t, d* și *n*, urmate de *e* și *i*. Palatalizarea dentalelor este particularitatea de rostire a majorității Ardelenilor care atrage cea dintâi atenția Muntenilor și Moldovenilor și adeseori și batjocura lor. Să amintim numai schița intitulată *Un pedagog de școala nouă* pentru a arăta ce efecte umoristice — de altfel cam ieftine — a știut să scoată Caragiale din această pronunțare regională. La începutul schiței, face o observație fonetică asupra rostirii eroului său Mariu Chicoș Rostogan; acesta „totdeauna înainte de *e* și *i*, pronunță pe: *n* ca *gn* franțuzesc, *t* ca *k*, *d* ca *gh*“, etc.

Obiceiul de a palataliza dentalele urmate de *e* și *i* e așa de înrădăcinat în pronunțarea unor Ardeleni, încât îl păstrează până la adânci bătrânețe și după o ședere de două, trei decenii în Capitala țării. Și nu numai în cuvinte pe care le-au învățat în copilărie, ci și în neologisme învățate mult mai târziu. Astfel sunt foarte obișnuite în rostirea multor Ardeleni forme ca: *un'iversitat'e, virtut'e, at'itud'in'e* (apostroful după *t, d* și *n* arată palatalizarea lor). De aceea Caragiale îl face pe Mariu Chicoș Rostogan să pronunțe dentalele palatalizate chiar în cuvinte latinești: *una salus vickis, nullam șperare salukem*. Se poate spune că obiceiul de a palataliza dentalele e atât de înrădăcinat la Ardeleni, încât le vine greu să pronunțe un *t*, un *d* sau un *n* curat urmat de *e* sau *i*.

Același lucru poate fi observat și la Basarabeni care au făcut școală rusească, dar mai ales la Ruși. În întâii ani după unirea Basa-

rabiei am auzit destui Basarabeni rostind limba literară românească și nenumăratele ei neologisme franțuzești nou-nouțe cu acel „accent” rusesc — i se zicea greșit basarabean — caracterizat mai cu seamă prin înmuierea consonantelor urmate de *e* și *i*. De câteori am zâmbit auzindu-i pronunțând cuvinte franțuzești cu „accent” rusesc : *t'errible, d'él'ermin'é, d'ire, acad'émie*, etc. La fel vorbesc franceza numeroșii refugiați ruși din Franța, cu toate că de un sfert de veac își petrec vieța printre Francezi.

„Accentul” străin în pronunțarea unei limbi se datorește deosebiri între baza de articulație a limbii materne a subiectului vorbitor și aceea a limbii străine pe care a învățat-o într'o vârstă mai înaintată. Subt bază de articulație nu trebuie să înțelegem o conformație anatomică specială a organelor vorbirii, care ar varia dela popor la popor. Buzele, dinții, cerul gurei, gâttelejul unui Rus nu diferă de aceleași organe ale unui Român sau ale unui Francez. Diferă însă dela un popor la altul, sau dela o regiune la alta, predispozițiile fiziologice ale organelor vorbirii dobândite în frageda copilărie, când individul învață să vorbească de pe buzele mamei și ale membrilor familiei. Obșnuințele, deprinderile acestea în articularea sunetelor vorbirii, învățate în copilărie, care constituie ceea ce linguiștii numesc baza de articulație, numai cu mari sforțări pot fi înlocuite mai târziu prin alte deprinderi articulatorii, caracteristice unei alte limbi, străine.

Baza de articulație, dobândită la începutul vieții, poate fi asemănată cu deprinderile pe care și le însușește un copil care începe să învețe să cânte la vioară sau la pian. Dacă nu e bine supravegheat de maestrul de muzică, sau dacă acesta n'are școala bună, se deprinde să țină greșit mâinile din încheieturi, să așeze în mod defectuos degetele pe clape sau pe coarde. Iar dacă aceste deprinderi rele s'au învechit, nu le mai poate desrădăcina nici cel mai bun maestru.

O astfel de deprindere articulatorie de care greu se poate desbăra subiectul vorbitor, sau de cele mai multe ori nu se poate deloc fără un talent special în învățarea limbilor străine, este înmuierea consonantelor urmate de vocale palatale (*e* și *i*).

Când pronunțăm un *t* sau un *d* simțim cum vârful limbii atinge dinții incizivi superiori. La pronunțarea lui *e* sau a lui *i*, simțim cum partea anterioară a dosului limbii se apropie de cerul gurii, de palat. Cei mai mulți Români, când rostesc un *t* urmat de *i*, adică *ti*, păstrează neschimbată articularea dentală a lui *t*. Prin Ardeal însă s'a întâmplat un fel de combinare între articularea lui *t* și cea a lui *i*: dosul limbii, care numai pentru *t* ar trebui să se apropie de cerul gurii, face această mișcare mai degrabă, în vremea articulării lui *t*, provocând o atingere

și a dosului limbii de palat și nu numai a vârfului limbii de dinți. Din cauza suprafeței mai mari de atingere a limbii cu palatul, timbrul acestui *t* din urmă (să-l notăm *t'*) e caracterizat printr'un sgomot de fricțiune pe care nu-l are *t* cel dintâi. Schimbarea aceasta în timbrul lui *t* se numește înmuiere și se datorește schimbării modului de a-l articula pe *t*, numită palatalizare.

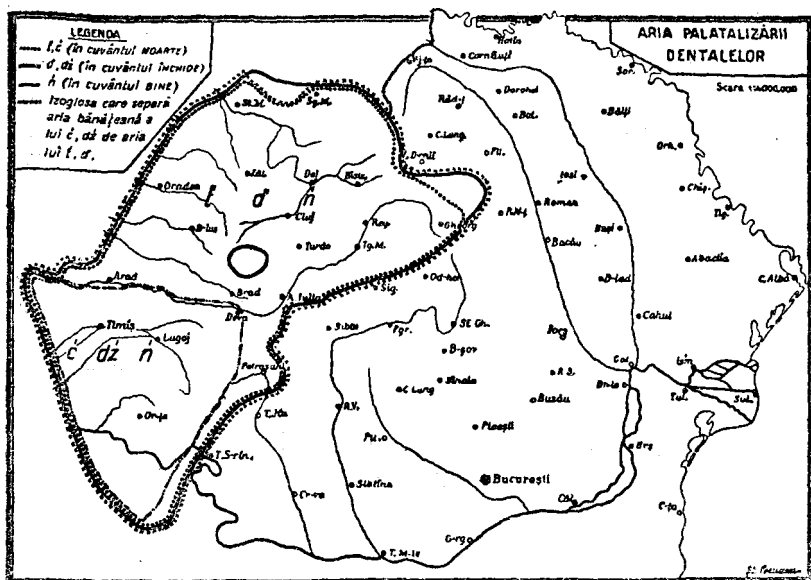
Din exemplul Ardelenilor și al Rușilor vedem că cine s'a deprins cu acest fel de a articula grupul *t + i*, anevoie se poate desobișnui de el și îl păstrează și în limba străină învățată mai târziu și pe care o vorbește de altfel corect din punct de vedere gramatical.

Un *t* sau un *d* înmuiat, adică pronunțat în felul descris mai sus, are tendința să se altereze și mai mult. La pronunțarea unui *t* alterat, vârful limbii poate să nu se mai ridice, ca să atingă dinții; în cazul acesta numai dosul limbii atinge palatul: ocluziva nu mai e o dentală palatalizată, ci numai palatală. Timbrul ei se apropie foarte mult de acela al unui *k* palatalizat (*k'*), așa cum pronunță cei mai mulți Români pe *chi* în cuvântul *chiamă* (*k'amă*). Un *t* sau un *d* urmat de *e*, *i* e pronunțat în Ardeal de fapt palatal. De aceea aud Muntenii și Moldovenii un *ch* (*k*) și un *gh* în locul lor. Rușii pronunță dentale palatalizate (*t'*, *d'*), pe când Ardelenii pronunță ocluzive palatale, ceva intermediar între *t'* și *k'*, respective *d'* și *g'*. Neavând un semn special pentru aceste sunete, vom păstra notația *t'*, *d'*, știind însă că *t'*, *d'* ardelenesti sunt deosebite de *t'*, *d'* rusești.

Alterarea dentalelor urmate de *e*, *i* poate merge și mai departe. La pronunțarea lor, atingerea limbii de cerul gurii poate fi și mai întinsă: cerul gurii întreg, dela dinți până la vâlul palatului, poate fi atins de limbă. Din cauza aceasta articularea e și mai relaxată, atingerea limbii de palat e și mai puțin netedă, din explozivă, consonanta devine o africată, din ocluzivă, o semi-ocluzivă. Astfel în Banat *t'* (*k'*), *d'* (*g'*) s'au schimbat în *c'*, *dz'*, adică în ceva asemănător cu *ce* (*ci*), *ge* (*gi*) muntenesti. Cuvântul *frunte* a devenit întâi *frunt'e*, adică *frunt'(k')e* în Ardeal și Banat și mai târziu *frunce* în Banat.

Harta alăturată, întocmită pe baza Atlasului Linguistic Român (ALR) arată aria alterării lui *t*, *d*, *n*, urmați de *e*, *i*, în cuvintele: *moarte*, *închide* și *bine*. Palatalizarea dentalelor poate fi urmărită pe zeci de hărți ale celor patru volume (două mari și două mici) apărute până acuma din ALR; toate prezintă aceeași arie a palatalizării dentalelor.

Ținând seamă de cele spuse mai sus privitor la deprinderea de a palataliza dentalele, urmate de *e*, *i*, cea mai bună explicație a ace-

stui fenomen în părțile de Vest ale teritoriului dacoromân este de a presupune o influență slavă.

Se știe că pretutindeni în teritoriile locuite de Români, o mulțime de Slavi au fost romanizați. Aceștia, învățând românește, au vorbit limba română cu unele particularități de pronunțare slavă. Depinderile de rostire slavă a acestor foarte numeroși Slavi romanizați au fost apoi imitate și de restul populației românești, ceea ce a pricinuit introducerea în limba română a unor obiceiuri slave de a pronunța anumite sunete. Astfel toți Româniii pronunțăm pe *e* inițial ca *ie* în cuvintele străvechi *iel*, *iei*, *iele*, *ieste*, *iești*, *ieram*. Ortografia noastră nu notează „iotacizarea” aceasta a lui *e* dela începutul cuvintelor din motive, cred, etimologice: în felul acesta cuvântul românesc are un aspect mai apropiat de acela al cuvântului latinesc din care își trage originea, de ex. românește *este*, *eram*, latinește *est*, *eram*. Unii Români, mai cu seamă Moldovenii, pronunță și pe *e* inițial din neologisme ca *ie*: *ieconomie*, *ieexplozie*, *iestetică*, etc.

Tot dela Slavi au învățat Româniii să-l pronunțe pe *h* care dispăruse complet în latina târzie din care s’au dezvoltat limbile romanice.

Unii linguiști (M. Bartoli, Al. Rosetti) presupun că fenomene mai vechi și mai generale de palatalizare din limba română se datoresc influenței slave.

E deci foarte probabil că și palatalizarea dentalelor are aceeași origine. Pentru aceasta trebuie să presupunem că Slavii care au fost

romanizați în părțile apusene ale teritoriului dacoromân, au introdus din graiul lor în limba română palatalizarea dentalelor urmate de vocale palatale (*e, i*).

Să vedem cum se prezintă palatalizarea dentalelor la Slavi. În general se admite că, în limba protoslavă din care s'au dezvoltat limbile slave de astăzi, vocalele anterioare, numite noi, înmuiau mult-puțin consonantele precedente. Situația în protoslavă era asemănătoare cu aceea din rusa (rusa mare) de astăzi.

În cursul veacurilor în care s'au născut limbile slave moderne, palatalizarea primitivă protoslavă a luat diferite aspecte în diferitele idiome slave. Astfel palatalizarea pricinuită de vocalele *e* și *i* s'a menținut în rusa mare; a evoluat producând din *t* și *d* adevărate africcate asemănătoare celor din Banat în rusa albă și în poloneză; în limbile slave de Sud (bulgară, sârbo-croată și slovenă), precum și în rusa mică (ruteană, ucraineană) palatalizarea dentalelor urmate de *e, i*, a dispărut complet. Ceha ocupă, din acest punct de vedere, o poziție intermediară, deoarece palatalizează dentalele urmate de *i*, dar nu pe cele urmate de *e*. În sfârșit slovacă se alătură la limbile slave care au menținut sau au dezvoltat palatalizarea — rusa mare, rusa albă, poloneza —, dezvoltând din *t, d* urmate de *e, i* ocluzive palatale identice cu acelea din Ardeal. Un cuvânt rusesc care s'ar transcrie cu litere latine *budete* „veți fi” se pronunță de fapt *bud'et'e*. Același cuvânt îl scriu Polonezii *bedziemie* și îl pronunță ca Bănățenii *bengece*. Slavii de Sud (bulg. *bădete*, sârb. *budete*, sloven. *bódete*), Ucrainenii (*budete*) și Cehii (*budete*) pronunță cele două silabe din urmă ale cuvântului ca Muntenii și Moldovenii, cu *d* și *t* nealterați. În sfârșit Slovacia pronunță cuvântul scris *budete*: *bud'(g')et'(k')e*.

Prin urmare Românii sunt astăzi în contact cu Slavii care pronunță *de, te, ne, di, ti, ni*, fără a altera dentala: la Nord și Est, Ucrainenii (Rutenii, Rușii mici), iar la Sud și Sud-Vest, Bulgarii și Sârbi. În spre apus, e adevărat îi avem astăzi ca vecini pe Unguri. Dar înainte venirii lor, Slavii din Transilvania erau cu siguranță legați de strămoșii Slovacilor prin Slavii din Câmpia Ungariei. Nu știm ce graiuri slave s'au vorbit în Transilvania și Ungaria în vechime. Numele de origine slavă de sate și orașe din Transilvania par a arăta că aci s'a vorbit un graiu slav înrudit cu graiurile vorbite azi la Sud de Dunăre, și anume înrudit mai cu seamă cu graiurile bulgărești. Dacă aceasta e adevărat, atunci trebuie să presupunem că graiul acesta slav, cu toate că prezenta un caracter mai mult slav meridional, totuși avea o particularitate care îl apropia de graiurile slave situate mai la apus, de cele slovace: palatalizarea dentalelor.

Se știe că linguiștii au discutat foarte mult asupra existenței granițelor dialectale. Azi, după apariția mai multor atlase lingvistice — francez, catalan, italo-elvețian, român, polonez —, se admite de toți, linguiștii că nu există granițe dialectale precise. Numai diferitele fenomene lingvistice au granițe, numite izoglose, linii care, pe hărțile lingvistice, separă ariile de răspândire ale deosebitelor fenomene de limbă. Izoglosele de cele mai multe ori nu se suprapun, ci taie un teritoriu lingvistic în toate direcțiile. Totuși, în unele zone se produc mănunchiuri, câteodată și suprapuneri de izoglose care, printr'o bandă de teritoriu mai lată sau mai îngustă, delimitează un dialect, un graiu. Cu toate acestea, câte o izoglosă grupează adeseori grăiuri foarte deosebite unele de altele. Astfel mai multe izoglose delimitează de ex. graiul bănățean. Una dintre aceste izoglose, cea care arată aria pronunțării ca *c'*, *dz'*, (adică *ce*, *ci*, *ge*, *gi*) a lui *t*, *d* urmați de *e*, *i*, e reprezentată pe harta alăturată. Dar izoglosa care delimitează aria lui *n'* (în loc de *n* urmat de *e*, *i*) grupează graiul bănățean împreună cu cele din Crișana, Sălaj, Sătmar, Maramureș, Vestul și Nord-Vestul Transilvaniei și chiar cu colțul de Nord-Vest al Moldovei. Întocmai cum am greși dacă am spune că în Nord-Vestul Moldovei se vorbește bănățenește, la fel greșim, dacă, din faptul că în graiul slav vorbit odinioară în Vestul teritoriului dacoromân se palatalizau dentalele, am deduce că aci s'a vorbit slovăcește. Numai atât se poate afirma că graiul slav din Transilvania avea comun cu grăiurile slovăcești, cu care se învecina la apus, palatalizarea dentalelor. Izoglosa care despărțea aria slavă a palatalizării dentalelor de aria în care a dispărut acest fenomen trecea deci peste teritoriul dacoromân, probabil având un traseu asemănător cu acela al izoglozelor lui *t'*, *d'* și *n'* românești de astăzi. Graiul slav transilvănean vorbit la Vest de această izoglosă a putut avea cu toate acestea un caracter slav meridional; poate numai palatalizarea dentalelor îi era comună cu fenomenul asemănător din grăiurile slovace.

Iată prin urmare o influență slavă care nu s'a putut exercita asupra Românilor decât la Nord de Dunăre. Palatalizarea dentalelor nu există, afară de excepții neînsemnate, la Slavii balcanici și nici la Aromâni, Meglenoromâni și Istroromâni. Traiul în comun, simbioza Românilor cu Slavii, care a dus la romanizarea completă a acelor Slavi care aveau în limba lor palatalizarea dentalelor, a avut loc aci în Nord-Vest, cât mai aproape de teritoriul lingvistic slovac — probabil mult mai întins în vechime ca astăzi. Despre o astfel de simbioză româno-slavă pe timpul venirii Ungurilor în Ardeal vorbește anonimul notar al regelui Bela. Gelou, după cum spune anonimul, era voievodul (*dux*) unui popor format din Români și Slavi (*Blasii et Sclavi*). Tot

dânsul spune că pe teritorul lui Menumorut, mai spre apus, erau așezați și Slavi. Slavii lui Gelou și Menumorut, putem să-i numim Daco-slavi, formau legătura dintre strămoșii Slovacilor și acei Slavi care, parte s'au romanizat prin Sudul Transilvaniei și Muntenia, parte au pus baza poporului bulgar de mai târziu la Sud de Dunăre.

La venirea Ungurilor, Dacoslavii trebuie să fi fost în bună parte romanizați. Numai în clasa conducătoare se va fi menținut mai bine limba slavă. Iar după ce organizația de stat slavo-română a fost desființată de năvălitori, în urma dispariției clasei conducătoare procesul de romanizare trebuie să fi fost foarte repede. În sec. al XIII-lea nu se mai poate vorbi de Slavi în Transilvania.

În cazul acesta trebuie să admitem că palatalizarea dentalelor a fost introdusă în graiurile apusene dacoromâne cel mai târziu în sec. al XII-lea. Cele mai vechi texte românești, despre care se admite că au fost scrise tocmai în părțile apusene ale teritoriului dacoromân, nu permit să deducem nici asupra prezenței, dar nici asupra absenței acestei particularități fonetice. Într'adevăr alfabetul chirilic nu a notat niciodată palatalizarea consonantelor urmate de vocale anterioare. Un foarte frumos exemplu în această privință ne oferă ortografia rusă: Se scrie *budete, teni*, „umbre”, și se citește *bud'et'e, t'en'i*. La fel nici Slovacii, care scriu cu litere latine, nu notează palatalizarea dentalelor înaintea lui *e* și *i*: *budete, oni*, „ei”, se citesc *bud'(g')et'(k')e, on'i*.

Ungurii au identificat dentalele palatalizate românești cu palatalele lor pe care le notează astăzi *ty, gy, ny*. Notația aceasta începe să se fixeze la Unguri de prin sec. al XIV-lea și XV-lea. Numele de localități românești în documentele ungare sunt scrise încă din sec. al XV-lea de obicei cu *ty, gy, ny*: *Zelestye* (1467) = *Săliște* (jud. Turda), *Begyesth* (1464) = *Bădești* (jud. Severin, azi dispărut), *Kernyesth* (1447) = *Cârnești* (jud. Hunedoara). Grafia aceasta se întâlnește în părțile apusene, iar până în 1918 era aplicată numirilor oficiale ungurești de origine românească din aceste regiuni: *Algyest* = *Aldești* (jud. Arad), *Botyest* = *Botești* (jud. Severin), *Kerpenyet* = *Cărpinet* (jud. Hunedoara), etc. În schimb în părțile sud-estice ale Transilvaniei, unde nu se palatalizează dentalele, Ungurii au scris *d, t, n* până în 1918: *Dezsán* = *Dejani* (jud. Făgăraș), *Marzsinen* = *Mărgineni* (jud. Făgăraș), *Tiliska* = *Tilișca* (jud. Sibiu).

Sunt încă multe chestiuni în legătură cu palatalizarea dentalelor care ar trebui clarificate: africativizarea dentalelor palatalizate din Banat, vechimea relativă a palatalizării dentalelor față de aceea a palatalizării labialelor (*k'ept, g'ine* = bine) și aceea a palatalizării velarelor după dispariția lui *l* palatal (*cl'amă, gl'ață* = *k'amă, g'ață*) — în unele re-

giuni aceste trei palatalizări au ajuns la același rezultat: *frace, cept, cemi* = frate, piept, chemi, etc. Nu este locul aici să tratăm despre aceste probleme care cer fiecare câte un studiu amănunțit. Să ne mulțumim cu faptul de a fi semnalat o influență slavă „nordică” asupra graiurilor dacoromâne apusene; și nu o influență de suprafață care privește vocabularul, ci una care atinge structura intimă a limbii, fonetica. Această pătrundere a unui element slav important în structura graiurilor dacoromâne de Vest presupune prezența Românilor în aceste regiuni apusene din timpuri străvechi, dinaintea desnaționalizării Slavilor din aceste părți; ea nu ar fi fost posibilă, dacă Românii ar fi venit aici în sec. al XIII-lea, al XVI-lea, sau chiar al XVIII-lea, cum pretind istoricii vecinilor noștri dela Vest.

E PETROVICI

DESPRE PATRIE¹⁾

II. Patria și alte tipuri de colectivitate.

Am indicat până acum elementele constitutive fundamentale ale patriei. Am determinat astfel liniile mari ale patriotismului; mai rămân însă de făcut o serie de precizări de amănunt, care să strângă și mai deaproape problema. Să vedem întâi raporturile patriei cu patria cea mică (căminul, regiunea), cu națiunea, cu statul și apoi, coborându-ne în lumea subumană, să facem o comparație între patrie și formațiuni asemănătoare la animale. Aceste paralele, care ne indică limitele patriei, ne vor da și lămuriri prețioase asupra naturii ei. Începem cu prima chestiune, dacă nu cea mai importantă dintre cele patru, cea mai spinoasă, în orice caz cea mai problematică.

În adevăr, raportul dintre patria mare și cea mică nu e așa de ușor de determinat fiindcă el nu e un raport precis, vreau să zic un raport constant. A variat în decursul timpului și variază chiar și acum încă. La început — și atâta vreme cât societatea a avut proporții reduse, cum e și astăzi cazul la primitivii întârziați — se poate spune că a existat o identitate aproape desăvârșită între patria locală și patria mare, căci aceasta nu depășia în fapt pe cea dintâi. Nu exista propriu zis decât o singură patrie: cea locală. Pe măsură însă ce țara se mărea ca teritoriu, începea să apară dualitatea: patria mică — patria mare, adică începea să se afirme discrepanța între centrul de viață (și regiunea respectivă) și patria largă. Atâta timp însă cât statul s'a mulțumit cu o simplă suzeranitate formală fără să se amestece prea mult în viața regiunii, adică atâta vreme cât ideea de patrie mare a fost mai mult o simplă abstracțiune în mintea câtorva ideologi, opoziția între aceste două structuri a fost redusă. Ea apare mai acută mai ales în-

¹⁾ V. începutul în Nrul 1, 1942 al *Transilvaniei*.

cepând din secolul XIX, când statul devine tot mai centralist, căutând prin școală și administrație să promoveze cât mai mult ideea de patrie mare, care câștigă neincetat și definitiv sufletul elitelor. Acest proces s'a petrecut aproape pretutindeni în Europa, în secolul trecut. În cazul nostru, după cum se știe, Patria Română s'a dezvoltat și s'a afirmat numai înălăturând, în orice caz depășind patriile mici și nu numai provinciile: Muntenia, Moldova, Transilvania, dar și regiunile, diferitele ținuturi: Țara Argeșului, Bârsei, etc. Patria a trebuit chiar să lupte împotriva particularismelor, împotriva patriilor locale. Și nici astăzi nu se poate spune că acest proces, mai ales în țările cu o populație țărănească autentică și unde mobilitatea locuitorilor e redusă, e complet terminat. Adică nici acum patria (patria mare) nu e o entitate, nu e o ființă trăită de toată lumea; încă se mai găsesc, de ex. și la noi, foarte mulți oameni pentru care patria e numai atât cât văd cu ochii, pentru care în tot cazul patria nu devine o realitate tangibilă, decât atunci când văd că e amenințată regiunea și căminul lor. Și nici nu e de mirare, dat fiind că ideea de patrie (mare) presupune, cum am relevat și înainte, un proces de abstracție de care sufletul mai concret, mai plastic, mai intuitiv al țaranului și în genere al claselor populare e cu totul străin. De obicei acesta — și în general omul — se simte atașat de locul unde trăește sau de regiunea sa. Aceasta e atitudinea spontană primordială. Ori, cum spune foarte bine Michels, iubirea pentru locul nostru nu conține iubirea de patrie cu toate orașele și satele în care nu ne-am născut, pe care nu le-am văzut și de care nu suntem legați prin nici o amintire. Patriotismul local nu e legat prin nici o asociație logică cu patriotismul larg. Acesta, ca și internaționalismul, presupune lipsă de contact fizic a credincioșilor săi. El înseamnă, în orice caz, o atitudine nouă, o lărgire, o violentare a cadrelor obișnuite, care nu reușește oricând și oricui, adică o operație care nu se realizează dela sine. Autorul nostru crede chiar că iubirea totală de patrie e un postulat, care se realizează numai în momentele de comuniune pe care le dă starea de masă, ceea ce socotesc că e exagerat.

Astăzi însă, datorită între altele în deosebi mobilității populației, localismul slăbește tot mai mult; e drept nu în totdeauna în favorul patriotismului larg, ci uneori în favoarea internaționalismului. Nu se poate însă contesta că trăim acum ceasul patriei mari. Așa de puternică e această tendință, încât nimeni nu mai îndrăznește să facă apologia patriotismului local *per se*. Aproape toți cei care pledează astăzi pentru reinvierea regionalismului, cum e și cazul lui Barrès, o fac aceasta pe motivul că variantele regionale dau o culoare și o bogăție mai mare patriei largi. Și chiar și apostolii cei mai fanatici ai localismului justi-

fică cam în același fel atitudinea lor, atunci când spun că pentru ca să-ți poți iubi patria adică patria mare, trebuie să-ți iubești mai întâi patria cea mică, locul unde trăești și regiunea respectivă. Raționamentul fără îndoială nu e nejust din punct de vedere genetic. Nimeni nu ajunge dintr'odată să-și iubească țara. La început ne simțim atașați numai de patria noastră locală, uneori chiar numai de căminul nostru. Iubirea pentru patria mare se dezvoltă treptat și mai târziu și ea se ridică pe fundamentul și cu ajutorul iubirii pentru patria cea mică. Îl reproduc însă nu atât pentru veracitatea lui cât pentru valoarea lui simptomatică, pentru omagiul discret dar incontestabil pe care-l depun pe altarul patriei mari chiar și negatorii ei. De o revenire la ceea ce a fost înainte, la patriotismul local, ca un scop în sine, nu mai poate fi deci vorba. Dacă însă cursul de astăzi înseamnă o pătrundere tot mai mare a periferiei de către centru, dacă interdependența între diferitele părți ale unui organism național e prea mare pentru a mai fi posibil localismul, nu se poate totuși contesta că reînvierea regionalismului, tocmai într'o țară așa de centralistă cum e Franța, înseamnă că raportul între patria cea mare și cea mică nu e nici astăzi chiar unul definitiv așezat, ci unul încă mobil, dinamic. Dar vom mai avea ocazia, mai târziu, să reluăm discuția raportului între patria mare și cea mică.

Tendința de dispariție a patriilor locale, adică tendința de încadrare a părților într'un tot, are loc mai ales acolo unde avem o populație omogenă din punct de vedere etnic. Cu aceasta am trecut la a doua problemă : la raportul dintre patrie și națiune. Patriotismul, cum s'a putut vedea deja până acum, nu e, într'o oarecare măsură, decât un alt nume dat naționalismului ; patria și națiunea fiind, dacă nu două noțiuni identice, cel puțin două noțiuni care se acoperă parțial, în orice caz două noțiuni corelative. Robert Michels spune că patria e cadrul exterior al națiunii (äusseres Geßäss der Nation). Formula nu mi se pare tocmai fericită, fiindcă patria nu e numai teritoriu și structură economică — singurii factori care ar putea fi socotiți ca simple cadre exterioare (și și aceasta e discutabil!) — dar și un trecut. Ori acesta nu e numai un cadru exterior, trecutul nu e numai exterior prezentului, el se și prelungește în prezent, e interior lui ; lăsând la o parte faptul că trecutul nu e constitutiv numai pentru patrie, dar și pentru națiune. Patria înseamnă apoi — mai ales — un prezent, ce dă naștere și e constituit din sentimente intime, uneori chiar lirice. Ori aceste două din urmă elemente, de ordin mai idealist, ce însuflețesc pe cele dintâi, — și care sunt conținuturi nu cadre, — sunt acelea care dau pecetea

specifică patriei. Am relevat totuși formula lui Michels pentru că ea conține indicația strânsei legături între patrie și națiune.

Se poate spune că patria se întinde, în general, până acolo, până unde se întinde și națiunea. De ex. patria română — nu statul român — se întinde și astăzi până acolo unde locuiesc Românii, adică până la vechile frontiere; căci prin faptul că unele părți ale țării au fost scoase de sub jurisdicțiunea statului român, nu înseamnă că ele încetează de a mai constitui o patrie pentru Români, atâta vreme cât ele continuă să îndeplinească condițiile necesare mediului nostru patriotic. Și invers, prin faptul că unii frați ai noștri au schimbat statul, nu însemnează că au schimbat și patria; atâta vreme, bine înțeles, cât ei își mențin mai departe ființa lor națională. Patria lor — e vorba de patria mare; cea mică, se înțelege, fiind regiunea respectivă — rămâne mai departe Țara Românească. Și acesta e aproape pretutindeni cazul unde patria și națiunea pe de o parte, statul pe de altă parte, nu coincid; mai ales acolo unde o populație, separată de statul ei național și anexată unui stat străin, e în continuitate neîntreruptă cu restul conaționalilor. Nici o asemenea demarcație arbitrară nu va putea determina un popor conștient să-și schimbe patria.

Există totuși cazuri de patrii, chiar și astăzi, fără o bază strict națională, ceea ce ne arată că aceste două categorii, patria și națiunea, oricât ar fi de strâns legate, nu sunt în esență identice. Nu mă refer la faptul că fiecare țară adăpostește o mulțime de străini de neam și loc, care socotesc în mod sincer țara-gază ca pe o patrie a lor, ci la acela mai elocvent, care atârnă mai greu, că în unele regiuni popoare diferite trăesc de veacuri împreună, uneori chiar amestecate, socotind ținutul respectiv ca pe o patrie comună. E, între altele, cazul clasic al Elveției, unde, datorită unei constelații aproape unice și dată fiind egalitatea totală a celor patru popoare în stat, s'a ajuns la un patriotism elvețian, care a reușit, până la un punct, să depășească patriotisme naționale: romand, german, italian și ladin. Dar cel puțin aici avem o egalitate complectă între popoarele conlocuitoare. Există însă și cazuri unde nu găsim așa ceva și unde cu toate acestea populațiile dezavantajate din punct de vedere național socotesc nu numai regiunea în care trăesc, dar chiar țara în întregime, căreia îi aparțin, ca patria lor. E cazul minorităților naționale: a Bascilor din Spania, a Bretonilor din Franța, a Galilor din Anglia și a Venzilor din Germania, grupuri etnice ce constituiesc ultimile resturi neasimilate ale unor populații ce au intrat în compoziția popoarelor spaniol, francez, englez și german; acestea pot spune în adevăr, fără mult efort, că patria lor e respectiv Spania, Franța, Anglia și Germania. Altfel stau

lucrurile cu celelalte minorități. Mai ales când ele se găsesc aproape de conaționalii lor, care alcătuiesc un stat independent — dar chiar și când aceasta din urmă nu e cazul — e foarte greu să socotească țara poporului majoritar ca o patrie. Trebuie și aici împrejurări cu totul deosebite, un trecut comun, idealuri comune — cum a fost cazul Alsacienilor în special până la 1870 și cum e și astăzi cazul Corsicanilor, populațiuni care fără să fi renunțat la limba și patriotismul lor local se simțeau și se simt și astăzi atașate — cel puțin în parte — foarte mult de patria mare, adică de Franța — ca să fie posibil așa ceva. În general, ele vor socoti ținutul unde locuiesc ca pe o patrie regională proprie, patria lor mare fiind, cum aminteam și înainte, țara conaționalilor lor. Astfel că vom avea pe același teritoriu mai multe patrii — socotite ca atare, uneori nu numai de minorități, dar și de frații lor de sânge de peste hotare — după numărul popoarelor conlocuitoare; este cazul tuturor ținuturilor cu o populație mai amestecată (Palestina, Macedonia). În orice caz, în asemenea situații nu se va ajunge la o patrie comună, nici chiar la una regională comună. Numai când o minoritate e mult prea departe de conaționalii ei, astfel că orice extensiune teritorială a acestora nu ar putea-o îngloba, când ea se bucură în acelaș timp de un tratament bun, așa ca ea să-și poată cultiva în mod nestingherit particularitățile ei, numai atunci e posibil ca să se atașeze de țara respectivă, socotind nu numai regiunea unde trăește, dar și țara poporului majoritar, în întregime, ca pe o patrie comună. Mă gândesc aici la Sașii noștri, care pe lângă că indeplinesc aceste condițiuni au și rădăcini puternice în pământul Ardealului, cum ne arată opera lor civilizatorie și culturală vizibilă pretutindeni aici. Pentru Sași în adevăr Ardealul reprezintă, ca și pentru Români, o patrie, cu toată atracția pe care o exercită asupra lor Germania și să sperăm că, cu timpul, România în întregime va fi socotită de ei ca patria lor. Cu atât mai mult cu cât conviețuirea cu neamul nostru, dacă n'a dus la o intimitate prea mare, nu s'a semnalat nici prin fricțiuni sau dușmăni. Și nu trebuie uitat că Sașii, mai ales poporul, ne-au învățat limba încă de pe vremea stăpânirii trecute.

Patria poate fi deci într'un dublu sens socotită, ca fiind o formațiune mai largă decât patria locală: în sensul că ea cuprinde regiuni diferite și în sensul că ea poate cuprinde uneori, în cazuri fericite, și popoare diferite. În acest din urmă caz, ea poate fi mai largă, mai cuprinzătoare și decât națiunea.

Dar asupra raportului dintre patrie și națiune vom reveni în altă ordine de idei.

Raportul dintre patrie și stat reiese foarte ușor din considerațiile de până acum. Dacă națiunea însăși nu se acoperă complet cu patria, cu atât mai puțin se identifică statul cu ea, cum de altfel s'a putut vedea destul de bine din cele discutate în capitolul anterior. În adevăr, statul și patria sunt două categorii sociologice bine distincte. Patria e o configurație psiho-socială cu bază materială, o colectivitate naturală relativ neorganizată, de aceea se spune despre ea că e mai mult o atmosferă, voind să se indice prin aceasta tocmai caracterul puțin organizat al vieții sociale patriotice. Statul e în schimb o colectivitate fără bază naturală, dar cu o structură socială extrem de organizată și instituționalizată. Și nu numai formal-sociologic, dar și din punct de vedere al conținutului ele se disting în mod incontestabil. O patrie și o națiune pot depăși limitele unui stat, iar acesta poate cuprinde, la rândul său, mai multe națiuni și, în consecință, și mai multe structuri patriotice. Dar dacă ele sunt deosebite, nu însemnează că ele stau alături una de alta, că sunt fără influență una asupra alteia. Dat fiind că statul presupune un teritoriu, o țară, dat fiind și strânsa legătură între stat și națiune, e firesc ca între stat și patrie să existe puncte de contact suficiente. Merită relevată, mai ales, marea influență promovatoare pe care o exercită statul modern asupra patriei mari și în defavorul patriilor locale, datorită aparatului organizator de care dispune: administrației și în genere biurocrației (ce unifică și nivelează particularismele), școlii și armatei. Mai ales școala, prin nesocotirea voită a dialectelor și particularităților locale, e unul din cele mai puternice mijloace de afirmare a ideii de patrie.

Se poate chiar spune că statul e, în zilele noastre, osatura patriei, el reprezintă în orice caz, astăzi, sprijinul ei cel mai puternic. Există, fără îndoială, o patrie și acolo unde nu e stat. Polonia, de ex. constituia pentru Polonezi și înainte de 1918 o patrie. Era teritoriul dintre Vistula și afluenții ei răsăriteni, locuit în majoritate de Polonezi și unde se vorbea limba acestui popor și se întâlnea felul de viață și obiceiurile sale. Dar cât era de slăbită realitatea și eficacitatea acestui mediu patriotic polonez, împărțit în trei părți și înțesat de influențe heterogene, datorită în deosebi școlii și administrației străine. Numai după reconstituirea statului național polonez, patria lor și-a putut căpăta toate drepturile și toată strălucirea ei. Cât e de necesar sprijinul statului pentru patrie, ne arată același caz al Poloniei în zilele noastre. Dispărând statul polonez, nu numai că patria respectivă a redevenit iarăși slabă, rămânând fără apărare, dar ea e amenințată chiar cu desființarea. În tot cazul, prin diferitele mutări și transplantări de populații, făcute de statele străine vecine, o întinsă regiune din fosta Polonie

nu va mai putea fi socotită ca patrie a Polonezilor. Peste câteva generații numai, un polonez care ar reveni acolo, nici nu s'ar mai putea regăsi. Nimic nu va mai exista din atmosfera patriotică de odinioară. (Cum s'a întâmplat de altfel în mod pașnic, pe nesimțite și înainte, în secolul trecut, cu Galiția prin popularea ei de către Ucrainenii; așa că această provincie istorică poloneză a fost aproape „despatriotizată” — evident din punct de vedere polonez. Dacă ar fi existat în secolul al XIX-lea statul polon dinainte de împărțire, desigur acest lucru nu s'ar fi putut petrece; în nici un caz el nu s'ar fi întâmplat în așa măsură).

Dar dacă o populație își poate pierde din diferite motive patria sa, fie că a fost silită să o părăsească, fie că a plecat de bună voie, — cum s'a întâmplat iarăși, de atâtea ori în decursul istoriei umanității — aceasta nu înseamnă că ea va rămâne fără patrie proprie, afară bine înțeles dacă ea nu se pulverizează, dacă nu se risipește în toate părțile, cum e cazul Evreilor și Țiganilor. În noile locuri unde a fost mutată sau unde a venit de bună voie, cum am arătat și la început, ea își va întemeia treptat, în câteva generații, o nouă patrie. Căci omul nu poate trăi fără patrie. Ea e o categorie existențială a speței umane. Mai mult, se poate spune că ea se găsește și la animale. „Nostalgia, zice R. Michels, nu e o categorie etică. Și animalele eliberate din captivitate obișnuiesc să se reîntoarcă la locul lor de origină.”¹⁾ Se povestesc chiar lucruri puțin obișnuite în acest sens. Suntem astăzi însă în măsură să ne sprijinim afirmația că și animalele au o patrie, pe date obiective, verificate experimental, datorite chiar unui autor român. E vorba de cercetările poetului și psihologului clujan M. Beniuc, publicate în parte, nu de mult, sub titlul: *Mediu, Preajmă, Vatră*.²⁾ Acesta pornind dela noțiunea mediului specific (Umwelt) a marelui biolog german Üxküll, pe care Beniuc o traduce în românește prin cuvântul *preajmă*, caută să dovedească, bazat pe cercetări proprii, ca și pe ale altor biologi și psihologi, că animalele au nu numai un mediu specific, a cărui structură și întindere sunt determinate de speță, dar și un fel de patrie, un loc unde ele se simt mai bine și mai acasă, pe care el o numește *vatră* și care e determinată de propria experiență a insului-animale. Dar să dăm cuvântul autorului nostru. Vatra, zice Beniuc, e un loc determinat spațial și temporal, care aparține animalului și pe care el își desfășoară durată. Ea ar fi situația ce și-o creiază în timp și spațiu

¹⁾ *Op. cit.*, p. 55.

²⁾ *Analele de psihologie*, vol. IV, 1937.

un ins prin tot ce-i stă la dispoziție. E legată de loc și de ins; fiindcă vatra trebuie să și-o cucerească animalul singur, ea nu i se dă de-a-gata, nu îi e impusă ca mediul și preajma. În cazul acesta organismul ar deveni modelatorul propriei sale lumi, utilizând o parte din ceea ce îi oferă preajma sa și o parte, cea mai autonomă, din propriile sale forțe. Evocând, câteva pagini mai târziu, dorul de țară ce caracterizează omul, Beniuc conchide următoarele: „Această legătură tainică între individ și loc are originile mult mai departe, decât limitele înguste ale speței umane. Cum vom vedea, se întâlnește cristalizată la spețe considerabil inferioare nouă” (p. 15).

Ce e, mai precis vorbind, această vatră? Citez: „... e locul unde animalul se simte acasă, familiar, unde își are culcușul, domeniul de vânat, drumurile cunoscute, pe scurt singurul loc unde el se simte la adăpost. Orice trecere peste circumferința vetrei provoacă neliniște, totul devine straniu, fapt care aduce după sine o rapidă retragere în sânul vetrei. Faptul că un animal, transportat într'un loc necunoscut, se comportă fricos și precaut, e o dovadă că e vorba de un ins cu temeuri legate deja de un loc în lumea asta” (p. 15—16). Autorul ilustrează afirmațiile sale prin exemple aduse din observațiile experimentale pe care le-a făcut asupra comportamentului peștelui *Betta Splendens*, ca și prin alte exemple, luate de la alți cercetători și care au lucrat cu alte categorii de animale (peștele *Gasterosteus aculeatus*, apoi corvine, maimuțe). Rezumând trăsăturile generale ale vetrei, el îi găsește următoarele caracteristici: „Legarea de loc este prima și cea mai caracteristică trăsătură a vetrei. Apoi vine limitarea, fixarea granițelor. În al treilea rând stă organizarea interioară, care dă vetrei un colorit de ceva „cunoscut” și familiar. Iar în al patrulea rând e caracterul de proprietate” (pag. 18). — Cunoaștem din proprie experiență cât se atașează animalele noastre domestice nu numai de oameni, ci și de locuri. Știm, spre ex., că atunci când dai un câine cuiva, trebuie ca el să fie un cățel mic, să nu se fi legat încă de vechiul lui proprietar și de căminul lui, pentru ca el să poată prinde rădăcini la noul stăpân și în noua curte. Altfel el se întoarce înapoi. În terminologia lui Beniuc, cățelul ca să-și poată forma ușor o vatră nu trebuie să fi avut alta înainte, nu trebuie să se fi atașat prea mult de casa și locurile primului stăpân. Dar Beniuc atrage atenția că vatra animalului domestic nu coincide cu sfera căminului pe lângă care el se găsește. „Noi nu cunoaștem bine viața animalelor noastre domestice, dar dacă le-am observa am vedea că ele își au proprietatea lor, înăuntrul și câteodată înafara proprietății noastre bazată pe hârtii juridice. Au, cu alte cuvinte, o vatră organizată, cu drumuri cunoscute, culcuș, locuri de joacă,

de repaos, etc. Eșite din limitele vetrei, animalele se neliniștesc și caută să revină cât mai repede acasă. N'avem decât să ne gândim cât de greu ar fi să despărțim o pisică dela casa, care o fi proprietatea noastră, dar dintr'o perspectivă de mătă a lucrurilor, e proprietatea ei!) Firește situațiile, din această proprietate, care o interesează pe ea sunt altele decât acele care ne interesează pe noi (noi, de exemplu, n'avem căi pe acoperiș) — dar sunt și puncte de intersecție între vetrele noastre și nu rareori ajungem la neînțelegeri cu pisicile pe motive de încălcarea dreptului de proprietate" (p. 21).

Să vedem acum, mai departe, structura vetrei. În constituția vetrei o importanță de primul rang ar avea, după autorul clujan, culcușul: aici și-ar petrece animalul cea mai mare parte din timp și tot aici s'ar găsi de cele mai multe ori și cuibul în care sunt crescuți urmașii. În general, culcușul ar fi un loc mai mult sau mai puțin constant înăuntrul vetrei, așezat de cele mai multe ori într'o poziție centrală. Dela el, zice Beniuc, pornesc drumurile cunoscute în toate sensurile, către alte focare vital importante. Alte componente importante ale vetrei ar fi: 1. domeniul de vânat sau de căutat hrană, care e mai puțin localizat, variind după cum există hrana la dispoziție și 2. depozitele de hrană. Tot o chestiune de organizare în interiorul vetrei, spune el, este curățenia — apoi drumurile cunoscute care leagă diferitele părți ale vetrei. Din punct de vedere al organizării interioare a vetrei, — căci ea evoluează dela ceva difuz și haotic, spre ceva articulat și organizat — problemă asupra căreia există date mai puține —, autorul scoate în evidență, pe bază iarăși de date experimentale, importanța primei experiențe și diferențierea proprietății. Cu cât lucrurile ar fi mai apropiate de animal, cu atât i-ar aparține mai mult:... „legătura dintre ins și vatra sa este cu mult mai strânsă decât la ființele umane. De aceea gradația concentrică (adică apropierea mai mare sau mai mică a locului de ins) de care vorbeam mai sus e mai greu de identificat la animal. Toate punctele vetrei au o puternică nuanță de proprietate. În schimb la om, pe măsură ce avansează în conștiință, gradația se face tot mai simțită. Dela noțiunea strâmtă de vatră casnică, se ridică la cea de sat, de ținut, de patrie, până la noțiunea evoluată de umanitate. Ceea ce numeam „străinătate" la animal, pentru om are, și în deosebi pentru omul cult, mai mult un sens politic și geografic. Nimic din ceea ce era străaniu și dușmănos nu se mai păstrează. În tot cazul,

1) Mi-aduc și eu aminte că acum câțiva ani, niște rude ale mele care s'au mutat din casa unde stăteau cu chirie și în care locuiau de mulți ani, în casa lor proprie, n'au putut determina și pisica să se mute. Ea n'a vrut să vină cu stăpâni, adică n'a vrut să-și părăsească vatra ei.

în acest sens tinde *conștiința* să extindă raza vetrei" (p. 36—37). O altă serie de probleme în legătură cu structura vetrei, pe care Beniuc numai le amintește sunt: vatra dublă (unele animale, ca de altfel și unii oameni — marinarii, de ex. — au mai multe vetre), părăsirea vetrei (fie sezoniar numai, fie definitiv din cauza lipsurilor) și aspectul social al vetrei (companionii de vatră, vatra colectivă).

Cum vedem, vatra reprezintă în adevăr un fel de cămin și cum acesta constituie prima formă de patrie, putem vorbi deci și de o patrie la animale. Găsim și la vatră, cele amintite mai înainte ca fiind caracteristice patriei: un teritoriu, un loc unde insul își câștigă existența, unde atâtea și atâtea lucruri îi sunt cunoscute (ascunzișul, vegetația, drumurile, etc.) și unde în consecință el se simte bine. Dar vatra, patria animală, e mai săracă decât cea umană; natura ei e mai puțin complicată. Lipsește din structura ei atât referința la trecut (ca și cea la viitor) — vatra nu-i pentru animale locul unde au trăit strămoșii lor — cât și atmosfera spirituală constituită din obiceiuri și valori, atât de specifică celei umane — vatra nu e locul unde animalul întâlnește aceleași moravuri și norme —, adică lipsesc factorii spirituali, factorii din punct de vedere genetic mai târzii, dar mai diferențiați. De altfel, că patria umană are un caracter mai puțin material insistă și Beniuc. Fără îndoială, prin faptul că ea are un caracter mai larg și mai abstract decât cea animală, nu înseamnă că își pierde cu totul particularitatea și concrețiunea. (Nici pentru omul de astăzi, străinătatea nu are numai un sens politic și geografic; ea înseamnă și pentru noi non-patrie). Totuși nu se poate contesta caracterul mai idealist al patriei umane. De aceea socotesc foarte fericită ideea cercetătorului clujan de a întrebuița pentru designarea căminului animalelor cuvântul vatră, care prin caracterul său masiv-material exprimă mai bine specificul lui, cuvântul patrie fiind mult prea încărcat de semnificația sa umană. A doua deosebire esențială între vatra animală și patria umană — indicată și ea de Beniuc — rezidă în caracterul „individualist” al celei dintâi, spre deosebire de caracterul tot mai colectiv al celei din urmă. De sigur, există elemente colective și la vatră. Autorul nostru semnalează, de exemplu, că unele drumuri ale animalelor nu au numai caracterul de posesiune individuală, ci sunt drumuri utilizate de mai mulți indivizi ai speței, astfel că, din cauza marei circulații, ele devin veritabile șanțuri (cazul drumurilor furnicarelor). Tot el spune că ar mai exista ca probleme ale vetrei, aspectul ei social: companionii de vatră, vatra colectivă. Nu se poate însă afirma, sub nici un motiv, că vatra — atunci când în ea se găsesc mai mulți inși — reprezintă o realitate suprapersonală, trăită ca atare de animalele conlocuitoare. Vatra e în

adevăr a insului ; poate fi și a mai multor inși, dar prin aceasta ea nu devine o realitate socială autentică (o unitate), ci cel mult un agregat social. În general e foarte discutabil, în lumina cercetărilor de astăzi, de a vorbi de colectivități autentice la animale, adică de unități. Cel mult, poate, familia animală (femela și puii, numai la antropoide (la primate) și masculul) să poată fi privită ca atare și și aceasta pentru scurt timp. De curând *Rabaud*,¹⁾ într'o lucrare extrem de documentată, contestă cu desăvârșire așa ziselor societăți animale caracterul lor colectiv. Pentru el există numai un comportament psiho-social, un comportament ieșit sub influența colectivă, cum sunt fenomenele de panică ; nu există însă un comportament social organizat. Așa zisele state ale albinelor, furnicelor, termitelor sunt antropomorfisme. De fapt avem de a face cu un simplu comportament automatic asemănător, nu cu o cooperatie, cu o coordonare efectivă. Avem mai mult un paralelism de comportament ; fiecare membru al grupului se comportă însă ca și cum ar fi singur. Cam la aceleași rezultate, deci că nu putem vorbi la animale de o activitate colectivă, ajunge și un alt cercetător de seamă în acest domeniu, *Zuckermann*.²⁾ Evident problema nu e definitiv rezolvată. Un alt biolog francez *M. Prenant*³⁾ reexaminând faptele citate și concluziile lui Rabaud găsește că putem totuși vorbi și la animale de forme rudimentare de colaborare. Oricum s'ar rezolva însă litigiul dintre acești doi autori, cu greu se va putea susține, în mod serios, că vatra animală (de ex. : cotețul și curtea pasărilor) e o realitate suprapersonală, trăită ca atare de acestea, adică simțită de animale ca fiind a lor împreună.

Fără îndoială și patria umană poate fi concepută oarecum individualist. Mai ales în forma ei primordială, căminul, ea are un puternic caracter în acest sens. Dar nici aici nu cred că se poate susține acest lucru, în mod absolut. Fiindcă chiar căminul la om, nu e numai al insului, ci și al familiei sale. Căminul nu e numai al meu, ci și al nostru. Cu atât mai puțin satul, orașul, regiunea și țara. Și pe măsură ce patria se lărgeste, pe măsură ce ea devine mai cuprinzătoare, ea devine incontestabil mai abstractă, dar și de un mai puternic caracter suprapersonal. Patria mare, nu mai poate fi în niciun caz monopolizată numai de un individ, sau numai de o categorie de oameni ; ea e nu numai a mea, ci ea e a noastră, în speță a tuturor conaționaliilor mei. Căci ceilalți din jurul meu nu sunt numai simple ființe pa-

1) *Phénomène social et sociétés animales*. Paris 1937.

2) *La vie sexuelle et sociale des singes*. Paris 1937.

3) *Rapports entre animaux et sociétés animales*. *Encyclopédie française*. Tome VIII. La Vie Mentale.

sive care alcătuiesc decorul patriei, constituind atmosfera patriotică, cum poate fi cazul la animale, ci ei sunt și elemente active, în comuniune patriotică cu mine. Oricât ași concepe de strâmt, de limitat, patria umană, caracterul ei colectiv nu poate fi escamotat. De altfel patria — cum am atras atenția — nu e numai a noastră, dar și a strămoșilor noștri, în continuitatea cărora trăim noi.

III. Patria ca unitate colectivă

O altă serie de probleme în legătură cu patria sunt date prin caracterul ei de formație socială, prin felul cum e trăită această unitate pe plan psihologic. După ce-am delimitat patria față de alte formațiuni conexe sau chiar înrudite, putem acum, reluând firul întrerupt la sfârșitul primului capitol, să continuăm mai departe analiza noțiunii de patrie. Primul dintre cele trei aspecte enunțate care va fi desbătut, va fi cel social, în sensul strâmt al cuvântului. Vom examina patria, în această privință, din cele două puncte de vedere posibile: atât „atomistic”-analitic, adică urmărind diferitele procese din sânul ei, diferitele acțiuni, reacțiuni, atitudini și comportamente pe care le pot avea indivizii ca părtași ai acestei colectivități și în consecință sub influența ei, cât și „universalistic”-sintetic, adică vom privi patria ca o unitate, ca o formație suprapersonală, cercetând însușirile ei ca atare. Începem cu prima operație, cu analiza proceselor, care are un caracter mai dinamic, urmând apoi să privim patria mai mult static, ca o structură cristalizată.

Atitudinea patriotică poate duce, poate da naștere la relațiile sociale cele mai variate și mai complexe: pozitive ca și negative. Ceea ce ne izbește la început e imensa sa forță socializatoare, ce reușește să rupă barierele oricărui egoism. Când omul e stăpânit de simțământul patriotic, el, oricât ar fi de individualist, își părăsește singurătatea sa, apropiindu-se tot mai mult — cel puțin în mod abstract — de semenii săi. Un patriot nu poate fi un izolat. Pentru cauza patriei ne asociem cu oameni cu care înainte nu aveam nici o legătură, cu care chiar nici nu ne cunoșteam; ba în momentele de tensiune mare patriotică uităm și adversitățile personale pe care le aveam cu unii sau cu alții și ne simțim una chiar și cu dușmanii noștri. Dar patriotismul poate duce nu numai la relații de asociere, ci și la disociere. El poate determina ruperea de temeinice legături de prietenie cu străinii, a căror țară e tocmai în conflict cu patria noastră. Sau, în cel mai bun caz, el promovează o distanță hotărâtă față de străini sau față de unele

categoria de străini, reputați ca periclitând patria, împiedecând prin aceasta chiar nașterea de contacte, cu atât mai mult formarea de raporturi sociale. În unele împrejurări, nu numai că se ajunge la indiferență, că se rup legături intime și adânci, dar se poate ajunge — din cauza patriei — și la opoziție puternică, la conflict și chiar la ură între partenerii ce aparțin la țări diferite. (Și chiar între compatrioți, când unul e patriot și altul internaționalist.) Această puternică diferențiere față de străini are în schimb drept consecință, cum am amintit, o apropiere mare față de membrii patriei, apropiere ce poate să ducă până la o ștergere a tuturor deosebirilor, până la o nivelare și uniformizare socială și spirituală nu întotdeauna de dorit. Nu lipsesc în acest tablou, bine înțeles, procesele de încadrare în colectivitate, adică de supraordonare și subordonare, fiecare după funcțiunea îndeplinită, altfel spus : de dependență socială. Evident nu lipsesc nici în acest caz, fenomene mai puțin simpatice. Patriotismul poate fi profesionalizat, adică el poate deveni și servi ca o trambulină de parvenire și mulți și-au făcut și-și fac din el o meserie de ascensiune socială și de reușită în viață. Și ceea ce e mai trist e că el poate deveni chiar un obiect de comercializare și exploatare, adică în numele lui se fac afaceri. În ambele cazuri el devine o simplă formă, o etichetă — asistăm la formalizarea lui — mai mult : ceva neautentic, o mască. În numele lui se poate apoi practica favoritismul, conrupția ca și radicalismul ¹⁾ (ex. linșajul). Un fenomen negativ foarte frecvent e apoi monopolizarea patriotismului de o anumită categorie de oameni, care se cred singuri patrioți, ceilalți care nu împărtășesc crezul lor fiind socotiți ca apatrioți sau chiar ca răi patrioți.

Ar mai trebui amintite tot aici — cel puțin pe scurt — și influențele pe care le poate avea patriotismul asupra vieții culturale și spirituale. El poate stimula spiritul de creație al indivizilor, îndemnând la concurența și întrecerea streinilor, poate forma chiar un motiv în creația lor (cazul poeziei patriotice) și poate determina fapte de altruism față de părtașii aceleiași patrii. Influența negativă pe care o poate avea el, atunci când vrea să aibă un rol director în ce privește căutarea adevărului, realizarea frumosului și a binelui, e destul de cunoscută, ca să mai fie nevoie să insist aici.

Trecând acum la analiza patriei ca unitate, putem spune următoarele. Am amintit la începutul acestor considerații că patria e un teritoriu, dar cum omul nu e un Robinson, ea e o colectivitate cu

¹⁾ Toate aceste categorii în sens sociologic (obiectiv), așa cum le-a dezvoltat v. Wiese în cartea sa : *System der Allgemeinen Soziologie*, München und Leipzig, 1933. (Ediția II.)

bază teritorială. E un atribut ce se poate adăoga colectivităților geosociale: căminului, așezării, satului, orașului, regiunii, ținutului, provinciei, coloniei, țării și numai acestora, — e o nouă dovadă a caracterului teritorial al patriei; nu și celor biosociale (de ex.: familia, generația, neamul nu pot alcătui o patrie) și nici celor pur sociale (de ex.: asociația profesională, din care facem parte, nu ne e o patrie). De aceea cei care aparțin unor astfel de colectivități, de ex.: cei dinăuntrul unei țări, pentru ei aceasta nu e numai o simplă formație suprapersonală, în care ei se încadrează, ci e și patria lor; pentru cei dinafară ea nu are nici o altă calitate decât aceea de a fi o simplă colectivitate. Ce fel de unitate e, mai departe, patria, adică ce alte caractere mai are ea în afară de acela de a fi o asociație cu bază teritorială, aceasta depinde de patria la care ne referim. Dacă e vorba de cea mai mică, adică de satul și chiar orașul nostru (când acesta din urmă are proporții reduse), atunci ea e o unitate mică, în care oamenii sunt toți în contact unul cu altul, ba au chiar legături împreună. Când patria pe care o avem în vedere e regiunea și mai ales țara, atunci evident ea e o formație socială mare, ceea ce înseamnă că nu toți membrii ei sunt în contact unii cu alții, sau cel puțin să se cunoască cât de superficial. Iarăși, dacă ne referim numai la țară, putem spune în acest caz că patria e o unitate heterogenă, ea putând cuprinde nu numai provincii diferite, dar chiar și popoare diferite, lucru care nu-l putem zice, în aceiaș măsură, despre patria-sat. Patria mare, spre deosebire de cea mică, e însăfârșit o formație socială autonomă; se poate spune chiar, dat fiind caracterul ei autarh și atotcuprinzător, că e o unitate totală: ea constituind cadrul cel mai larg și mai cuprinzător în care se desfășoară viața noastră, instanța colectivă supremă, nelimitată de nici o altă societate națională, ci numai de țările străine, fiindu-și relativ suficientă sieși; ceea ce nu se poate afirma de patriile mici de astăzi. (Evident altfel stăteau lucrurile, în această privință, cu satul și regiunea dinainte: adică și ele erau unități autonome, autarhe și chiar unități totale.) În schimb patria mică — căminul și satul — e o unitate primară, adică o asociație care dă individului prima experiență de viață socială organizată și o asociație primordială, dată odată cu omul și care nu dispare prin complicarea vieții sociale; patria mare nu e decât una secundară, derivată, în ambele sensuri.

Dar se pot face și câteva afirmații generale, valabile pentru toate tipurile de patrii. Se poate spune de ex., că patria — ca orice colectivitate geosocială și tocmai datorită acestui caracter teritorial — e, în genere, o unitate durabilă, ceea ce dovedește că individul dispare în continuitatea neîntreruptă a generațiilor și că va exista un stoc puternic

de tradiții și norme care asigură coeziunea socială. Dar nu e o unitate organizată, dimpotrivă structura ei socială — cum am amintit-o — e în general suplă, în sensul că integrarea nu are loc prin dispoziții sau mijloace instituționalizate. Aspectul instituționalizat și organizatoriu al vieții colective a unei țări nu mai e „patriotic”, ci „statal”. Ea e apoi o unitate în care de obicei individul se naște — lucru în deosebi valabil pentru patria mare. Desigur noi putem schimba și patria, ne putem alege alta, în caz că această nouă patrie ne acceptă. Și nu numai că noi o putem părăsi, în caz că ea nu ne mai convine, dar se poate întâmpla și invers : patria ne poate îndepărta, elimina din sânul ei. În general însă patria, ca structură ideală, deci ca complex de amintiri, gusturi și valori, e o atmosferă sufletească pe care chiar dacă o schimbăm, o ducem mai toată viața cu noi, peste mări și țări, cum spunea Delavrancea. E o colectivitate involuntară în care adeziunea noastră conștientă și voită e mult posterioară încadrării noastre. Crescuți de mici în ea, nici nu ne punem această problemă ; sau când ne-o punem, e prea târziu. Suntem așa de legați de ea, prin atâtea fire vizibile și invizibile, încât nu mai putem face nimic. Suntem prizonierii ei, cred însă că, în general, e singurul prizonierat, care nu atinge și nu încătușează ființa noastră ; dimpotrivă, o fructifică și o promovează. Altă caracteristică : patria e o asociație deschisă ¹⁾ — iarăși o trăsătură

¹⁾ Noțiunile de deschis și închis sunt firește, ca toate categoriile, ceva relativ ; depinde de termenul de comparație. Și în consecință nici societățile închise sau deschise nu sunt aceasta în sine, în mod absolut, ci raportate la altele ; de exemplu, o societate deschisă în comparație cu alta mai închisă, poate fi socotită închisă față de una mai deschisă decât ea. Dar chiar admitând aceste lucruri, nu se poate totuși spune, cum afirmă Bergson, că patria e o societate închisă, pe când umanitatea e una deschisă (pag. 27. *Les deux sources de la morale et de la religion*, Paris, 1932.) Dacă patria e o societate închisă, atunci cum sunt : confreria magică, ordinul religios sau clubul aristocratic ? Se poate spune, cel mult, că patria e o societate mai puțin deschisă decât umanitatea, dat fiind că accepțiunea în sânul ei e legată de anumite condiții. Zic cel mult, pentru că comparația între aceste două formațiuni nu se poate face *stricto sensu*. Patria e o realitate sociologică masivă : o unitate ; umanitatea nu e deocamdată decât un deziderat, vreau să spun că ea nu e încă o unitate. Aici rezidă, cred, izvorul afirmației surprinzătoare a lui Bergson. Dacă ar fi comparat două realități sociologice echivalente, cu greu ar fi putut spune despre patrie că e o societate închisă. Ea e socotită închisă, de el, nu din punct de vedere sociologic, ci din punctul de vedere al unei metamorale umanitare.

Că opoziția nu e gândită sociologic, ci filosofic (social-filosofic), aceasta se poate vedea foarte bine din definiția pe care o dă Bergson societății închise : „La société close est celle dont les membres se tiennent entre eux, indifférents au reste des hommes, toujours prêts à attaquer ou à se défendre, astreints enfin à une attitude de combat” (pag. 287, op. cit.) — În tot cazul, definiția pe care o dă el societăților închise e mult prea strâmtă, ea nu se poate aplica societăților amintite : confrerii

valabilă mai ales pentru patria cea mare — primește cu destulă generozitate pe cei care o solicită. Se citează o mulțime de străini asimilați, care au devenit chiar mari patrioți în țările lor adoptive. Așa a fost cel puțin până acum. Astăzi, nu se poate tăgădui, patria a devenit mai exclusivă, nu mai primește așa de ușor ca înainte și nu pe oricine. Patria, însăfârșit, nu e o colectivitate de caracter specializat, ci dimpotrivă e o asociație complexă, cu multiple și variate rosturi: economice, religioase, politice, etc. După intensitatea și profunzimea sentimentului patriotic, adică a conștiinței colective, patria poate străbate toată gama de asocieri posibile: dela simpla stare de masă abstractă, când ea e simțită și trăită ca ceva suprapersonal (ca o ființă aparte) numai în mod vag, trecând prin intensitatea și profunzimea medie a comunității, până la topirea deplină pe care o dă comuniunea într-o patrie, fie că această comuniune rămâne la o adâncă și tăcută satisfacție sufletească, fie că ea se exteriorizează în mod sgomotos, cum sunt mulțimile patriotice manifestante.

Față de individ patria cere subordonare totală până la sacrificiu, în caz de nevoie. Evident nu dela toți cere aceasta în același fel, vreau să spun că nu toți membrii ei au aceeași funcțiune (după cum nu toți o trăesc la fel, chestiune care nu trebuie confundată cu prima). În această privință avem înăuntrul patriei o diferențiere importantă. Unii indivizi

magice, ordinului monahal sau clubului aristocratic, căci nici una din acestea nu sunt animate de vreo tendință agresivă față de exterior. Și totuși nu li se poate contesta acestora caracterul de a fi societăți închise, căci admisiunea în sânul lor e limitată (sau e condiționată de probe severe, pe care nu le poate îndeplini oricine). Acesta trebuie să fie criteriul diferențierii societăților închise de cele deschise: admisibilitatea selectivă în sânul lor. Pe lângă că el e mai simplu, el e și mai obiectiv. Cel întrebuițat de Bergson e îngust, complex și are mai ales dezavantajul nepreciziei, conținând posibilități de interpretări și chiar judecăți de valoare.

N'aș vrea să las însă impresia că marele filosof francez a rămas fără înțelegere față de patrie. Iată acest pasagiu vibrant, din concluziile cărții citate, care merită a fi reprodus atât pentru elevația ideilor, cât și pentru frumusețea formei: „Ce principe, seul capable de neutraliser la tendance à la désagrégation, est le patriotisme. Les anciens l'ont bien connu; ils adoraient la patrie, et c'est un de leurs poètes qui a dit qu'il était doux de mourir pour elle. Mais il y a loin de cet attachement à la cité, groupement encore placé sous l'invocation du dieu qui l'assistera dans les combats, au patriotisme qui est un vertu de paix autant que de guerre, qui peut se teinter de mysticité, mais qui ne mêle à sa religion aucun calcul, qui couvre un grand pays et soulève une nation, qui aspire à lui ce qu'il y a de meilleur dans les âmes, enfin qui s'est composé lentement, pieusement, avec des souvenirs et des espérances, avec de la poésie et de l'amour, avec un peu de toutes les beautés morales qui sont sous le ciel, comme le miel avec les fleurs. Il fallait un sentiment aussi élevé, imitateur de l'état mystique, pour avoir raison d'un sentiment aussi profond que l'égoïsme de la tribu" (pag. 298—299, op. cit.)

au o situație predominantă, ceea ce le asigură puțința de comandă sau cel puțin de dispoziție asupra altora. Aceștia constituiesc organele directorii și executive ale patriei. Deosebit de aceștia mai sunt o altă categorie de indivizi proeminenți, care fără să aibă un rol propriu zis diriguitor, în sensul sociologic al cuvântului, constituiesc totuși un factor important în viața patriei, fiind cei care animează și luminează linia ei de conduită. Sunt dascălii, publiciștii, militarii, elemente care fără să fie organe speciale pot fi socotiți, cum am amintit, ca purtătorii cei mai fervenți ai patriotismului. Restul membrilor, care nu sunt nici ei o masă nediferențiată, deși au roluri mai modeste, nu sunt mai puțin necesari patriei, cel puțin ca rezervor din care se pot reface mereu elitele țării; dar și altfel, ca cei care asigură prin secundarea și devotamentul lor succesul cauzelor patriotice inspirate și dirijate de conducători.

Cu această ocazie, depășind cadrul sociologic formal al acestui capitol, trebuie să relevăm că nu numai oamenii n'au aceeași funcțiune în patrie și nu o trăesc la fel, dar nici locurile nu au o semnificație patriotică omogenă și nu îndeplinesc același rost; adică, mai exact, putem vorbi nu numai de o diferențiere, socială, dar și de una geosocială în ce privește patriotismul. De exemplu, patriotismul larg, iubirea pentru patria mare, e mai intens simțit la orașe decât la sate. În orice caz, în primele se hotărăsc și se determină destinele patriei. Iarăși un loc unde patria e trăită mai intens sunt regiunile de graniță, acolo unde apropierea sau contactul cu o țară vecină face și mai vie imaginea patriei, sau în regiunile unde se găsesc puternice minorități, mai ales când acestea sunt spre graniță. Adică acolo unde sunt limitele patriei, care sunt în genere și limitele națiunii. Locurile cele mai încărcate de conținut patriotic sunt însă locurile istorice, ce marchează fapte de arme sau de cultură ale înaintașilor, sau locurile cu o valoare simbolică patriotică mare (la noi: Alba-Iulia, Mărășești).

Dar nici cu aceasta n'am epuizat chestiunea structurii patriei. Și din pasagiul anterior, dar în special din capitolul unde am vorbit despre patria mare și patria mică, s'a putut vedea destul de bine că patria nu e o formație uniformă ci ea e o realitate structurată, cu niveluri și profunzimi diferite. Dacă ar fi să facem o secțiune înăuntrul ei am găsi un centru, un mijloc și o periferie. Nucleul patriei îl reprezintă, fără îndoială, căminul cu anexa sa: moșia din jur. Iusăși acest cămin e însă ceva structurat, adică și înăuntrul lui deosebim o parte mai centrală și una mai periferică. Partea cea mai intimă, care ne spune nouă cel mai mult, e casa noastră și mai plină de semnificație când ea e chiar casa părintească; după ea vine curtea și grădina noastră.

Numai după acestea, vin celelalte prelungiri ale ei: moșia (unde e cazul) și alte proprietăți din apropiere. Evident mă refer la căminul cel mai dezvoltat, care astăzi e tot mai puțin caracteristic vieții umane, putându-se întâlni, ca fenomen de masă, în zilele noastre, numai la țară. Aici, după cum se știe, căminul cuprinde totdeauna pe lângă casa de locuit, care e de obicei casa părintească, și o serie de alte apartenențe, ce îi dau o structură mai bogată și mai complexă. Altă configurație are căminul orășenesc, redus de cele mai multe ori la o simplă locuință, la un apartament mic, de atâtea ori — în deosebi în metropole — lipsit de curte sau grădină. Și e firesc ca un asemenea cămin simplificat să aibă altă rezonanță în sufletul omului, în speță una mai mică. Imaginea căminului nu poate stăpâni tot așa de mult inimile la oraș și pentru motivul că căminul citadin e lipsit de consistență, fiind ceva mobil, din cauza lipsei de fixitate a așezărilor orășenești. Se cunoaște ce proporții de-a-dreptul îngrijorătoare ia pasiunea mutării, schimbării de locuință la oraș. Dar oricât ar fi de larg acel cămin de tip vechiu încă și astăzi la unele categorii umane — anume la rurali — nu trebuie să se uite că el reprezintă totuși forma cea mai simplă și mai puțin structurată de patrie. Un al doilea strat în trăirea patriotică îl reprezintă satul (orașul) unde locuim și regiunea sa, adică ținutul din jurul căminului, de o întindere mai mică sau mai mare, în orice caz nu prea mare și care se prezintă și el structurat, fie datorită însemnătății intrinsece a locurilor din sânul său, fie datorită faptului că nu pe toate le cunoaștem la fel și în deosebi, nu toate au aceeași însemnătate pentru noi. (De exemplu, ne e mai aproape satul sau orașul unde trăim — în deosebi când ele sunt și locurile noastre natale — decât regiunea din jurul lor, care ne spune de sigur mai puțin). Ultimul strat îl constituie patria mare, pe care noi nu ajungem niciodată să o cunoaștem în întregime, direct; cea mai mare parte a ei ne o reprezentăm numai în mod abstract. Nici patria mare nu se prezintă ca ceva omogen, uniform; dimpotrivă ea e mai structurată decât celelalte două. Găsim înăuntrul ei o serie de diferențieri. Sunt, de ex., în patria noastră locuri, care fără să ne fie chiar așa de apropiate ca căminul nostru sau ca regiunea noastră, ne sunt totuși mai dragi, au o semnificație deosebită pentru noi, fie pentru că ele reprezintă satul sau orașul nostru natal, fie pentru că acolo am copilărit o bucată de vreme, fie că de acolo ni se trag părinții, fie că de acolo ne este soția (soțul), etc. Apoi sunt locurile cu o semnificație deosebită pentru toți patrioții, pe care le-am amintit înainte: regiunile de graniță, centrele simbolice. Provincia propriu zisă (Muntenia, Transilvania) constituie numai acolo un loc intermediar între regiunea locală și țară,

cu o rezonanță specială, unde patria e alcătuită din părți încă insuficient unificate (cum e încă cazul și la noi); astfel că ea reprezintă în adevăr un mediu patriotic local deosebit. Altfel, întru cât, spre ex., constituie pentru un muscelean Muntenia în ansamblul ei o patrie, mai mult decât sudul Ardealului? ¹⁾ N'are el legături mai importante cu cei din Făgăraș, Brașov și nu-i spun lui mai mult acele locuri decât oamenii și locurile din R.-Sărat sau din balta Brăilei?

Evident bogăția și complexitatea patriei mari depinde apoi — am mai spus-o — și de categoria socială respectivă. Ea are de sigur un conținut mult mai sărac și contururi mai șterse pentru straturile populare decât pentru cele cultivate. Dacă de exemplu căminul țaranului e mai mare și mai complex decât al orășanului, apoi imaginea patriei mari la el e, în schimb, mai săracă decât a acestuia din urmă. Civilizația implică totdeauna o lărgire a cadrelor și a orizontului, cum ne arată de altfel, în acest caz, o simplă considerare genetică: animalele nu cunosc decât un cămin (vatra lor), primitivii au pe lângă cămin și o patrie locală, numai omul civilizat (intelectualul) ajunge însă cu adevărat la ideea unei patrii mari, imagine pe care el caută apoi să o răspândească și să o ancoreze și în sufletele oamenilor mai simpli. Legătura omului cu locul e deci spre deosebire de animale, mai puțin rigidă, în schimb ea e mai complexă și mai spiritualizată. Căci extensiunea implică, cum s'a relevat, o spiritualizare mai mare a patriotismului. Patria mare e o realitate mai puțin concretă decât cea mică și mai ales decât căminul.

Ceea ce mai caracterizează patria mare — lucru iarăși amintit înainte — e apoi caracterul ei colectiv mai accentuat față de patria regională (care la rândul ei are un caracter mai colectiv decât căminul) Lărgirea patriei înseamnă în același timp o socializare tot mai mare, o accentuare tot mai simțită a comunului în defavorul personalului. Dar extensiunea, cum reiese și din cele spuse până aici, se face, în general și în desavantajul intimității și intensității. Căminul e mai intim și chiar mai intens trăit și simțit — de obicei — decât patria mare, care nu devine obiect de adorație decât în momente excepționale.

Se pune atunci întrebarea, cum se face totuși că patria mare are o priză așa de puternică asupra noastră, cum se face, cum aminteam nu de mult, că ea determină într'o măsură așa de largă viața și acțiunea noastră? Că atunci când vorbim de patrie ne găndim mai totdeauna la țară, astfel că patrie și țară au ajuns pentru noi sinonime; în sfârșit că simțim cum patriotismul nu-și atinge plenitudinea lui decât

¹⁾ Mai ales pentru omul simplu.

atunci când are ca obiect țara, când se referă la ea? Pentru patria mare suntem capabili — cel puțin astăzi — de sacrificii mai mari decât pentru căminul nostru; în orice caz mult mai mari decât pentru satul, orașul sau regiunea noastră, care altfel ne sunt mai aproape. Dacă înainte localismul era mult mai puternic, disputându-și întâietatea, astăzi el a cedat cu totul în fața „țării”, astfel că nu mai există nici o discuție că patria mică trebuie să se subordoneze patriei mari, la nevoie să se sacrifice pentru aceasta, după cum căminul trebuie să se încadreze satului, orașului și în genere regiunii. Se datorește această preeminență a patriei mari statului? O astfel de presupunere nu ne poate satisface. Statul Habsburgic a fost un stat puternic și totuși el n'a reușit să facă din Austro-Ungaria o patrie mare pentru toată lumea. Numai când statul e un stat național, numai atunci reușește el să fundamenteze patria. Ceea ce înseamnă însă că factorul *movens* e națiunea, nu statul. Am mai amintit și înainte: dacă patria mare reușește, cu toată distanța și abstracția ei, să fie o realitate puternică, aceasta se datorește strânsei ei conexiuni cu națiunea, faptului că țara e adăpostul unei națiuni. Patriotismul ca atare are o tendință locală; redus la propriile sale forțe el ar însemna numai atașamentul de locul unde ne-am născut, unde trăim și cel mult unde au trăit și strămoșii noștri. Dacă ajungem totuși să ne legăm de un cuprins mai mare de țară, pe care deabia o cunoaștem sau pe care nici n'am văzut-o în întregime, dacă patriotismul nostru capătă un obiect mai bogat, o respirație mai largă — dacă, de ex., se ajunge ca Ardeleni să fie interesați de soarta Basarabiei și invers — aceasta se datorește numai factorului național. Mulțumită naționalismului ne ridicăm noi la ideea unei patrii mari, a ținutului care adăpostește oameni de același sânge cu noi, vorbind aceeași limbă și închinându-se la aceleași crezuri. Națiunea e deci aceia care creiază și promovează patria mare. În consecință nicio țară care vrea să fie un conglomerat de naționalități nu va putea fi — mai ales în zilele noastre când principiul naționalităților joacă un rol așa de mare — o patrie mare; fiind lipsită tocmai de unul din factorii fundamentali ai patriotismului: ambianța națională. Ce element ar putea înlocui comunitatea de națiune, în așa chip că cu toată lipsa ei, țara să dobândească în suflete acea preeminență, care să impună cu ușurință depășirea căminului, a regiunii și chiar sacrificiul omului? Nu văd niciunul. În tot cazul, nu cu o administrație, chiar excelentă (cu atât mai puțin când ea nu e și când este pe deasupra șicanatoare) se sădește în inimi o patrie.

Dar cu toată prețuirea tot mai accentuată a patriei mari și cu tot centralismul modern, căminul și regiunea vor subzista mai departe,

fiindcă ele nu reprezintă numai faze depășite sau etape genetice în dezvoltarea patriotismului. Vor dispărea desigur ca centre de polarizare politică și uneori chiar administrativă, vor rămâne însă mai departe ca complexe psihosociologice. Și cei mai fervenți și mai desăvârșiți patrioți, pentru care țara în întregime e o realitate tot așa de tangibilă ca locul lor natal, vor continua să aibă un cămin și o regiune de care vor rămâne profund atașați. Desigur cei mai mulți dintre oameni și după ce au ajuns la trăirea patriei mari vor rămâne mai departe mai legați de căminul și regiunea lor decât de țară, pe care nu o văd și nu o simt în întregime, care nu le devine actuală decât în momentele de înflăcărare, de tensiune patriotică, fie datorită vreunui succes al patriei, fie datorită primejdiei în care se află ea.

Dincolo de limitele patriei mari e străinătatea. Dar nici aceasta nu e ceva absolut uniform. Și aici găsim o gradație, găsim zone mai prietenoase și mai puțin prietenoase. Sunt țări străine care ne apar nouă, datorită comunității de rasă sau de limbă și cultură sau, în mai mică măsură, astăzi, comunității de religie, sau celei de obiceiuri, gusturi și idealuri, sau datorită faptului că am luptat și ne-am apărat împreună sau pentru că avem și astăzi un dușman comun, înfârșit datorită vreunei simpatii absolut nemotivate, sunt țări care — pentru unele din aceste temeiuri, pentru mai multe din ele sau pentru toate, ceea ce e mai rar — ne apar nouă, în general, mai apropiate, mai puțin străine. Nu mai vorbesc că putem avea în această privință preferințe personale, în acord cu cele colective, dar altfel simțite și motivate sau nemotivate, sau chiar împotriva celor colective. Adică se poate întâmpla ca tocmai locurile și țările străine, care apar ca fiind mai puțin simpatice mijlociei populației patriei noastre, să ne fie nouă personal mai apropiate și mai prietenoase. Preferințe care, fie că sunt pe linia simpatiilor naționale, fie că nu sunt, pot merge așa de departe încât să facă din țara străină respectivă o adevărată a doua patrie. Evident astfel de simpatii sau antipatii, personale sau colective (mai ales acestea) determină foarte mult raporturile patriei cu celelalte țări. Dar acestea sunt determinate, în general, într-o măsură mai mare de considerații obiective, date prin natura lucrurilor.

Nu se pot face în această privință prea multe afirmații de ordin general, fiindcă relațiile patriei mari cu alte țări îmbracă caractere diferite după loc și timp. Ceea ce se poate spune sigur sunt următoarele: Mai rară e astăzi dependența patriei de alte țări — în afară de vremurile excepționale —, cum e cazul filialelor, coloniilor față de țara-mamă. De obicei raportul ei cu societățile asemănătoare e de pașnică conviețuire, ce poate merge până la prietenie cu unele din ele. Nu

lipsește însă chiar în această situație, un element de concurență, care e necesar oricărei vieți colective sănătoase. Intrecerea în lucrurile bune e o binefacere nu numai pentru indivizi, dar și pentru colectivități. Când însă concurența devine extremă și când bunăvoința sau compromisul nu mai ajută la nimic, avem conflictul și războiul, forma cea mai aspră de lichidare a concurenței între patrii și națiuni.

*

Pe plan psihologic patria e trăită, ca orice asociație, printr'o conștiință de noi, printr'o conștiință colectivă (conștiința patriotică) sau mai exact printr'o conștiință despre acea colectivitate, adică printr'o conștiință despre patrie. Ca atare ea poate forma obiectul unor reprezentări colective, a unor sentimente colective, ca și a unei voințe colective. În primul caz, ea e privită, natural, mai mult intelectual; în *extremis* devenind chiar o simplă idee abstractă. În al doilea caz, cel mai frecvent și mai specific conștiinței patriotice, ea are o puternică tonalitate emotivă. Dar patria poate deveni și obiectul unei voințe comune: voința „patrioților” de a realiza ceva în folosul ei. Însă forma cea mai interesantă și mai caracteristică de conștiință patriotică e aceea care pune accentul pe latura emotivă. Aici cred că rezidă deosebirea — cel puțin pe aceasta latură — față de națiune. De sigur o națiune înseamnă o comunitate etnică, o comunitate de limbă și cultură, eventual de religie, un trecut comun, idealuri comune, dar ea înseamnă mai ales o voință de a trăi împreună, un plebiscit de toate zilele, cum spunea Renan. Fără acest element voluntaristic, națiunea nu există, ea e numai un neam sau cel mult un popor. Datorită lui națiunea are un caracter colectiv mai puternic, mai bine afirmat, ca în genere acolo unde e voință mai multă. Pe când patria datorită faptului că în cazul ei fuziunea colectivă, întrepătrunderea indivizilor se realizează mai mult pe latura afectivă și chiar și pe cea inconștientă a eurilor, ea are un caracter mai puțin pregnant. La prima examinare patria pare chiar mai mult o atmosferă sufletească. Aceasta probabil l-a făcut pe Michels să o numească cadrul exterior al națiunii. Am văzut înainte din ce motive nu ne putem însuși această formulă, care are totuși meritul de a atrage atenția asupra afinității dintre aceste două realități. Căci fără îndoială avem de a face, până la un punct, cu același lucru, privit însă din două puncte de vedere diferite. De aici și ușurința cu care se întrebuițează cei doi termeni: conștiința patriotică și conștiința națională, unul în locul altuia. În limbajul curent nu se face nicio deosebire între ei, nu se ține absolut de loc seama că dacă ei nu exprimă chiar două realități cu totul deosebite, apoi de sigur două optici

diferite asupra aceluiași obiect.¹⁾ Se poate spune că la patrie accentul cade pe teritoriu (bineînțeles psihologizat) și pe ambianța psihosocială, la națiune pe comunitatea etnică, pe limbă și pe voința de participare, de socializare; iar pe plan psihologic, în conștiința patriotică avem o polarizare în jurul emotivității și a inconștientului, în cea națională în jurul voinței colective și chiar a reprezentărilor și ideilor. Nu vreau să spun prin aceasta că în trăirea națiunii nu intră și puternice elemente inconștiente și emotive — tot acești factori primează și aici —, ci numai vreau să atrag atenția că conștiința despre patrie are o tonalitate subconștientă și afectivă mai accentuată decât conștiința despre națiune și că în trăirea acesteia din urmă intră mai multe elemente voluntare — de aceea națiunea e mai dinamică decât patria, care e mai pasivă — și chiar raționale, decât în trăirea celei dintâi. În orice caz, națiunea în tendința ei de afirmare face mai mult apel la intelect decât patria. Pentru a ne manifesta atașamentul nostru față de patrie nu recurgem prea mult la justificări. Oricât ar fi de neînsemnată și urită țara noastră, noi suntem legați de ea și o iubim fără să ne întrebăm, de ce? Cel mult ne dăm motivația foarte simplă că acolo ne-am născut, am

¹⁾ De o astfel de confuzie nu e străin nici Michels, cum se poate vedea în cartea și în articolul său asupra patriotismului. Un exemplu din acesta din urmă. Atașarea de țară și neam, zice Michels, e acolo de cea mai mare valoare, unde patria e concepută transcendent, ca, cadrul exterior al națiunii, ca o noțiune supraordonată ce cere sacrificiu, consistând în recunoașterea națiunii ca o formație ce depășind vieța individului uman, tinde la eternitate, a cărei nevoi și interese cuprind și viitorul celor încă nenăscuți. (Die Anhänglichkeit an Land und Geschlecht ist) „da vom höchsten (Wert), wo das Vaterland als transzendent, als äusseres Gefäss der Nation gefasst wird, als ein Opfer heischender Überordnungsbegriff, bestehend in der Anerkennung der Nation als eines nach der Ewigkeit Tendierenden, über das menschliche Einzelleben hinausgreifenden Gebildes, dessen Bedürfnisse und Interessen die Zukunft der Ungeborenen mitumspannen“. Art. „Patriotismus“. Handw. der Soziologie p. 437).

De altfel aceasta se poate vedea destul de bine și din definiția pe care o dă el în același loc patriotismului. Patriotismul, spune Michels în mod cum nu se poate mai explicit, înseamnă atașament de pământ și neam („Patriotismus, Vaterlandliebe ist mithin die Anhänglichkeit an Land und Geschlecht“). Personal socotesc că e mai bine, pentru precizie și claritate, să se rezerve termenul de patriotism numai pentru atașamentul de țară, urmând ca atașamentul pentru națiune să fie designat prin termenul corelativ de naționalism. Numai separind aceste două aspecte atât de intim legate în realitate: atașamentul față de țară și cel față de națiune, se va putea progresa în cercetarea problemei patriotismului, atât de mult neglijată până acum. Căci pe când sociologia națiunii a fost obiectul unor studii temeinice, astfel că ea poate fi considerată ca aproape lămurită, sociologia patriei e numai la începutul ei. Singura lucrare științifică asupra acestei chestiuni e, cum am amintit, cartea lui Michels. E drept se găsesc indicații asupra iubirii de patrie la mulți scriitori (Chateaubriand, Barrès, Péguy; la noi, la Alecu Russo, Delavrancea), dar acestea au un caracter mai mult literar.

copilărit, am trăit și acolo au trăit și părinții noștri. Altfel în cazul națiunii. Aici căutăm întotdeauna motive și argumente puternice pentru a întemeia ralierea noastră. Atribuim națiunii noastre o serie de calități, merite; îi găsim chiar o misiune deosebită în lumea aceasta. De aceea ne putem alege națiunea, mult mai puțin însă patria. Cu aceasta s'ar putea spune că te naști, mai exact îți-o însușești în mod involuntar cu cealaltă nu stau lucrurile totdeauna așa.¹⁾ De sigur în marea majoritate a cazurilor nu ne alegem națiunea din care facem parte, ci o primim și pe ea tot prin naștere. Ne stă însă în putință să o alegem cum avem atâtea exemple.²⁾ De aceea s'a spus în mod nu tocmai exact că iubirea de patrie e ceva instinctiv, pe când iubirea de națiune se desvoltă mai târziu prin educație și cultură.

Și în adevăr, dacă urmărim mai de aproape procesele psihologice care sunt vehiculul atașamentului față de patrie, vom avea imediat confirmate aceste supoziții. Care sunt acestea? În primul rând obișnuința. Patria e locul unde am trăit noi și strămoșii noștri, iar străinătatea înseamnă un loc necunoscut, unde noi nu obișnuim să trăim. Michels spune chiar răspicat că patriotismul e „(das) Gefühl des Wohlbefindens an die Gewohnheiten“. Obișnuința nu e de sigur un sentiment, dar e o atitudine inconștientă, nemotivată. Faci un lucru fără să te întrebi de ce-l faci, sau dacă ajungi vreodată la întrebare, te mulțumești cu răspunsul: pentru că așa s'a făcut până acum. În al doilea rând e iubirea. Fustel de Coulanges are pentru aceasta o formulă clasică: „La patrie c'est ce qu'on aime“. Iubirea, de cele mai multe ori, nemotivată propriu zis; în orice caz iubirea datorită atracției pe care o are patria asupra noastră, pentru că e locul unde ne-am născut și am copilărit, nu din recunoștință sau admirație pentru frumusețea sau meritele ei. Tot capacitatea asociativă extraordinară a iubirii explică și acele cazuri singulare, sporadice de atașament voluntar al unor străini pentru unele țări — nemotivat suficient în felul și ardoarea sa — care poate să fie uneori chiar mai puternic decât al patrioților obișnuiți. Adeziunea voluntară dacă nu e mai durabilă, poate să fie

¹⁾ De sigur aceste diferențe trebuiesc privite oarecum *cum grano salis*. Fiindcă schimbând națiunea ai schimbat în genere și patria datorită legăturii între ele și când iubești un ținut, o țară, începi să te atașezi și de națiunea care o populează. Totuși diferența în esență, subsistă între ele.

²⁾ Limba germană are chiar o terminologie deosebită pentru asimilații din proprie inițiativă, care ne ajută să prindem foarte bine diferența amintită. S'a spus, de ex., despre Treitschke și Schmoller (primul era de origină saxonă, al doilea württembergheză) că au fost „Wahlpreussen“ adică Prusieni prin alegere. S'a spus apoi despre neogermanul de origină engleză H. St. Chamberlain că a fost „Wahldeutscher“ (german prin alegere).

deseori mai intensivă decât cea nevoluntară. — Privațiunea de patrie provoacă dorul și nostalgia, fiindcă ea înseamnă tinerețea și viața noastră de până atunci, chiar când țara în care se găsește cel care suferă de nostalgie e mult mai încântătoare decât aceea după care el suferă. (Asupra acestor lucruri atrage în deosebi atenția Michels, în cartea cărui se găsesc de altfel cele mai subtile și mai temeinice considerații pe care le-am citit vreodată asupra dorului de patrie și nostalgiei). Patria înseamnă apoi plăcere, bucurie, fericire, adică tot acte sufletești legate de sfera sensibilo-emoțională. Ea înseamnă de sigur și interes — suntem legați prin atâtea rosturi de patria noastră: aici avem avere, o poziție socială sau cel puțin un izvor de trai — dar totuși nu aceste lucruri determină, în primul rând, apartenența patriotică, adică nu interesul ci obișnuința și iubirea nemotivată rațional și utilitar. Numai în ultimul rând, patria e promovată de mândria pe care o simțim pentru realizările ei. Și aproape de loc de acte psihice voluntare ca acordarea dreptului de azil sau — mai ales — constrângerea prin încorporarea în massă.

O dovadă tot așa de puternică a iraționalității atașamentului patriotic ne-o dă și analiza obiectelor pe care și le încorporează ea. Mai ales iubirea de patrie locală, cum a atras atenția și Michels, se referă la lucrurile cele mai diverse și mai disparate, la lucruri, care, cele mai multe din ele, n'au decât o valoare personală, subiectivă. Și cum toți învățăm să iubim patria, iubind întâi locul nostru natal și cum continuăm și după ce am ajuns la ideea de patrie mare să fim atașați de cea mică, se înțelege ce importanță au mai departe aceste lucruri, în structura patriotismului nostru. Michels dă o serie de exemple din care reiese în mod excelent, ce lucruri neînsemnate și variate pot deștepta în sufletul nostru imaginea patriei (casa părintească, muntele, valea, pomul, câinele, ecoul, etc.). Dar n'avem nevoie pentru aceasta să mergem la izvoare străine. Iată un pasagiu în acest sens din Alecu Russo, remarcabil și prin elevația lirică și ținuta sa literară. „Patria e cel mai dintâi și cel mai de apoi cuvânt al omului; întrânsa se cuprind toate bucuriile lui; simțirea ei se naște de odată cu noi și e nemărginită și veșnică ca și Dumnezeu... Patria e aducerea aminte de zilele copilăriei, coliba părintească cu copaciul cel mare din pragul ușei, demierdările dragăstoase ale maicei noastre, plâsmuirile nevinovate ale inimii noastre, locul unde mai întâi am iubit și am fost iubiți, câinele care se juca cu noi, sunetul clopotului dela biserica satului, ce ne vestea zilele frumoase de sărbătoare, sbieratul vitelor când se întorceau în murgul serei de la pășune, fumul vetrei ce ne-a încălzit în leagăn, înălțându-se în aer, barza de pe strașină ce cată dulios pe câmpie și

aerul care nicăeri nu e mai dulce." (*Cântarea României*, cap. 26). Dar în definitiv n'avem nevoie să mergem la alții pentruca să vedem aceasta; e suficient să ne gândim la obiectele care ne evocă patria noastră, sau o regiune, un loc pe care-l iubim, ca să ne dăm seama de ce lucruri mici ne putem lega, neînsemnate prin ele înșile, pline însă de sens pentru noi, datorită puternicii încărcături emotivo-subconștiente pe care o conțin. Firește, am spus-o, aceste obiecte singure nu sunt suficiente să deștepte imaginea patriei mari, pentru aceasta e nevoie de mai mult. Ele pot evoca imaginea căminului și cel mult a patriei locale. Patria mare, dat fiind caracterul ei mai abstract, pentru a fi reprezentată e nevoie de lucruri mai abstracte, cum sunt: limba (în primul rând), steagul, pavilionul, pajura, firma, etc. Dar cum însă puțini dintre noi ne cunoaștem patria în întregime, cei mai mulți simțim și trăim patria mare prin mijlocirea celei mici, se înțelege ușor ce importanță mare au acele obiecte în ce privește imaginea patriei.

Această situație, adică tonalitatea emotivo-inconștientă a sintezii colective care e patria, explică un fenomen adeseori întâlnit, relevat în treacă și înainte, și care în aparență pare paradoxal: faptul că putem avea mai multe patrii, fie că le iubim pe toate la fel, ceea ce e mai greu și mai rar, fie că le trăim ierarhizate: adică iubim pe una mai mult, pe alta mai puțin, dar pentru toate există un loc în sufletul nostru.¹⁾ Nu e vorba numai de patriile locale — ceea ce e un lucru simplu și ușor de explicat — anume că mulți dintre noi ne simțim în mai multe locuri din țara noastră acasă, putând spune că avem mai multe patrii regionale: locul unde ne-am născut și am copilărit, unde ne-am făcut studiile, locul de unde ne e soția sau soțul, unde domiciliem și profesăm de multă vreme, etc.; fiind de fiecare dintre aceste locuri atașați într'o măsură mai mare sau mai mică, cu o părțică din noi. Ci e vorba chiar de țări străine. Ne putem atașa de o țară străină, socotind-o uneori, dacă nu chiar adevărata noastră patrie, cel puțin ca o a doua patrie, din diferite motive: ne-am născut și am copilărit acolo, am studiat sau am trăit acolo multă vreme, prețuim foarte mult poporul a cărui patrie primordială este, ne câștigăm existența acolo, etc. Mai mult, ne putem atașa de o țară străină, fără să ne simțim legați de poporul respectiv, sau chiar — ceea ce e mai rar — fără să avem o simpatie pentru el. Evident e o patrie mai ștearsă, mai incompletă, dar care are totuși ceva real la bază: iubirea pentru propriul nostru trecut, cum ar spune Michels. Pentrucă ne-am simțit bine în

¹⁾ Fenomen frecvent nu numai la clasele de sus, dar și la cele de jos, în deosebi la acelea care prin ocupația lor sunt nomade (cazul marinarilor, negustorilor, etc.)

acele locuri sau am prosperat, ne-au rămas dragi și le revedem totdeauna cu plăcere, suntem chiar înduioșați când ne apropiem de ele. E încă o dovadă că patria și națiunea sunt realități corelative, înrudite chiar, dar nu identice.

Așa ceva nu e posibil în cazul națiunii, care fiind o fuziune colectivă cu accent mai puternic pe elementul voluntar-rațional implică, în mod fatal, decizie mai hotărâtă și mai precisă. Nu putem aparține la două națiuni deodată, cum putem aparține la două patrii. Desigur putem avea simpatii, preferințe pentru alte națiuni, dar aceasta e altceva. Numai cei care au o origine etnică amestecată, sau străinii pe cale de asimilare — vorbesc aici bine înțeles de cazurile sincere, nu de cei care, după nevoie sau interes, se dau ca fiind când de o naționalitate, când de alta, și care în fond n'au niciuna — pot pendula, pot participa la două națiuni. Dar acest proces nu durează mult. El sfârșește prin a aduce o decizie într'un sens sau altul. Pentru aceasta au grije toată seria de mijloace care promovează patriotismul și de care vorbim imediat.

Pentru că cu ocazia considerațiilor din acest subcapitol, adică cu prilejul discuției psihologiei patriei și patriotismului am făcut mereu și o paralelă între patrie și națiune, să recapitulăm atât cele spuse aici cât și cele spuse înainte asupra acestui subiect, scoțând în evidență în mod succint, schematic aproape, dar cât se poate de clar, asemănările cât și deosebirile dintre ele. Am subliniat într'un capitol anterior că patria și națiunea nu sunt în raport de cadru la conținut, că ele reprezintă amândouă două conținuturi, două realități specifice, corelative însă, înrudite chiar sau, în cel mai bun caz, două moduri diferite de a privi același lucru. Tot acolo am relevat tendința, tot mai accentuată astăzi, a acestor structuri sociale de a se identifica. Dar lăsând la o parte faptul că nu pretutindeni reușește acest lucru, că nu peste tot țara (patria) și națiunea se acopăr, nu se poate contesta că există între ele o serie de diferențe apreciable care merită a fi amintite. În primul rând fundamentul lor material diferă: pe când patria are o bază geografico-economică, națiunea are una biologică (rassa, comunitatea etnică). Nici cel socio-psihologic nu e asemănător: patria e trăită sufletește cu o profundă tonalitate inconștientă și emotivă, în trăirea națiunii găsim accente voluntare și intelectuale mai puternice decât în cazul patriei. De aici și caracterul mai static al celei din urmă, spre deosebire de națiune care e mai dinamică. Dar intensitatea și profunzimea trăirii colective e în ambele cazuri aceeași. Nu se poate spune că trăirea patriotică e mai puternică decât cea națională, sau invers. Altfel se prezintă însă lucrurile în cazul conștiinței de stat. Aici pe

lângă că elementele raționale și voluntare devin precumpănitoare și — desigur și din această cauză — intensitatea și profunzimea legăturii sociale slăbește. Tocmai pentru că conștiința colectivă statală e slabă, e nevoie, ca statul să existe, ca ea să fie susținută de o serie de mijloace exterioare : de legi, constrângeri, interdicții. Câți se indignează când e lezat statul lor ? În schimb cei mai mulți reacționează, și cu putere, când e atinsă patria sau națiunea lor. Conștiința de stat — utilizând schema lui Gurvitch ¹⁾ — rareori depășește stadiul de masă, e o conștiință colectivă puțin intensivă și profundă ; pe când cea patriotică și națională atinge de obicei stadiul mediu de intensitate și adâncime a fuziunii colective, trecând deseori și ușor în interpenetrarea socială maximă care e comuniunea. — Patria e apoi o colectivitate mai largă, ea putând cuprinde, în cazuri fericite, mai multe națiuni în sânul ei — un ținut poate fi patria mai multor popare, evident fiecare din acestea își clădește pe același teritoriu o structură patriotică diferită — și ea e mai tolerantă, mai puțin exclusivă decât națiunea, permițând credincioșilor ei să se închine și la alte patrii. Dar ea e în schimb mai fragilă decât națiunea. E o trăsătură care n'am amintit-o până acum și asupra căreia se cuvine să insistăm puțin, dată fiind actualitatea ei. În adevăr patria nu e o colectivitate așa solidă ca națiunea, cu tot fundamentul ei geografic. Desigur ea e o unitate mai solidă decât statul, dar ea e departe de a avea forța de rezistență pe care poate am presupus-o înainte. Vremurile de azi ne-au ajutat în această privință să vedem mai adânc, să descoperim trăsături pe care nu le-am fi bănuț. Ne obișnuisem cu ideea că patria e eternă sau cel puțin tot așa de durabilă ca națiunea, realitățile însă ne desmint și încă cu putere. Patria se adeverește a fi clădită dintr'un material mai ușor — în comparație cu națiunea — pentru a putea rezista oricărei presiuni. Mai ales cu mijloacele moderne actuale, prin diferitele evacuări și transplantări de populații, ca și prin desființarea urmelor istorice de pe teritoriul respectiv, patria poate fi ștearsă de pe fața pământului într'o generație. Căci pierderea teritoriului poate aduce după sine dispariția în parte sau totală a mediului ideal, care constituia specificul patriei. Câți dintre noi s'ar mai recunoaște și s'ar mai regăsi — și aceasta numai după nici doi ani — în orașele noastre evacuate din Ardealul de Nord ? Națiunea în schimb și chiar poporul nu pot fi așa ușor distruse, afară, bine înțeles, dacă nu le nimicești fizicește. Altfel ele durează mai departe, chiar dacă le împarți în trei sau patru. Pe lângă baza solidă rasială-etnică, care nu

¹⁾ *Essais de Sociologie, Paris.*

poate fi schimbată de azi pe mâine, mai sunt și elementele culturale ca limba, religia, etc., care subsistă cu putere ori unde ar fi națiunea transplantată. Și ea duce cu ea și amintirile comune, nu mai vorbesc de voința de a continua înainte să fie ceea ce a fost. Și nici neamul nu poate fi desființat, dată fiind puternica sa bază tradițională. Numai un neam dislocat din mediul său și pe deasupra locuind alături și împreună cu alte grupe etnice, cum sunt în genere emigranții, poate fi ușor desnaționalizat, adică distrus. Un exemplu clasic din care se poate vedea foarte bine durabilitatea mult mai mare a națiunii față de patrie îl reprezintă același caz al Evreilor, de atâtea ori amintit. Palestina ca patrie a poporului evreiesc a încetat demult să mai existe, — a fost până la războiul mondial o simplă amintire — poporul evreiesc în schimb și-a menținut mai departe integritatea, cu toată pulverizarea sa și cu toate vicisitudinile prin care a trecut dealungul istoriei.

O țară, o patrie poate fi deci schimbată numai în câteva decenii până la nerecunoaștere. Nici o presiune, afară — cum am amintit — de exterminarea în masă, nu poate desființa o națiune. Cu atât mai puțin o propagandă poate desnaționaliza un popor conștient în întregime, oricât ar fi ea de iscusită. Aceasta nu înseamnă însă că asemenea mijloace nu sunt totuși, în anumite limite, eficace, cum avem atâtea exemple. Și cu atât mai mult asupra patriei. Să vedem acum aceste mijloace.

IV. Mijloacele de afirmare ale patriotismului.

De obicei atașamentul pentru patrie se realizează pe nesimțite, în mod treptat, datorită viețuirii într'un anumit mediu, adică prin obișnuință. Acest proces poate fi oprit de părăsirea timpurie a patriei sau el poate fi bruscat de evenimente excepționale, cum e, de ex., o revoluție națională sau un războiu. Mai ales de acesta din urmă. Un războiu poate determina pe cei care înainte aveau o slabă conștiință patriotică, fie pentru că erau de origine etnică străină, în total sau numai parțial, fie că se desinteresau de aceste chestiuni, să se afirme în mod indiscutabil ca patrioți hotărâți; după cum el poate determina încetarea asimilării străinului, în caz că tocmai patria lui adoptivă e în războiu cu patria de origină. În general, războiul e pentru toată lumea un factor de răscolire a sentimentului patriotic.

Dar conștiința patriotică poate fi obiectul unei cultivări metodice și susținute din partea elitelor, a autorităților și în genere a statului. Ajungem cu chipul acesta la mijloacele conștiente și voite prin care se menține și afirmă patriotismul și care de sigur bine întrebunțate și

la timp nu sunt mai puțin eficace decât cele inconștiente și nevoite, amintite (obișnuința și războiul). Poate chiar ele reușesc prin cheltuială de energie mai mică și timp mai puțin să realizeze același efect ca și cele dintâi. Prima serie de astfel de mijloace sunt cele care ținesc la un efect imediat și intens, dar care în mod fatal e de scurtă durată: manifestațiile, cortegiile patriotice, procesiunile, pelerinagiile, excursiunile la locurile socotite ca simboluri ale patriei. Tot în această categorie intră și immurile, marșurile și în genere muzica patriotică. Muzica mai ales prin ritmul ei ridică moralul și potențează vitalitatea, efect care devine și mai puternic, când alături de influența muzicii pure se mai adaogă și influența unui text patriotic. Astfel ea exercită o puternică influență asupra psihicului uman și prin aceasta și asupra fizicului. În genere, rolul pe care l-a jucat muzica, în istoria formării conștiinței patriotice a popoarelor, ar fi de neprețuit după Michels. El atrage atenția că în Germania sec. 18 și a începutului celui de al 19-lea, nu literatura a fost aceea care a promovat conștiința patriotică, ci muzica. Și nu numai la Germani, dar și la Italiieni și Polonezi întâlnim acest lucru. Există un paralelism la aceste popoare între desvoltarea muzicii și a patriotismului. Muzicienii apar ca un fel de pionieri ai unității naționale. Pretutindeni de altfel marile realizări artistice au dat patriotismului mai multă amploare, insuflând mândrie și încredere contimporanilor ca și urmașilor. Dar nu insist asupra acestei chestiuni, pentru că o voi trata într'un studiu închinat problemei complimentare, care e problema națiunii. O altă serie de mijloace ce promovează patriotismul au o influență mai puțin vizibilă, dar mai durabilă și cred că și mai eficace. Aici trebuiesc menționate: discursurile (cuvântările patriotice), manifestele, broșurile, cărțile cu caracter patriotic. Vin apoi cele de ordin instituțional, caracterizate prin continuitatea lor, mijloace cristalizate în diferite mișcări și asociații permanente *ad hoc*, cum sunt iredentismul, societățile patriotice (ex. la noi, Astra și Liga Culturală) sau în diferite instituții și așezăminte, care, fără să aibă ca rost principal promovarea patriotismului, depun totuși o însemnată activitate în acest sens și cu mari rezultate, cum sunt școala, biserica, mai ales când aceasta are un caracter național, sau când are cel puțin o organizație independentă, când e autocefală, cum e cazul la noi — dar și atunci când ea e o biserică universală, cum e catolicismul — în sfârșit presa, publicistica, armata și în genere statul prin autoritățile sale. La aceste trei grupe de mijloace mai trebuiesc adaogate o a patra, formată din mijloacele ce cultivă și adâncesc factorii constitutivi ai oricărei națiuni și servind națiunea, ele servesc indirect și patria: mândria de rasă, promovarea limbei și a religiei naționale, evocarea trecutului comun, în special prin

reliefarea figurilor eroice, a martirilor naționali și în genere a faptelor mari din trecutul neamului, exaltarea realizărilor culturale și civilizatorii, stimularea voinței de a alcătui o națiune, ca și accentul pus pe idealul comun de îndeplinit și pe misiunea poporului respectiv. Cu aceasta atingem categoria cea mai dinamică de mijloace, în orice caz cea mai plină de consecințe grele prin care se poate deștepta și afirma ideea de națiune și în consecință și ideea de patrie: ideea de misiune, caracteristică în special popoarelor mari.

S'a spus pe drept cuvânt că omul n'a fost niciodată mulțumit cu faptul brut că există. Și același lucru s'a observat și în cazul colectivităților. Totdeauna colectivitățile mai importante au căutat să-și găsească temeiuri mai înalte pentru împrejurarea că sunt. Erau nu numai instrumente de justificare a existenței lor, dar și a aspirațiilor lor spre mai mult și spre mai bine. Căci încrederea în rostul lor aducea după sine ușor încrederea în excelența lor și de aici până la dreptul de creștere chiar în dauna celorlalți, nu mai e decât un pas. Pentru aceasta s'au inventat fel de fel mituri sau idei metafizice, chemate să îndreptățească eforturile diferitelor popoare. Mai mult, s'a mers până acolo încât s'a spus că Dumnezeu a creat unele popoare, tocmai pentru a realiza anumite idealuri sau valori. Multe popoare au căutat să-și fundamenteze existența lor și în trecut, inventând pentru aceasta o origină minunată, din eternitate; credință care aduce după sine, cum a spus Michels, credința în durată lor eternă. Cele mai multe și-au îndreptat însă efortul întemeierii lor în viitor, servindu-se în acest scop de ideea de menire, de rost deosebit în lume.¹⁾ O idee nu lipsită de consecințe grele, căci ce nu se poate comite atunci în numele patriei! Cu aceasta ne apropiem de problema etice patriotice, chestiune ce-a mai rămas să fie cel puțin amintită și de care ne ocupăm în capitolul ce vine, ultimul.

V. Etica patriotismului

Ideea de misiune pe care o are patria — misiune pe care ea trebuie să o îndeplinească cu orice preț — conține de sigur mult idealism, dar ea poate, în același timp, să aducă mult rău poporului respectiv și în special celorlalte popoare, în primul rând, evident, vecinilor. Tocmai noi astăzi suntem în măsură, mai mult ca oricând, să ne dăm seama

¹⁾ Exemple numeroase, mai ales pentru prima categorie, care sunt și mai greu de găsit, la Michels op. cit. Dela el am împrumutat și această clasificare, în două tipuri, a miturilor patriotice și naționaliste. În limbajul lui ele se numesc: Der Mythus des Woher (Ursprung) — Der Mythus des Wohin (Mission).

de acest lucru, fiindcă suferim din cauza misiunii pe care și-o arogă vecinii noștri. Suntem victima acestui mesianism din două părți. Pe de o parte e mesianismul vecinilor dela Vest fundat pe așa numite drepturi istorice, care n'are cel puțin justificarea unei culturi superioare sau a unei opere civilizatorii; pe de altă parte e mesianismul dela Est, fundat social-prospectiv, care vrea să ne domine în numele unei idei mult mai ecumenice, dar cu consecințe tot așa de periculoase: pretinsa dezrobire a poporului român din jugul capitaliștilor. Căci bolșevismul nu e în fond astăzi decât ideologia expansionistă a naționalismului rusesc travestit într'o haină nenațională, ațișând accente universale. Se întâmplă și cu acesta, același lucru ce s'a întâmplat cu mișcarea revoluționară franceză dela 1789. Franța revoluționară de atunci, mărturisit sau nu, sub pretext că vine să aducă popoarelor civilizația și să le libereze de tirania intunecată a despotismului, în numele principiilor sfinte de Libertate, Egalitate Fraternitate, ducea în fond o politică de expansiune teritorială. Sau cel puțin putem vorbi în acea epocă de un imperialism social-cultural francez. Exact așa stă cazul astăzi — cel puțin în această privință — cu bolșevismul. Chiar dacă el nu urmărește pretutindeni anexiuni, el înseamnă un imperialism social-cultural rusesc. Ori această formă de influență — cum ne arată exemplul Alsaciei — nu e decât o primă etapă spre înstrăinarea de patrie și neam.

De aceea n'aș putea încheia aceste considerațiuni asupra sociologiei patriei, dat fiind pericolele pe care le poate prezenta un patriotism nestăpânit de nimeni și de nimic, fără să nu spun câteva cuvinte despre ceea ce nu trebuie să fie și cum nu trebuie să fie patria și despre ceea ce trebuie să fie și cum trebuie să fie ea. Sunt afirmații — în special cele dela sfârșit — care depășesc cadrul științific și care în consecință nu obligă pe nimeni decât pe cel care le spune.

Mai întâi cum nu trebuie să fie patria, indicații pe care le scoatem studiind puțin cauzele care pot duce la decăderea sau la dispariția țărilor. Atingem astfel în treacăt, la capătul acestui studiu, și problema patologiei patriei. Am văzut cu câteva rânduri înainte, amintind cazul Alsaciei, — și se pot da și alte exemple — că o regiune se poate pierde datorită unei puternice influențe străine, căzând furată pe nesimțite de credința în excelența acesteia. Dar ea se poate pierde într'un mod mai puțin blând — acesta e cazul cel mai frecvent — datorită rapacității dușmanilor, sau chiar numai a unuia singur, când acesta e foarte puternic. E greu însă ca o țară cu o structură socială internă bine consolidată, să cadă pradă vecinilor și dușmanilor, chiar când aceștia au instincte de pradă. Se întâmplă și astfel de cazuri, însă ele sunt mai rare. De obicei o patrie când e diminuată sau dispare, aceasta se

datorește și unor cauze imanente. O primă cauză importantă în acest sens e lipsa de omogenitate, adică de socializare — termenul luat în sens psiho-sociologic, nu politic-economic — a patriei; lipsă de omogenitate care, la rândul ei, are trei cauze sau, altfel spus, se poate înfățișa în trei feluri: când clasa de sus e mult prea îndepărtată de nevoile și aspirațiile marilor mase, când ea se bucură de prea multe privilegii, fără însă să-și mai îndeplinească datoria, adică când ea încețază de a mai fi o elită; când clasa de jos e rău tratată sau când ea e exclusă dela bunurile patriei, trăind în mizerie; și când țara respectivă are prea multe și prea mari minorități, care fatal, mai devreme sau mai târziu, tind spre o vieață autonomă. O a doua cauză trebuie căutată în inexistența unei elite politice și culturale, datorită predominării tendințelor egalitare prea puternice. O a treia cauză, ce rezultă până la un punct din prima, din lipsa de omogenitate, e lipsa unui suflu comun, a unui ideal comun a membrilor unei patrii. O țară fără un ideal e condamnată la pieire. Dar cum trebuie să fie idealul patriotic? Aceasta nu se poate spune în amănunt, depinde de timp și loc, adică de situația concretă. Putem însă să dăm câteva indicații de ordin general. O altă chestiune însă: putem noi să ne spunem cuvântul în această privință?

Patria cere dela noi multe lucruri și trebuie să le ceară, dacă ea vrea să trăiască: eroism, conștiința datoriei, spirit de disciplină, mare capacitate de iubire — și nu numai a aproapelui, ci și a celui mai depărtat de noi, dar care se închină și el la aceeași patrie —, apoi renunțare și chiar sacrificiul nostru. Dacă ea ne cere atât de mult, avem și noi dreptul omenesc să ne spunem cuvântul în ce privește fixarea țelurilor ei.

Să nu se uite un lucru că privită problema noastră pe un plan absolut, patria nu e ultima realitate. Căci asemenea oricărui lucru pământesc, ea nu poate reprezenta ultimul nostru scop. Acesta nu poate fi decât Dumnezeu sau spiritul absolut. Și nici chiar pe plan immanent, ea nu e singurul scop suprem. Cultura, spiritualitatea pot fi rosturi tot așa de nobile. În orice caz, dacă e vorba ca ea să fie țelul nostru cel mai înalt în lumea aceasta, atunci ea trebuie să fie flancată și luminată de o serie de valori supreme, emanațiuni ale substanței metafizice universale. Vreau să spun că, nu numai că ea trebuie să vizeze țeluri culturale și spirituale, dar acțiunea ei trebuie să fie orientată de idealuri absolute și eterne, cum sunt legalitatea, dreptatea și omenia; năzuințe pe care toată zăpăceala axiologică de astăzi nu ni le-a putut șterge din suflet. Dacă patria nu se va lăcomi asupra bunurilor altor popoare, căutând în totul sau în parte, prin intimidare, alianțe politice

sau războaie să le anexeze cu forța — iridenta e permisă, imperialismul nu — și dacă ea va căuta să ducă aceeași politică de dreptate și în interior, atunci ea va putea trece drept cel mai frumos și mai bun lucru pe care-l avem pe acest pământ, iar patriotismul va putea deveni un fel de religie a noastră. ¹⁾

GEORGE EM. MARICA

¹⁾ Cam aceleași idei cred că propovăduiește și Michels, când spune că patriotismul e etic justificat numai atunci, când el tinde la conservarea și afirmarea specificului național și cultural al unui popor. „Un popor care a ajuns la conștiința caracteristicilor sale naționale și culturale are tendința naturală de a căuta să-și le păstreze în întregime. În păstrarea acestei integrități culturale a poporului consistă singura formă de patriotism justificată etic și în același timp adevărata misiune a popoarelor. Din această propoziție rezultă următoarea consecință importantă: emanciparea națională de sub asuprirea străină înseamnă înlăturarea unui impediment cultural în drum spre umanitate. Unitatea și libertatea națională sunt condițiile inexorabile ale libertății sociale și ale unei omeniri mai libere. Căci orice popor care s'a eliberat de sub stăpânirea străină, înlătură prin aceasta un izvor de războiu sau revoluție”. op. cit. p. 10.

ÎN LEGĂTURĂ CU ROMÂNIZAREA

Problema românizării a preocupat mai mult sau mai puțin toate guvernele și regimurile din România de până acum. Aproape toți cei ce s'au ocupat cu ea și-au închipuit că este foarte simplă și se poate înfăptui în timp scurt, de 1—2 ani. S'au și făcut unele legiferări, cari parte nu au fost bine întocmite, parte nu au fost executate, așa încât s'a realizat foarte puțin pe acest teren. Doar câteva industrii s'au ocupat în mod particular de această problemă, ajungând în parte la rezultate destul de frumoase. Între aceste industrii se poate da ca exemplu clasic românizarea întreprinderii Industria Sârmei S. A., cu sediul în Cluj, acum Câmpia-Turzii și cu uzine metalurgice la Câmpia-Turzii, Brăila și Cernăuți. În special este de remarcat uzina principală din Câmpia-Turzii, care are azi o vechime de peste 20 ani, lucrează cu cca 1500 lucrători, este a 4-a fabrică metalurgică din țară ca producție și ca importanță pentru economia națională și înzestrarea armatei. Această uzină a fost românizată în mod sistematic după un program de lungă durată și are astăzi 92% personal de origine etnică română. Înainte cu 20 ani personalul român era de abia 25%, în majoritate numai salahori, iar personalul de conducere, funcționarii, inginerii, măestrii și specialiștii erau aproape exclusiv cetățeni străini sau minoritari din țară. În *Buletinul de studii*, editat de Industria Sârmei în anul 1938, găsim un articol al directorului uzinelor din Câmpia-Turzii, din care se poate vedea mai detaliat cum s'a procedat și rezultatele la cari s'a ajuns, mai ales cu privire la formarea și românizarea personalului ingineresc și tehnic.

Școala de ucenici a acestei uzine, înființată din inițiativă proprie și pe spese proprii încă din anul 1922, sub conducerea directorului uzinelor și având ca personal didactic ingineri și funcționari din uzină, a dat rezultate excelente și a vărsat până în acest an peste 300 de

meseriași români. La această școală de ucenici au fost admiși 98% elevi de origine etnică română.

Fabrica a construit și un cămin modern pentru adăpostirea, hrănirea și educarea rațională a lor. Școala funcționează cu 3 clase conf. programului editat de Ministerul Muncii și adaptat la împrejurările locale, având în fiecare clasă câte aproximativ 20 elevi, așa că sunt în total 60 de ucenici. În primii ani, când școala de ucenici încă nu avea absolvenți, s'au ținut cursuri profesionale cu lucrătorii adulți români pentru a le da unele cunoștințe tehnice elementare și a-i forma ca lucrători specialiști.

Cu toate că românizarea s'a făcut foarte lent și elementele străine au fost înlocuite și delăturate numai treptat și cu toate că Românii sunt în general foarte isteți și prind repede orice meserie, totuși uzinele au avut și au multe dificultăți și cheltuieli în legătură cu românizarea. Ani de-a-rândul a trebuit să fie dublați cu Români o mulțime de specialiști străini. Românii sunt în general cam nedisciplinați și nerăbdători și doresc să ajungă imediat prelucrători, măștrii, șefi, etc. fără să țină seama că este nevoie de un anumit timp de stagiu și experiență. De multe ori a trebuit să sufere producția atât cantitativ cât și calitativ, pentru ca Românii să se poată instrui și specializa.

Este natural că nu fiecare întreprindere, fie ea chiar cu capital românesc, consimte de bună voie la aceste neajunsuri pentru a-și româniza personalul. Cu atât mai puțin vor face acest lucru întreprinderile cu capital străin și cu conducere străină. Pentru acestea trebuie să intervină Statul și să legisfeze obligativitatea românizării, dându-le un termen mai îndelungat, dar controlând executarea treptată a românizării. Sunt și fabrici străine care ar dori să-și românezeze personalul, nu găsesc însă meseriași români, cel puțin de aceeași calitate ca meseriașii străini. Un conducător de fabrică român va alege aproape întotdeauna pe solicitantul român, chiar dacă este mai slab decât cel străin. Nu același lucru îl va face însă și conducătorul străin.

De fapt, românizarea înseamnă să înlocuești pe străin cu un Român de aceeași calitate. Prin urmare trebuie să căutăm, prin toate mijloacele, să formăm și să educăm meseriași români bine pregătiți. Această menire o au în primul rând întreprinderile mai mari cu mai mult de 1000 de lucrători, care trebuiesc obligate prin lege să-și creeze pe speșele proprii o școală și un cămin de ucenici, și să-și recruteze elevii dintre Românii etnici, cel puțin în proporția populațiunei române majoritare. În al doilea rând urmează Școalele de Arte și Meserii inferioare și superioare, cărora azi li se spun licee industriale. Aceste școli dau azi, în general, elemente slabe care nu se pot valida nici în in-

dustria mare, nici în industria mică. Cauza este că nu au mașini și ateliere bine utilizate, uneori nici personal didactic corespunzător. Apoi aceste școli nu țin legătură și seamă de necesitățile industriei. Se formează în ele cu duiumul cioplitori în piatră, sculptori în lemn și alte meserii, care nu se cer și se formează prea puțini strungari în fier, lăcătuși, electricieni, etc. Sunt Școli de Arte și Meserii care nu au niciun strung, după atâția ani de funcționare. Foarte mulți absolvenți ai acestor școli vreau să ajungă imediat măestrii sau funcționari, sau alte funcții, unde să stea la birou și să nu lucreze, pentru că în școală nu li s'a accentuat în deajuns că ei trebuie să muncească și să-și exercite meseria. Sunt prea puțini meseriași, respective meșteri români, cari să-și deschidă ateliere proprii de tâmplărie, lăcătușerie, frizerie, măcelărie, de dentistică etc. și să le știe conduce cumsecade. Probabil că pe lângă pregătire și pricepere suficientă, le lipsește și capitalul pentru a-și deschide astfel de ateliere. La fel și aici trebuie să intervină Statul care, fie prin ajutoare bănești, fie prin împrumuturi, să înlesnească deschiderea unor astfel de ateliere. Peste tot, Românii nu prea vreau să învețe meseriile mai sus amintite, precum și cele de zidar, dulgheri, tinichigii, instalatori. Este un adevărat dezastru cu dentiștii, cari până acum, în orașele, erau aproape exclusiv Evrei, așa că aceste localități au rămas azi fără dentiști. Strângătorii de fier vechiu, cupru vechiu, zdrențe și alte vechituri au fost de asemenea aproape exclusiv Evrei. Acești Evrei au fost opriți să lucreze, iar Românii consideră sub demnitatea lor să se ocupe cu aceste îndeletniciri. Or, este o mare pierdere pentru economia națională că nu este organizată strângerea acestor materiale vechi, pe cari în alte țări, ca Germania, etc. se pune cel mai mare preț. Foarte mulți nu-și îndrăgesc meseria și o părăsesc la prima ocazie. Astfel, prin fabrici și ateliere, întâlnești o mulțime de pantofari, croitori, tâmplari, etc. lucrând ca simpli lucrători în altă branșă, până când în același timp în localitatea respectivă este lipsă mare de acești meseriași. Cauza este că toți nechemații se duc la meserie. Românul încearcă mai întâi cu copilul la liceul teoretic, să-l facă domn, și numai dacă nu e bun, atunci îl dă la o meserie. În alte țări, orice meserie este prețuită; la noi meseria e, în general, o ocupație de batjocură pentru cei mai slabi. În această privință educația, începând cu școala primară, are mult de făcut pentru a schimba această mentalitate.

Pentru românizarea comerțului la orașe și la sate de asemenea trebuie să avem elemente bine pregătite. Comercianții cari nu și-au făcut stagiul de ucenicie, cari abia știu scrie și citi — și de aceștia sunt azi foarte mulți — nu au ce căuta în comerț. Absolvenții școlilor infe-

rioare, medii și superioare de comerț și ai Academiei de comerț, cari de asemenea tind în cea mai mare parte să devină funcționari, trebuesc îndrumați să îmbrățișeze comerțul. La orașe, Statul trebuie să înființeze școli de ucenici comerciali și neapărat cămine pentru acești ucenici. În aceste cămine vor fi adăpostiți în primul rând ucenicii comerciali de origine etnică română. Avem în România unele regiuni unde oamenii au talent deosebit pentru comerț. Astfel sunt Mărginenii și Oltenii, cari trebuesc îndrumați și sprijiniți ca să preia comerțul dela sate. În trecut, Mărginenii au românizat în cea mai mare parte comerțul dela sate, ducând lupte aprige de concurență cu comercianții evrei și străini, aici în Ardeal, încă de pe timpul stăpânirii Monarhiei Austro-Ungare. Aproape că nu se găsea nici un sat în tot Ardealul, până în regiunile cele mai îndepărtate de prin Maramureș, în care să nu fie cel puțin un comerciant român mărginean. Mărginenii s'au răspândit, drept comercianți chiar și pe întreg cuprinsul vechiului regat. Aceștia sunt meniți, în primul rând, să preia comerțul românesc dela sate. Fiii acestor comercianți, după ce vor studia școli comerciale, trebuie să se reîntoarcă iarăși la prăvălie, și atunci, cu timpul, se va forma o tradiție și o adevărată clasă de comercianți.

Și aici, la comerț, ca și la industrii, românizarea adevărată trebuie să se facă încetul cu încetul, după un program stabilit pe mai mulți ani. În anii din urmă o mulțime de oameni nechemăți și nepricepuți au ajuns stăpâni peste bunurile evreești, industriale și comerciale, pe cari, din lipsă de experiență, nu le-au știut conduce și le-au dus la ruină. Aceasta este o mare pierdere pentru economia națională românească, care cu greu se mai poate repara și care trebuie să ne fie de învățătură pentru viitor. În Germania, unde procentul Evreilor a fost neasemănat mai mic și unde avem de a face cu un grad cu mult mai mare și mai înaintat de civilizație a poporului german, Evreii au fost înlocuiți într'un termen de 5 ani, numai după ce au fost dublați cu elemente corespunzătoare, cari și-au câștigat toate cunoștințele necesare. La noi, în România, Evreii au fost înlocuiți imediat, fără să avem elementele de înlocuire pregătite. Dacă am fi imitat pe Germani în această privință, ar fi fost foarte bine. Să facem acest lucru pentru viitor și astfel să mai păstrăm în bună stare bunurile cari încă nu au fost rulate. Trebuie să se curme odată românizarea „cu furca” fără nici un plan și fără nici un sistem și fără oameni pricepuți. Nu este bine și nu este nici decum necesar să distrugem întâi, pentru ca să creiem ceva.

Astăzi avem în fiecare județ câte un inspector de românizare, care oricâtă bunăvoință ar avea, este imposibil să satisfacă cerințele, neavând cunoștințe, instrucțiuni și personal corespunzător. De fapt și

prefecții se ocupă de românizare, împreună cu acești inspectori și cu alți câțiva funcționari de stat din județ, însă fără vre-un rezultat cât de cât mulțumitor, deoarece nici ei nu au competență, și apoi cu toții au ocupațiile lor de administrație.

Organizarea acestei românizări trebuie încredințată unor factori competenți în materie. Să se recurgă în această privință la sfaturile și colaborarea organizațiilor industriașilor, comercianților și meseriașilor, apoi la Colegiul inginerilor, Asociația generală a inginerilor, Colegiul medicilor și alte organizațiuni profesionale. Să se ceară părerea Camerelor de Industrie și Comerț, precum și părerea vechilor Reuniuni de meseriași și comercianți. În urma colaborării acestor organizațiuni și cu oameni din aceste instituțiuni, cari se pricep în această materie, va putea fi elaborată o lege și un regulament pentru românizare, cari să fie aplicate și duse la îndeplinire de către oameni competenți în materie de industrie și comerț.

Nu am atins aici *problema românizării capitalului*, care de asemenea este foarte importantă; ea nu cade însă în competența noastră. De aceasta problemă vor trebui să se ocupe factorii competenți în materie financiară.

Încă odată repet că românizarea adevărată nu se va putea face de azi pe mâine, ci într'un timp mai îndelungat, după un plan sistematic, așa după cum arată experiențele din alte țări, apoi la unele industrii din țară și în special experiența uzinelor „Industria Sârmei”. La noi, în România, durata va fi și mai lungă prin faptul că suntem o țară tânără, cu o cultură și civilizație tânără, fără tradiție industrială și comercială, cu atâtea alte probleme nerezolvite și cu atâtea ogoare cari așteaptă să fie desțelenite.

Câmpia-Turzii, la 4 Februarie 1942.

Ing. IONEL FLOAȘIU

CRONICI

AMINTIREA LUI GEORGE VÂLSAN

Unul dintre cele mai bune studii despre Transilvania rămânea ascuns între foile unei cărți cu un caracter comemorativ, publicată acum mai bine de zece ani, dacă nu-l descoperea acolo Ministerul Propagandei și nu-i dădea o nouă răspândire, traducându-l în același timp în limbile italiană și germană. Cartea era o monografie a noiei României de peste munți la împlinirea a zece ani dela Unire, iar autorul George Vâlsan, profesorul de geografie dela Universitatea din Cluj și unul din literații cei mai gingași pe cari i-a dat școala Junimii. Lucrurile par depărtate astăzi și de pe alt tărâm. Universitatea din Cluj se găsește risipită prin Sibiu și Timișoara, iar George Vâlsan cu fruntea lui de fildeș și cu zâmbetul bun, a părăsit acest pământ. Putem vorbi de toate acestea ca de un trecut de amintire.

Îl văd încă pe Vâlsan, în clădirea de cărămidă smălțuită galben, a Universității transilvănene. Era în Ianuarie 1929, numaidecât după vacanță. Stătea înfrigurat în sala cea mare a Institutului de Geografie înființat de el. Veneau studenți să-l întrebe câte ceva. El se ducea la un dulap din bibliotecă și scotea o carte, sau cerea custodelui o hartă. Era plin de bunăvoință, care ieșea din două izvoare, dragostea de studenți și legătura aproape religioasă cu studiile geografice. Fuserăm, se putea zice, colegi: el ieșea din Universitate când intram noi, dar mai lucram în seminar împreună și luam parte la excursiile științifice, pe care le conducea profesorul nostru, d-l Mehedinți. Ne întâlniserăm apoi la Berlin, unde studiau în același timp alți doi geografi din București, Brătescu, geografie fizică, și Gheorghiu, cartografie. Eu făceam etnografie cu Luschan. Vâlsan s'a arătat numai între noi. Poate nu s'a simțit bine în capitala Germaniei, pentrucă nu cunoștea limba și a plecat curând la Paris, unde a lucrat cu de Martonne. Îl pierdusem din ochi câțiva ani. Războiul ne aruncase pe fiecare în alt colț de țară. Ne văzuserăm din nou la Cluj. Îl căutam de câte ori ajungeam în capitala Transilvaniei, chiar în gospodăria lui de om de știință, de care era foarte mândru. Eram membru al societății etnografice, pe care o înjghebase. Deși altfel încadrat decât ne învățaserăm noi la București,

nu la facultatea de litere, ci la cea de științe, preocupările de antropo-geografie îl urmăreau. Se ridica, el, geograf, împotriva cultului atotputerniciei mediului fizic, așa cum face și în acest studiu, „Transilvania în cadrul unitar al pământului și statului român”, și așeza în planul întâiu pe om. Acum venisem la el ca să-i fac o propunere și mă sfiam să-i vorbesc.

— Ce ai? mă iscodea el. M'aș prinde că ai să-mi spui ceva și nu te îndemni. Trebuie să fie un lucru neplăcut. Dar dacă tot trebuie să-l spui, spune-l mai repede. Scăpăm amândoi de o apăsare”. Eu promisem tocmai însărcinarea să redactez marea monografie a Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului și plecasem numaidecât după colaboratori. Cel dintâi la care mă gândisem fusese Vălsan. Știam însă cât de greu îi era să lucreze la poruncă și cu soroc, și mai ales cu un soroc foarte scurt. În Ianuarie și Februarie trebuia strâns materialul a trei mari volume și în Martie tipărit. În Aprilie erau serbările dela Alba-Iulia. Cum să nu șovăiu, când îl vedeam între uneltele și obișnuințele lui de lucru, care cereau un întreit răgaz, al meditării, al cercetării și al punerii pe hârtie? Spre mirarea mea, a înțeles dela întâile cuvinte că nu se putea altfel și a făgăduit în douăzeci de zile douăzeci de pagini, câte una pe zi. Îi râdeau ochii și mi-a strâns mâna.

— Cartea trebuie să iasă, ai dreptate. Am de pe acum ceva în minte. În mijlocul ei trebuie să stea însăși această țară a Ardealului, cum stă în mijlocul Istoriei Românilor sub Mihai-Vodă Viteazul, descrierea, aproape de Chateaubriand, a lui Niculae Bălcescu, mort așa de curând, după ce a făcut-o. Era o vreme când o știam pe dinafară. Dar uite volumul aici în raft. E la începutul cărții a patra, „Unitatea națională”, marele vis al generației lui și al nostru: „Pe culmea cea mai înaltă a munților Carpați se întinde o țară mândră și binecuvântată între toate țările semănate de Domnul pre pământ”. Începe ca un episod din Cântarea României, care se vede și de aici, că în tonalitate cel puțin, era tot pe atât a lui Bălcescu, pe cât era a lui Alecu Russo. „Ea seamănă a fi un măreț și întins palat cap-d'operă de arhitectură, unde sunt adunate și așezate cu mândrie toate frumusețile naturale ce împodobesc celelalte ținuturi ale Europei, pe care ea ni le aduce aminte”. Iată acum vederea geografică largă, de om care nu scrie uitându-se pe o hartă, ci improspătându-și ce-a văzut, străbătând pe jos locurile. Și ce stil fără pereche, de cronică și de Sfântă Scriptură totodată, cu ecouri puternice romantice: „Un brâu de munți ocolește, precum zidul o cetate, toată această țară și dintr'insul ici, colea se desfac, întinzându-se până în centrul ei ca niște valuri proptitoare, mai multe șiruri de dealuri înalte și frumoase, mărețe piedestaluri inverzite, care varsă urnele lor de zăpadă peste văi și peste lunci. Mai presus de acel brâu muntos se înalță două piramide mari de munți, cu creștetele încununate de o veșnică diademă de ninsoare, care ca doi uriași stau la ambele capete ale țării, cătând unul în fața altuia. Păduri stufoase în care ursul se preumblă în voie ca un domn stăpânitor, umbresc culmea acelor munți. Și nu departe de aceste locuri, care îți aduc aminte natura țărilor de miazănoapte, dai ca la porțile Romei, peste câmpii arse și văruite, unde bivoul dormitează alene”. Nu e totdeauna așa, dar în

schimb cât e de frumos! A rămas până astăzi cel mai avântat cântec ridicat Ardealului, și de unde? de pe mese de odăițe pariziene, dintr'o insulă mediteraneană, unde fugise cu boala lui, de pe drumuri italiene cu soare, într'un exil fără întoarcere și cu manuscrisul eroic pe care nu vedea cum avea să-l mai ducă la capăt! Manuscrisul însuși a trebuit să stea uitat între hârtii, până când după aproape 25 de ani l-a tipărit Alexandru Odobescu, în anul războiului din 1877, ca un îndemn și un ajutor la luptă. Războiul neatârării l-a făcut astfel și Nicolae Bălcescu".

Îl ascultam înveselit deodată de hotărîrea lui de care mă temusem și mișcat de această chemare în mijlocul nostru a lui Nicolae Bălcescu, istoricul martir. Eram de câțva timp izbiți de un nenoroc la fel. Pierduserăm de curând, din mijlocul muncii și al creației, pe Bogrea, marele filolog, care visase și suferise la doi pași de-acolo, în odaia dela drum din casa de pe strada Nicolae Iorga, cu numărul 16, unde fusese de atâtea ori la el; pierduserăm pe Vasile Pârvan, profetul, care crezuse atât în această Universitate a Daciei Superioare și se frânsese pe neașteptate, încă tânăr, cu două veri înainte. Îl știam pe Vâlsan însuși suferind și șubred. Mă uitam la pielea obrazului prea galbenă, la ochii negri prea aprinși, la fruntea prea înaltă și lucie, care începea să nu mai fie de ființă vie. De unde puteam să-mi inchipui însă că plecarea și a lui dintre noi era atât de aproape? Că la fel cu Bălcescu și urmărit poate puțin de amintirea lui avea să înalțe și el în studiul pe care i-l cerusem, un al doilea imn desnădăjduit de laudă și de apărare a Ardealului și că studiul, deopotrivă avea să rămână ani de zile închis, de rândul acesta, într'un volum comemorativ, până când avea să fie scos de-acolo și aruncat în lume, în graiuri străine, ca să lupte pentru ce-i era drag mai presus de orice? Ascultați cum începe, la 75 de ani după celălalt, cu aceeași icoană a Transilvaniei înainte: „În răsăritul Europei peninsulare, la marginea imensei câmpii ruso-siberiene, acolo unde Carpații se înconvoaie într'un arc vast spre a se uni cu Balcanii, acolo unde Dunărea, regele fluviilor Europei, se varsă în Marea Neagră, locuște cel mai depărtat și cel mai stingher vlăstar al rasei latine: Românii". Gândul înălțat aproape pe catalige, ca să fie văzut mai bine, se isprăvește cu un mare suspin care poate fi și un hohot de plâns! El se scutură însă, nu vrea să slăbească și pornește mai departe plin de încredere: „Strânși în ghem, parcă instinctiv alegându-și, împotriva atâtor năvăliri și dușmăni, forma cea mai potrivită pentru rezistență etnică, ei sunt înrădăcinați pe bastionul ocolit de munți al Transilvaniei, revărsându-se pe povârnișurile din jur, până spre limitele formate de Tisa, Dunăre, Marea Neagră și Nistru, adică pe aproape 300.000 de kmp".

După 20 de zile, așa cum făgăduise, George Vâlsan mi-a dat manuscrisul, cu foile mari pe care scria de obicei și cu scrisul liniștit și citeț, ca al lui Eminescu, în aceeași sală a Institutului de geografie dela Cluj. Călătorisem anume ca să-l iau cu mâna mea și-l văd încă, zâmbitor și mulțumit de lucrul lui. Dacă ar fi avut mai mult timp, ar fi desvoltat unele părți și ar fi ieșit o mică monografie geografică a Transilvaniei. Atunci ar fi dat și oarecare hărți și mai cu seamă fotografii. Are să-mi pară totdeauna rău că, vrând să-și vadă singur întâia probă

de tipar, manuscrisul i-a rămas lui și s'a pierdut. Mă gândisem de-atunci să-l păstrez. Ar fi fost astăzi o bucată de preț într'un muzeu al lucrurilor păstrate dela Vâlsan și legate de istoria aceluia colț de pământ. După mării ardeleni, care-și cercetaseră, își iubiseră și-și apăraseră țara mai mică de peste munți, fusese al doilea muntean, în urma lui Bălcescu și plecat dacă ne luăm după nume, din aceleași plaiuri argeșene ca și celălalt, zugrav de frumusețe și luptător neînfricoșat cu armele științei și ale poeziei, pentru un crez al întregului neam românesc.

Ministerul Propagandei l-a ajutat astăzi să iasă din nou dintre foile uitate și să vorbească așa încât să fie ascultat și judecat și dincolo de hotare. Cuvintele lui, rezemate pe argumente și convingeri, sunt nu numai pentru noi, gata să ne însuflețim de ce ne e de folos, ci pentru toată lumea. Clădirea stilistică ridicată de ele e mai tare decât una de zid. Fotografii o împodobesc și o hartă o deschide așa cum autorul se gândise dela început, dar, luat cu pripa, nu apucase să mai facă. Citiți în limba Romei, către care Ardelenii se îndreptaseră de două sute de ani, ca spre o vatră de mântuire, și citiți în limba germană, lor atât de firească, prin conlocuire seculară, paginile lui Vâlsan! Ele capătă o nouă putere și parcă pentru întâia oară se desprind de noi și ajung un bun al tuturor. Adevărul lor nu mai e numai adevărul nostru. Cetatea de munți a Transilvaniei are focuri aprinse pe toate vârfulurile. Le-a aprins pentru ciobanii și grănicerii români, mâna subțire a lui Vâlsan. Este cel din urmă dar al vieții lui, dintr'o lume unde tot trecutul nostru se întâlnește, ca să facă de pază.

EMANOIL BUCUȚA

ARTA PROZATORILOR ROMÂNI DE TUDOR VIANU*)

Regretăm din inimă a nu fi putut citi încă articolul d-lui Vianu despre critica literară, publicat deunăzi în *Preocupările literare*, trecute sub direcția d-lui Vladimir Streinu. Pentru stabilirea exactă a locului care-i revine d-lui Vianu, în critica noastră literară, articolul în chestiune ne-ar fi fost de sigur concludent. Imprejurarea ne interesează, deoarece, după cum am avut prilejul să observăm și altădată, într'un foileton uitat al ziarului *Patria* din Cluj, asupra criticii literare domină încă la noi oarecare confuziuni. Astfel însuși nestorul criticii literare românești, d-l E. Lovinescu, în volumul II al *Istoriei literaturii contemporane*, regreta tocmai în cazul d-lui Tudor Vianu nerealizarea criticului literar al noii generații. „Totul părea a-l hotări pentru această unică sarcină — observa d-l Lovinescu în volumul apărut la 1926 — : o sensibilitate dovedită în încercări poetice proprii, cultura generală și pasiunea ideilor, orientare deosebită în domeniul estetic, curiozitate față de formele contemporaneității, seriozitate profesională și gravitate de expresie... Destinele literaturii noastre au voit însă altfel — continua cu tristețe autorul *Istoriei literaturii contemporane* —, d. Tudor Vianu pare astăzi înstrăinat de critică”. „Inzestrat cu atâtea însușiri

*) Editura contemporană 1941.

temeinice, d-lui Tudor Vianu îi lipsește doar una singură, dar esențială: vocațiunea, prin care înțelegem jertfa de sine voios, consimțită unei chemări irezistibile, care trece peste orice riscuri, fără alt scop decât de a se realiza pe sine". Căutând a stabili cauzele acestei înstrăinări d-l Lovinescu adăuga "... vocațiunea d-lui Vianu pare a fi însă alta, — a carierei didactice. Nevoile, temperamentale probabil, ale carierei au făcut deci din d-l Vianu un „essayiste" în domeniul speculației estetice (*Dualismul artei*), un informator teoretic prețios în domeniul tuturor formelor noi de artă (*expresionism, cubism, etc.*) și un critic despersonalizat oarecum, retractat în abstracție, timorat, ce-și suprapune cercul investigațiilor sale critice peste cercul legăturilor sociale (?) (*Fragente moderne, Masca timpului*) — totul, de altfel, într-o demnă atitudine de rezervă intelectuală, judicioasă și de abstracție stilistică lipsită de căldură și de inițiativă generoasă". Până la acea dată — 1926 — d. Vianu publicase însă câteva remarcabile articole de critică literară, ca acea minunată prezentare a poetului D. Iacobescu, în care paginile de analiză culmină cu reflexiile asupra caducității sentimentului artistic decadent, pe care criticul, cu intuiția limpede a psihologului vedea că noul veac — de abia în constituire pe atunci — cu anevoie îl va accepta; evocarea lui Alexandru Macedonski, în cercul căruia debutase d-l Vianu, în prima tinerețe, cu poeziile sale; apoi o serie de studii întitulate *Masca Timpului*, în care se stăruia asupra principalelor evenimente literare românești de după războiu, ca apariția romanului, datorită creației viguroase a d-lui Liviu Rebreanu, sau teatrul expresionist al d-lui Lucian Blaga, cu o problematică internă atât de evoluată; precum și referințe documentate asupra fenomenului literar din străinătate, ca eseuul *Charles Baudelaire ca poet sentimental*, apărut mai întâiu în *Gândirea* și reprodus apoi în volumul *Fragmente moderne*, eseu în care marele poet francez era înfățișat nu în forma obișnuită a posturii de estete, ci în frământarea chinuită a personalității sale, ceea ce a făcut pe unii critici mai noi să surprindă și la el filonul catolic al culturii franceze. După apariția volumului citat al d-lui Lovinescu, d. Tudor Vianu, pe lângă scrierile sale de ordin sistematic, prin care pune, în cultura noastră, temeliile preocupărilor estetice — pentru care îi rămâne îndatorată o întreagă generație pornită pe același drum — publică lucrări cu totul remarcabile în domeniul criticii literare, în care cunoștințele esteticianului se îmbină în chip fericit cu preocupările criticului literar. Ne referim bineînțeles la volumul închinat *Poeziei lui Eminescu*, în care marele nostru poet este interpretat din unghiul izvoarelor sale de inspirație romantică, cercetându-se amănunțit filiația îndeajuns de încălțită a motivelor care stau la temelia poeziei eminesciene. Prin temeinicia și documentarea cercetării, volumul acesta aparține celor mai reușite studii care s'au scris asupra poeziei lui Eminescu. Valoarea lucrării o face astăzi indispensabilă, atât criticii, cât și istoriei literare. Cu vreo cinci ani mai târziu apare un alt volum de critică al d-lui Vianu, închinat de data aceasta unui poet modern, Ion Barbu, deosebit de discutat din pricina facturii prea originale și dificile a plăsmuirilor sale. D. Vianu se însărcinează, în acest volum, cu deplin succes, a veni în ajutorul cititorului pentru înțelegerea semnificației poe-

tice a operei lui Ion Barbu. Inițiativa cuprinde toate riscurile unei opere critice de interpretare contemporană, infirmând încăodată suspiciunile d-lui Lovinescu exprimate cu aproape zece ani înainte. De sigur, probitatea intelectuală a d-lui Lovinescu l-a făcut să risipească singur rezervele formulate altădată, recunoscând într'un volum apărut la 1937, întreaga importanță de critic literar a d-lui Tudor Vianu. Astfel, după ce schițează portretul d-lui Vianu, amintind „formația sa universitară” și „expresia sa academică”, precum și *spiritul său doct și speculativ*, care l-a făcut să se asocieze cu „o lărgime de vedere neobișnuită la criticii de structura sa la toate formele noi ale artei apusene, dacă nu printr'o adeziune partizană, cel puțin printr'o atenție binevoitoare și comprehensivă”, d-l Lovinescu recunoaște că „în latura ei cea mai înaintată și mai obscură, literatura română îi datorește” d-lui Vianu, „acum în urmă, un mic volum asupra poeziei lui I. Barbu, de aceeași valoare exegetică (ca și *Poezia lui Eminescu*), ce nu exclude informația, ca în tot ce scrie acest critic *sagace, sobru, aulic și lucid în abstracție*”. (Sublinierile ne aparțin). Între timp activitatea critică a d-lui Vianu sporește cu alte scrieri, ce întregesc curiozitatea literară a acestui estetician, care, după un deceniu de activitate universitară, își publică și primul volum al sistemului său de estetică — cea dintâi scriere de această natură în literatura noastră. În volumul *Geneza și creație* apărut în editura *Biblioteca pentru toți*, cititorul va găsi o serie de articole în care reflexiile critice se vor îmbina cu informațiile atât de prețioase asupra literaturii străine. Amintim în deosebi articolul despre Thomas Mann, pe care-l putem compara cu cele mai reușite scrieri publicate despre marele romancier în însăși critica germană. (Bunăoară *Fritz Strich* în *Dichtung und Zivilisation*, apărut la 1928 în editura Meyer u. Jessen din München). Volumului acestuia îi urmează *Studii și portrete literare*, în care vom întâlni, pe lângă evocarea unor figuri ca Octavian Goga, Matei Ion Caragiale și Panait Istrati, pătrunzătoare studii de analiză asupra poeziei lui Ion Pillat, a lui Lucian Blaga sau a structurii junimiste. Din nou descoperim în criticul literar pe omul preocupat de idei, menit a deslega problemele pe care le înfățișează literatura.

Discuția pe care a stârnit-o calitatea de critic literar a d-lui Tudor Vianu se datorește negreșit unei modificări de concepții, pe care a adus-o tocmai d-sa, drept semn al procesului nostru de maturizare literară. Dacă prin critică se înțelege activitate de recenzor și îndrumător, atunci de sigur d-l Vianu cu anevoie se poate socoti critic literar. Cele câteva recenzii și cronici publicate pe vremuri la subsolul ziarului *Cuvântul* sau în *Gândirea* nu sunt de natură a-l consacra ca atare. Suntem și noi de părerea d-lui Lovinescu, socotind că d-sa, din motive temperamentale, se refuză unei asemenea activități. Intervenționismul și spiritul polemic, care aparține naturii criticului militant, cu anevoie se împacă cu temperamentalul și atitudinea unui om de știință. Or, cu toată formația sa umanistă și în ciuda evidentului său talent literar, d. Vianu este și rămâne înainte de toate un om de știință, un spirit închinat studiului. Mistuna care revine însă unui cercetător literar nici pe departe nu se confundă cu rolul aceluia istoric demodat pentru care

contactul cu faptul viu al artei nu se mai păstrează decât prin mijlocirea aridă a documentului cultural. Dimpotrivă, există o critică literară izvorită dintr'o sensibilitate artistică cel puțin atât de intensă ca și aceea a recenzentului, dar care nu coboară pe arena luptelor cotidiene pentru a arunca din belsug săgețile și a împărți cu sgârcenie cuvintele de laudă sau de îmbărbătare. Cultura românească de până la războiul mondial nu s'a găsit încă în acel stadiu al dezvoltării, care să-i fi îngăduit constituirea criticii de studiu. Dacă cercetăm însă situația literaturilor majore, ne încredințăm lesne că de abia această fază anunță procesul de maturizare al unei culturi. În literatura franceză, ca și de altfel în cea germană, preocuparea mai serioasă a criticii începe de abia dincolo de rolul cronicarului recenzent, păstrându-și de altfel și acesta întreaga sa însemnătate. Imprejurarea aceasta a dus în Germania la concluzii interesante, schimbând însăși denumirea preocupării. În adevăr, criticii literare a culturilor meridionale îi corespunde aici, ceea ce se înțelege prin știința literară (Literaturwissenschaft). Până și preocuparea unui cerc de esteți, cum a fost acela grupat în jurul poetului Stefan George, nu s'a numit de Germania critică literară, ci *știință literară*. În acest spirit socotim că se încadrează și cea mai recentă carte a d-lui Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, care este opera unui critic literar, dublat de un estetician. Justa ei înțelegere necesită, firește, o seamă de precizări.

Vom porni dela însăși afirmațiile autorului. După cum o mărturisește în prefață, d. Vianu se ocupă, în această carte, de *desvoltarea prozei românești, considerată în valorile ei stilistice și în procedeele ei de artă*. Deși „studiază prozatorii români, nu numai în caracteristicile lor proprii, dar și în înlanțuirea lor”, totuși cartea aceasta „nu este o încercare de istorie literară”. O asemenea întreprindere ar urmări cu mai multă stăruință întreg angrenajul motivelor, pe când studiul d-lui Vianu se mulțumește cu cercetarea *procedeelelor de artă și a valorilor de stil*. Drept aceea d-l Vianu își consideră lucrarea ca o „încercare de estetică literară evolutivă”. Cu câteva rânduri mai jos o numește *lucrarea de stilistică*. Nouă de asemeni ni se pare că aparține mai de grabă acestui gen. Căci, deși este înarmată cu vederi sistematice consecutive, totuși, prin natura ei aplicată, lucrarea nu este o operă sistematică, ci de cercetare... *critică*. Ceea ce se urmărește aici sunt tocmai procedeele de stil, care ne duc în miezul unor vechi discuții stilistice, pe care autorul isbutește să le încadreze în ambiata modernă a problemelor. Din acest motiv noi avem convingerea că această carte alcătuiește o lucrare de stilistică aplicată, în care se încearcă studierea psihologică a artiștilor cu ajutorul identificării formelor stilistice, urmărindu-se concomitent și evoluția, ba chiar progresul literar manifestat în îmbogățirea, rafinarea și perfecționarea mijloacelor stilistice. Izvorul principal al interesului stilistic manifestat de autor trebuie căutat deci în preocupările sale psihologice. Mărturisirea ne-o face singur susținând, privitor la importanța figurilor de stil, că „nu este tot una dacă luna este asemănată cu o vatră de jăratie sau cu un ban vechiu. Imaginația scriitorului manifestă în fiecare din aceste cazuri o orientare deosebită,

o altă dispoziție. În cadrul figurilor generale de stil, însemnarea variațiilor lor, alcătuește un incontestabil mijloc al cunoașterii literare". Interesul psihologic al autorului se confirmă integral în propozițiile menite a ilustra afirmația de mai sus. „Astfel, pentru a lua un singur exemplu, — spune d. Vianu — nu vom fi adus vreo contribuție importantă dacă, în paginile lui Hogaș, vom fi subliniat o hiperbolă. Dar dacă vom fi subliniat, în acele pagini, numeroase hiperbole și dacă vom fi surprins legătura lor cu alte figuri ale artei clasice de a scrie, precum epitetul general și imaginea alegorică și, aceasta, într'o epocă în care asemenea mijloace erau în genere părăsite, atunci figura individuală a scriitorului clasicizant, care a fost Calistrat Hogaș, ne va apărea cu oarecare relief". Că acest relief comportă, în primul rând, o însemnătate psihologică, ne dovedește mulțimea însăși a portretelor psihologice, atât de pătrunzător zugrăvite în cuprinsul acestei cărți. La fiecare pas al acestei lucrări, descoperim observații fine de psiholog, făcute cu comprehensiunea unui analist desăvârșit. Iată cum ni se înfățișează figura lui Heliade-Rădulescu: „Complexa personalitate a lui Heliade cuprinde alături de oratorul public și de profet, pe un om de texte, pe un șoarece de bibliotecă, trăind cea mai mare parte a vieții lui în traducerea, compulsarea și comentarea marilor autori vechi și moderni, în care sensibilitatea aspirând către sublim, cum este a lui, găsește adevărata societate vrednică de sine". (Sublinierea noastră). În scrisul lui Nicolae Bălcescu autorul descoperă „seninătatea gravă a unui suflet cucernic și pur. În loc să explodeze înafară, toate afectele lui coboară în adâncime și alcătuiesc ceea ce se poate numi o „atmosferă morală". În scrisul lui Costache Negruzzi se ascunde apoi „o natură cumpătată și discretă, stăpân pe acea disciplină interioară care îl împiedecă să se destăinuiească prea abundent și care în locul expresiei patetice a propriilor sentimente, preferă observația exactă a realității exterioare, însuflețită uneori prin comentarul său ironic. Trăind în afară mai mult decât în sine, Negruzzi observă natura și omul". Caracterizările se întemeiază totdeauna pe anumite procedee de stil. Iată pe ce coloane se sprijină toată boltitura analizei psihologice: Inapoiindu-se „în trecut dincolo de exemplul romanticilor, el regăsește procedeul clasic al epitetului general". Adesea, metoda sa este aceea a unui memorialist... Grație acestui dar devine Negruzzi, în „Alexandru Lăpușneanul", primul scriitor epic de seamă al literaturii noastre". D. Vianu subliniază caracterul impersonal al scriitorului, ca o concluzie a analizei stilului său. „Ceea ce isbutește în chip uimitor Negruzzi în „Alexandru Lăpușneanul" este desăvârșita eliminare a propriei sale imagini din povestirea pe care o întreprinde. În nuvelele lui Negruzzi găsim în genere mai multă prezentare, înfățișare și dialog decât povestire, ceea ce ne confirmă și mai mult impersonalitatea autorului caracterizat.

Ion Ghica ne este înfățișat ca lipsit de orice urmă romantică. „Ion Ghica nu dorește decât... să fie memorialist. Resortul său psihologic este plăcerea amintirii". „Transformă detaliul în episod" și „procedează printr'un lanț de digresiuni. În șirul scrisorilor sale respinge orice metodă, orice procedeu de compoziție, care ar putea răci izvorul cald al amintirii".

Mișcător, în deosebi pentru noi Ardeleni, este portretul lui Ion Codru Drăgușanu. „Ion Codru Drăgușanu este un om cultivat. Când pleacă de-acasă trecuse prin destulă școală, pentru a fi învățat latinește. Știe destul de bine limba germană și citise pe clasici... Ajuns la București, „Babilonul României“, se gândește un moment să-și continue studiile și, după ce frecventează câțiva timp cursurile Colegiului Național Sf. Sava, directorul Poenariu îl examinează și îl clasifică în a treia clasă de umanități. Insul care se compară singur cu Gil Blas de Santillana al lui Lesage nu era însă merit să-și croiască cu metodă un drum liniștit în viață. Patronul lui îl înfățișează lui Vodă cu destule cuvinte de bună recomandare pentru a fi primit în suita princiară, dar și cu adaosul că tânărul este un cinic (?). Diagnoza este primită cu satisfacție de pacient, care întărește: „Și în adevăr is cinic cât se poate, numai studiul mă interesează“. Lăcomia cu care soarbe impresiile în tot cursul călătoriei sale, darul de a reține esențialul, pătrunderea psihologică, humorul său rezistent în fața tuturor încercărilor vieții, fac din I. Codru Drăgușanu o figură aproape unică în vremea sa și foarte atrăgătoare. Acest Gil Blas român, care are o structură intelectuală amintind luciditatea și ascuțimea lui Julien Sorel, nu poate fi comparat în epoca sa decât cel mult cu Nicolae Filimon. Este un Filimon ardelean, amator înaintea acestuia de călătorii și experiență umană, meloman romantic, urmărind procesul de disoluție al vechii clase boierești, oferind cu generozitate prietenilor săi podoaba inteligenței și veseliei sale. Il cred mai cultivat decât Filimon. Satira lui nu e niciodată atât de încărcată. Preferă să suradă decât să pedepsească cu asprime. Sentimentele bune și curate, amintirea mișcată a patriei, iubirea lui Dumnezeu, îl stăpânesc tot timpul, dar filosofia lui mi se pare mai sceptică, așa cum este a tuturor oamenilor în formația cărora a intrat și componența cosmopolită. Darurile de scriitor, foarte remarcabile, ale lui Codru Drăgușanu corespund caracterului și ideilor sale. Nicio urmă din retorica lui Filimon. Obiectul trăiește în sufletul lui Drăgușanu mai puternic decât înclinația lui de a-l censura. Scriitorul va fi deci un descriptiv, fără a dispune totuși de paleta vie a lui Alecsandri“. „In genere ... Codru Drăgușanu nu este, în felul romanticilor din descendența unui Rousseau și Chateaubriand, un adorator al naturii sălbatice, menită să repare pe om de ostenelele civilizației. Ceea ce caută el este mai de grabă sinteza „naturii“ și a „civilizației“, așa cum i se pare a o găsi pe coasta vestică a Pădurii Negre, la Baden-Baden. Când sinteza aceasta nu i se prezintă, ochiul i se oprește cu încântare asupra marilor monumente“. „Dar deși ochiul său nu este închis nici pentru natură nici pentru artă, ceea ce îl interesează în deosebi este „omul“ în nelimitata expansiune a varietăților lui naționale“. „La Viena îl isbesc „oamenii supferei ca fârii... dar și sprinteni ca fânfarii“. Prințul Metternich anunță că va veni să viziteze pe Domnitor și Drăgușanu îl așteaptă plin de curiozitate. Impresia excepțională pândită cu emoție nu se constituie însă. Tânărul aghiotant notează cu spirit: „M'am uitat lung la acest om mare, dar seamănă cu toți Nemții“. „La Milano, lungile lui haine orientale și chelia din creștetul capului îl fac a fi luat drept preot. I se dă locul de frunte la masă și toată lumea

ii spune „*Signor abbate*“. Impresiile se aglomerează la Paris. Totul îl încântă: frumusețea monumentală a orașului, firea oamenilor, grația femeilor. Asistă la coborîrea sarcofagului lui Napoleon în cripta Domului Invalizilor. La parte și la balul Operei, dar după „*cancanul*“ dansat tot timpul, „*galopul*“, care se încinge către dimineață îi prilejuește o viziune apocaliptică“. „Incontestabilul talent psihologic al lui Codru Drăgușanu îl face a găsi pretutindeni epitetul moral exact și formula concisă și naturală, urcând uneori până la largile vederi ale unui spirit foarte deschis, într'o vreme în care scriitorii dădeau operelor lor un rost practic și o formă solemnă“ — încheie d. Vianu strălucitul portret al lui Ion Codru Drăgușanu, portret pe care, în simpatia cu care a fost executat, nu-l putem asemăna decât cu notele critice scrise nu de mult, cu aceeași caldă comprehensiune, de d. Șerban Cioculescu.

Uneori portretistica d-lui Vianu îmbracă însă și forme mai sentențioase. Astfel, în legătură cu demonstrația erudiției lui Filimon, face următoarea constatare: „A te găsi în același timp în compania lui Paris și a lui Don Juan, a Elenei și a Cleopatriei și a poseda pe deasupra cheile minelor din California, este un mod de a vorbi lipsit de orice măsură și care nu este al unui artist și nici măcar al unui scriitor cumpătat“. Ori câtă distanță ține să păstreze față de structura particulară a operelor analizate, totuși ca orice portretist moral și d. Vianu își trădează pe alocuri preferințele etice. Astfel, fără îndoială, caracterizarea ce i-o face lui Titu Maiorescu rămâne și pentru d-sa semnificativă. „Să spunem îndată că ironia maioreșciană este altceva decât amarnicul sarcasm al lui Heliade, altceva decât humorul mai de grabă blând al lui C. Negruzzi și Ion Ghica. Râsul lui Maiorescu este tăios, dar demn. Este reacția unui om care privește de sus pe adversari, înveselindu-se pe seama lor, dar fără să depășească vreodată nivelul acelei urbanități în care se ghicește preocuparea omului de a se respecta mai întâi pe sine“.

Din însăși citatele acestea se desprinde și al doilea caracter al cercetării întreprinse în *Arta prozatorilor români*: urmărirea progresului înfăptuit de evoluția prozei literare românești dela începuturile ei până azi. Autorul consemnează cu multă vigilență apariția diverselor procedee stilistice, urmărindu-le de-a-lungul procesului lor de perfecționare. La fiecare scriitor vom întâlni subliniat ceea ce aduce el nou față de tehnica moștenită, precum și „punctul cel mai înaintat“ al artei sale. Din acest motiv, fără să fie o lucrare de istorie, cum singur o spune, are în vedere și înlănțuirea istorică a acestui proces. Aceasta duce la adaptarea unei împărțiri cu totul noi a evoluției prozei noastre, potrivit unor anumite criterii admise de autor. Astfel, la începuturile prozei noastre literare, d. Vianu surprinde caracterul *retoric*. Ion Heliade-Rădulescu, Nicolae Bălcescu și Alecu Russo sunt scriitorii în stilul cărora domină elementul retoric. Timp îndelungat învingerea acestui retorism va reprezenta sfortarea cea mai de seamă a prozei românești. Ea se va afirma fie în scrierile *primilor realști*, în grupul cărora numără autorul pe C. Negruzzi, N. Filimon și Ion Ghica, fie în proza *călătorilor romantici* ca Grigore Alexandrescu, Vasile Alecsandri, I. Codru Drăgușanu și D. Bolintineanu. Eliberarea totală de sub povara

retorismului nu se înfăptuiește decât de scriitorii Junimii. Această împrejurare face ca d. Vianu să grupeze la un loc scriitori atât de feluriti în orientările lor, ca Titu Maiorescu, M. Eminescu, I. Creangă, I. Slavici și I. L. Caragiale. Într'adevăr, într'o recenzie făcută asupra *Artei prozatorilor români* s'a insistat asupra caracterului heterogen al scriitorilor Junimii. Departe de a-i aduce din acest motiv vre-un reproș autorului, noi socotim dimpotrivă, că unul din meritele remarcabile ale cărții d-lui Vianu constituie tocmai împrejurarea de a nu fi ales drept criteriu de grupare curente stilistice ale veacului al XIX-lea din literaturile apusului. Este adevărat că între scriitorii Junimii există, sub acest raport, deosebiri esențiale. Astfel, fără îndoială, Titu Maiorescu este un clasicist, pe când Eminescu reprezintă în gradul cel mai înalt romantismul, în contrast cu prietenul său Creangă, atât de realist, asemenea lui Slavici, care la rândul lor, prin tematica rurală, se deosebesc de spiritul de periferie al umorului caragialesc. Totuși între scriitorii aceștia a existat, în viață, o colaborare reală și reunirea lor în același grup nu se datorește numai fenomenului istoric, ci și unei preocupări literare autohtone. Atașamentul la unul din curente stilistice ale literaturii apusene constituie pentru dânsii, din punct de vedere literar, cel mult o chestiune de temperament, în timp ce comunitatea preocupării era asigurată de anumite teme românești de stilistică, în miezul cărora tinde să pătrundă *Arta prozatorilor români*. Un capitol aparte rezervă d. Vianu scriitorilor savanți în persoana lui Bogdan Petriceicu Hașdeu, Al. Odobescu, Anghel Demetriescu și Nicolae Iorga, căruia i-a dedicat un portret la înălțimea însemnătății acestui gigant. De aici înainte două curente se vor afirma: unul numit al *realismului artistic și liric*, compus din Barbu Delavrancea, Duiliu Zamfirescu, Al. Vlahuță, I. Al. Brătescu-Voinești, scriitorii sămănătoriști și Mihail Sadoveanu, — caracteristic prin *desvoltarea cunoașterii omului și organizarea unei arte a peisagiului*; — și altul format din *intelectualiști și esteți*, ca Al. Macedonski, Șt. Petică, D. Anghel, Gala Galaction și Tudor Arghezi, — în scrisul cărora imaginea lumii apare intelectualizată și artificioasă. Ca o continuare a realismului trebuie socotit grupul scriitorilor *ironiști și umoriști*, alcătuit din C. Hogaș, I. A. Bassarabescu, D. D. Pătrășcanu, Al. Cazaban, Gh. Brăescu, G. Topârceanu și Al. O. Teodoreanu, pe când linia intelectualiştilor-esteți este continuată de proza *fanteziștilor* N. Davidescu, Adrian Maniu, Ion Vinea, I. Minulescu și Mateiu I. Caragiale. Într'un capitol special se ocupă d. Vianu de întemeietorii romanului nou: Liviu Rebreanu și Kortensia Papadat-Bengescu. Paginile în care cercetează contribuția d-lui Rebreanu, alcătuiesc negreșit cea mai bună analiză ce s'a scris până astăzi despre acest romancier al nostru, aparținând și celor mai reușite caracterizări din *Arta prozatorilor români*. Ele ar merita să stăruim ceva mai mult asupra lor, aducând o seamă de observații noi și prețioase. Dacă totuși trecem peste ele, se datorește, bineînțeles, exclusiv unor considerente impuse de spațiul unei dări de seamă. D. Vianu mai face apoi loc și unui al *treilea moment al realismului*, reprezentat de romancierii Ionel Teodoreanu, Em. Bucuță, Cezar Petrescu, Gib. I. Mihăescu și Camil Petrescu. Un capitol special este rezervat portretisticii morale

a literaturii de idei (*portrețiști și esești*), unde e analizată contribuția lui Oct. Goga, I. Petrovici, E. Lovinescu, Paul Zarifopol, Nichifor Crainic, L. Blaga, M. Ralea și Perpessicius. Cartea se termină cu o interesantă anexă cuprinzând patru studii lingvistice, intitulate „*contribuții la stilistica verbului*”, — primele de acest soi în cercetările noastre estetice și filosofice, care și ele ar merita o discuție mai amplă.

După cum mărturisește în prefață autorul, întreaga lucrare „a crescut dintr'ou nevoie de exactitate care neliniștește uneori conștiința criticilor literari”. Căci scopul esențial al lucrării critice, după d. Vianu, este, firește, cunoștința. Criticul este astfel un om de știință care se însărcinează a face opera de artă mai ușor de înțeles cititorului. Așa dar, d-l Vianu, interpretul de altădată al poeziei ermetice a lui Ion Barbu, socotește eronată acea concepție, potrivit căreia rolul criticii ar consta în mijlocirea emoției estetice. Dacă ar fi așa, critica ar trebui să fie „o lucrare de artă grefată pe o altă lucrare de artă, o melodie în acompaniament și, în esență, un exercițiu parazit”. De sigur că a existat și această concepție, reprezentată în deosebi de critica impresionistă. Autorul *Artei prozatorilor români* înclină însă spre acea concepție a criticii, pentru care preocuparea principală a criticului consistă în „captarea intelectuală a fenomenului literar, în descrierea, încadrarea și caracterizarea lui”, fără „conștiința confuză, șovăitoare și timidă” a unei anumite critici „ingenioase și spirituale dar subalterne și dispensabile” dela sfârșitul veacului precedent. Teama acestei critice izvorăște din credința că, supunându-se analizei științifice, fenomenul literar își pierde tocmai farmecul său estetic. Intrebuințând, după cum zice d. Vianu, jumătăți de măsură pentru a *nu deflora misterul creației*, criticul nu dovedește decât lipsă de personalitate. Unei asemenea nejustificate prudențe, d. Vianu opune teza pe deplin întemeiată că „prezența iraționalului în lume (și opera de artă face parte din domeniul lui), nu trebuie să demoralizeze inițiativele rațiunii. Faptul că fenomenul literar este poate ireductibil în ultima lui adâncime, nu trebuie să ne împiedice” deci „a-l reduce atât cât putem”. Există și alte științe în care persistă veșnic un strat de nepătruns. Astfel e biologia care niciodată nu va isbui să deslege întreg misterul vieții. Totuși, niciodată biologul nu se va gândi, observă d. Vianu, să renunțe din acest motiv la cercetările sale, care au luminat atâtea din problemele odinioară nedeslegate ale vieții.

De sigur, această credință l-a făcut pe d. Vianu să se dedice altădată cu preferință criticii de idei. Spre deosebire de lucrările critice de mai înainte ale d-sale, aici avem de a face, cu critica estetică, mai mult chiar, adesea cu critica formală. Se urmărește, prin analiză stilistică, în primul rând fixarea portretului psihologic al scriitorilor studiați, dar adesea ea merge până la însăși descrierea valorii estetice a scrisului analizat. În asemenea împrejurări, d. Vianu recurge la una din cele mai fericite metode, aducând comparații din literatura universală, cum este cazul și în analiza sentimentului naturii lui Sadoveanu, amintindu-se paginile revelante pentru acest sentiment, scrise de Barrès.

Interesul estetic este astfel neconținut alimentat de interesul psihologic. Fundamentarea acestui punct de vedere o face într'un capitol

preliminar destinat prezentării sistematice a cercetării. Desvoltând păreri mai vechi, exprimate încă în volumul *Arta și Frumosul* cât și în *Estetica* sa, d-l Vianu analizează aici problema stilului în lumina dublei intenții a limbajului. Limbajul omenesc, după d-sa, are întotdeauna două intenții, care deși profund legate una de alta, diferă în structura și funcțiunea lor. Cu ajutorul limbajului său, omul comunică înainte de toate, împărtășește sentimentele și constatările sale, dar simultan cu aceasta, limbajul său alcătuește și un obiect al expresiei propriului său suflet. „Cine vorbește comunică și se comunică” — constată d. Vianu. „O face pentru alții și o face pentru el. În limbaj se eliberează o stare sufletească individuală și se organizează un raport social. Considerat în dubla sa intenție, se poate spune că faptul lingvistic este în aceeași vreme „reflexiv” și „transitiv”. Se reflectă în el omul care îl produce și sânt atinși, prin el, toți oamenii cari îl cunosc”. Ceea ce face însă și mai interesantă problema stilistică, e faptul că „cele două intenții ale limbajului stau într'un raport de inversă proporționalitate. Cu cât o manifestare lingvistică este menită să atingă un cerc omenesc mai larg, cu cât crește valoarea ei „transitivă”, cu atât scade valoarea ei „reflexivă”, cu atât se impuținează și pălește reflexul vieții interioare care a produs-o. Generalitatea unei formulări crește prin însuși sacrificiul intimității și adevărului ei subiectiv”. Iată cum caracterul individual-subiectiv stă la temelia fenomenului artistic. Expresia literară se va constitui la întretăierea celor două planuri de intenționalitate a limbii. O expresie literară lipsită de orice caracter de obiectivitate, izvorită din „automatism psihic”, asemenea rețetei suprarealiste, prezintă un serios impediment în calea constituirii obiectului artistic. Dar o expresie ce constă numai din elemente convenționale, fără un dram de rezonanță intimă, de asemeni nu va isbuti să se închege în creație artistică. „Opera literară reprezintă” deci „o grupare de fapte lingvistice reflexive, prinse în pasta și purtate de valul expresiilor transitive ale limbii”. De aceea d. Vianu va numi „stilul unui scriitor... ansamblul notații lorpe care el le adaugă expresiilor sale transitive și prin care comunicarea sa dobândește un fel de a fi subiectiv, împreună cu interesul ei propriu zis artistic” — despre care, din păcate, aici nu ni se dau relații mai apropiate. Aderând la o formulă a filologului german Vossler, d. Vianu conchide că „stilul este, așa dar, expresia unei individualități”, ceea ce pentru cercetătorul modern, eliberat de prejudecata liberalismului atomist însemnează că „există nu numai stilști, dar și stiluri: nu numai scriitori individuali dar și grupări cari îi conțin, curente cari îi poartă”. Aceasta alcătuește motivarea sistematică a întregului angrenaj al lucrării.

Efectele de stil sânt luminate în toate aspectele lor semnificative. Adesea d. Vianu urmărește aceste efecte și dincolo de semnificația lor conceptuală, dovedindu-se în asemenea împrejurări un minunat analist al muzicalității stilistice.

Insușirile acestea isvorite din îndemânarea de psiholog, estetician și moralist a autorului — d. Vianu cultivă, în ultimul timp, acest gen cu deosebită prestanță, — împrumută cărții d-sale un interes multimplu.

Regretăm din cuprinsul acestei strălucite opere doar absența unui singur scriitor, a cărui proză credem că a contribuit și ea la evoluția

acestei arte. Ne gândim la G. Ibrăileanu, care putea de sigur ocupa un loc atât alături de esești literaturii de idei, cât și de prozatorii creatori, fiind în critică și în arta romanului deopotrivă, un fin analist. Astfel scrisul său prezintă o mulțime de aspecte vrednice de reținut într'o asemenea lucrare de mari proporții, menită a rămâne pentru mult timp cea mai remarcabilă operă a criticei românești contemporane. Dacă adăugăm apoi la toate acestea ușurința surprinzătoare a formulării atâtor probleme complexe și a unor nuanțări din cele mai subtile, vom descoperi cu un sentiment de supremă satisfacție, că d. Vianu singur se înscrie în rândul stilistilor săi, ca unul din mănuiitorii virtuozii ai prozei noastre științifice de astăzi.

VICTOR IANCU

„IEPUROI” DE CORNELIU AXENTE

Carența literaturii noastre dramatice este un fapt notoriu. Deunăzi chiar, cititorii pasionați ai revistelor de teatru, au avut prilejul să constate de pe urma unei dispute pe această temă, acordul aproape unanim al competențelor, privitor la lipsurile grave de care dă dovadă literatura românească a teatrului. Au fost amintite, în acea dispută, eșecuri suferite pe scenele din străinătate, nume care — până mai ieri, indelebile — astăzi sunt tot mai supuse revizuirilor, valori teatrale la care nu am ajuns etc., cu un cuvânt, a fost în mod prodigios atent scoasă în relief „carența” scrisului nostru dramaturgic. Dacă în ceea ce privește poezia lirică avem mândria, prin numele pe care le-am dat, să ne măsurăm cu orice altă poezie de pe continent, dacă, de asemenea, prin realizările pline de virtualități ale prozelor românești, ne putem asigura de pe acum de viitorul strălucit al acestora, în ceea ce privește însă poezia dramatică lucrurile stau altfel. Încercări modeste, realizări interesante, quintesențe de momente istorice ale evoluției noastre, avem de sigur, dar toate acestea nu preludiază prin nimic marea dramă de care avem nevoie. Și faptul prezintă un dezavantaj dintre cele mai pline de consecințe supărătoare. Căci, știut este, că în deosebire mijlocul cel mai eficace de propagandă culturală peste hotare este spectacolul — iar dintre spectacole, cel dintâi teatrul. Ori, teatrul nostru — dozat cu multă, foarte multă culoare locală, cu și mai multă lipsă de continuitate și cu tot atât de multă timiditate în construcția lui intim-scenică, nu este un teatru cu care să putem păși peste graniță. Sporadicele spectacole românești din străinătate au căzut — de ce să n'o recunoaștem — toate. Iar fiindcă prin teatru, care se adresează în primul rând maselor și a cărui transpunere într'o limbă străină e numai rareori — și în orice caz nu în măsura poeziei sau prozelor — riscantă, se realizează cel dintâi contact al străinătății cu cerul băștinaș al unei alte culturi, noi — neavând acest teatru — am rămas încă necunoscuți marilor mase ale străinătății. Prin proză și poezie, atâta câtă am dus în străinătate, numai rafinate cercuri și numai restrânși specialiști ne cunosc. Și noi trebuie să râvnim la universalitate.

Teatrul este vleață concentrată. Aș spune, pilulă de vleață. El se adresează unei ambianțe cu mult mai largi și cu mult mai puțin expe-

rimentate decât o face poezia lirică sau poezia epică. Căci prin el universal umanul este mult mai direct scos în relief (prin acțiunea vie, prin dialog, prin prezența corporală a personajelor), decât în celelalte genuri literare. Culoarea locală dispăre într'un dialog. În orice caz dialogul nu suportă prea multă culoare locală. Artificiul gratuit al limbajului dispăre și el, după cum elementul descriptiv al prozel nu are ce căuta într'un text care reproduce elementul vieții cotidiene în primul și esențialul rând. Astfel stând lucrurile, teatrul — ca să vorbim mai simplu — este mai direct accesibil structurilor străine sau neautohtone.

De sigur însă, și aceasta trebuie să o recunoaștem, teatrul implică și cea mai deplină maturitate culturală a unei națiuni. Momentul teatral reprezintă pentru o cultură — prin forțele și experiența pe care trebuie să le dobândească până să ajungă la el — stadiul cel mai complex al plenitudinii intelectuale ale unui popor. Că o literatură nu începe cu teatrul, e sigur. Dar că o literatură culminează, ca vastitate de realizare, cu teatrul, e iarăși sigur. Procesul e interesant și merită să fie semnalat. Dacă pentru sine însăși o literatură nu începe dela teatru, în strălănită o asemenea literatură debutează cu teatrul. Proces invers, care ne arată încă odată mersul transformator al spiritului, dela general (poezia lirică) la complex (teatrul), atunci când creiază și dela complex (teatrul) la general (poezia lirică), atunci când contemplă.

La noi, realizările teatrale, atâtea câte sunt, sunt încă menite să rămână cu titlul de experiențe. Și nici n'ar fi prea tragic aceasta. Sunt ideajuns de cunoscute și așa izbânzile și eforturile celulei românești în condițiile îngrate cu toate acestea ale istoriei, pentru ca să nu pară exagerată pretenția de a egaliza de pe acum pe tărâm teatral, alte literaturi, crescute în tihnă și grațitudine. Ce e însă trist e faptul că la noi, între scriitorii tineri, care ar trebui să ia sarcina realizării marelui dramă românești, și mai ales între scriitorii ardeleni, teatrul — nici ca literatură, nici ca spectacol — nu se bucură de simpatie, sau măcar de respect. Nu se scrie teatru, nu se gândește asupra teatrului, ci se preferă, între scriitorii tineri ardeleni sau neardeleni, poezia și eseuul — mult mai avantajoase și mult mai economice (ca timp și efort), căci mult mai ușoare, mai ales pentru faza modernă, stereotipe. Teatrul cere și talent nu numai dibăcile. Sau, din simpla dibăcile și voința de a scrie neapărat nu lasă în teatru niciun rând. Dar mai ales teatrul cere multă cultură și și mai mult efort. E tocmai ceea ce nu au scriitorii noștri tineri: cultură și capacitate de muncă. Și astfel, teatrul rămâne la noi încă de domeniul foarte îndepărtat al viitorului — iată o profesie pe care o vom minciinosă — și în orice caz, de domeniul, deocamdată, al speranțelor.

Cu atât mai îmbucurătoare a fost atunci atașarea la teatru a d-lui Corneliu Axente. Scriitor tânăr, realizat magistral într'o povestire carpatină, încă dela acea realizare d-l Corneliu Axente dovedea un gust spre formele literare mai simple, în orice caz mai puțin la modă, ale literaturii. Semnalăm chiar, acest lucru într'o cronică publicată tot în această revistă. Ne plăcea atunci că d-l Axente știe să scoată din teme oarecum minore, sau considerate minore, accente de adevărată artă. Ne plăcea că d-l Axente poartă în condela său un respect pentru cuvântul scris,

(atât de rar astăzi în rândurile scriitorilor), respect care lezea în evidență atât din grija minaturală pe care o punea în construcția fiecărui detaliu cât și din orientarea sa spre teme cele mai simple cu putință. Dacă am fi fost ceva mai dibaci am fi putut, revăzând o serie întreagă de particularități ale scrisului d-lui Corneliu Axente, profeti de pe atunci chiar, viitoarea sa orientare spre teatru. Iată de ce, deși n'am făcut acea profeție, am considerat totuși debutul tânărului scriitor ardelean în teatru, atunci când am luat cunoștință de el, ca un fapt cu totul firesc și oarecum, pentru noi, subînțeles.

„Iepuroii” sunt elevii de liceu în terminologia bătrânului profesor de latină Dr. Zaharie Zaharia. Acesta din urmă, axă principală a piesei, e un dascăl din vechea gardă, cu metodele școlii ardelenene de dinainte de războiu, ușor latinizantă, pitorească și plină de savoare, un dascăl învechit deci, care întârziat într'un mediu nepotrivit, dă prilej de drăcii unor școlari, și prilej de dispreț altora. Dintre primii Ilie Stancu, iar dintre ceilalți Ieronim Bacu sunt elementele imediat importante din piesă, după personajul burlesc al profesorului de latină. Amândoi sunt încarnarea tipică a celor două caracteristici esențiale ale adolescentului: pe de o parte cinismul și indolența (Ilie Stancu) și pe de alta căutarea tragicului cu orice preț (Ieronim Bacu). Fondul comun al amânduror țese până la sfârșit în relief, cu tot conflictul născut între ei de apariția d-rei Dido Zaharia, fiica bătrânului profesor, de care cel doi se vor îndrăgosti — de sigur flecare în felul lui. Conflictul se soluționează prin intervenția unui personaj — care ca importanță poate fi considerat episodic, sau tot atât de episodic ca și Rodica sora lui Ieronim — Dan Ionescu, profesorul de matematici, cel ce va lua în căsătorie, surprinzător pentru adolescenții noștri, pe Dido, dar care în realizarea d-lui Axente are o frumusețe specială, de loc denaturată și plină de firesc.

Incontestabil însă, personajul mare al piesei e profesorul Zaharie Zaharia. Construit pe liniamentele dificile ale unui caracter, care ar fi putut ușor cădea în șarjă, Dr. Zaharie Zaharia ar putea fi considerat ca un fel de profesor Unrat al literaturii noastre. Lipsit de tragicismul acestuia, e însă pe alocuri și mai elocvent și și mai colorat decât el. Dacă i se poate reproșa lipsa unui sbucium lăuntric cât de cât, nu e mai puțin adevărat că sunt scene în care — prin procedee exclusiv comice — i se dă ocazia să desfășure din plin gama unei bogății interioare complexe. Trecând dela furia omului tiranizat de niște „Iepuroi” la elocvența entuziastă a consumatorului de cultură antică, iar de aici la delicatețea părintelui și la humorul bătrânului căzut în patima ușor declamatorie a burghezului înstărit, personajul drului Zaharie Zaharia, nu are rival în literatura noastră dramatică. El traduce un nerv de autor dramatic de cea mai înaltă înută și dă convingerea despre posibilitățile mari ale d-lui Corneliu Axente. Este în toată arhitectonica dialogală, în toată structura psihologică a acestui personaj un ton întotdeauna just și întotdeauna admirabil prins.

Pe Bacu Ieronim, octavanul adolescent l-am întâlnit și în alte piese, într'un chip sau altul. Ca și acolo, puțin melodramatic, puțin romanțos, el dă totuși în piesa d-lui Axente — prin finețea cu care e sesizat în comportament, atitudine și discuție — o contribuție dintre cele mai

Importante. El reprezintă rolul „tare” al piesei. Pretându-se la mîscări dintre cele mai diverse, mergînd uneori pînă la contradicții interioare, Bacu Ieronim, aduce cu el, și alci d-l Cornellu Axente l-a dat o notă cu totul autentică, nu atît tragicul adolescentului ca într'un Wedekind sau într'un Max Halbe, cît mai ales naivitatea, melancolia nouătată și suferința cîte odată cam ridicolă a acestui adolescent, cu predilecția poet. Angrenat în conflict el opune la început bătrînul profesor printr'un gest de prețioasă separație intelectuală, pentru ca apoi treptat să se convingă de frumusețea sufletească a acestuia. Rolul e cît se poate de plin.

Stanclu Ilie este a treia figură importantă a piesei, iar ca realizare se situează imediat după Zaharie Zaharia. Indolent, Stanclu Ilie încarnază tipul elevului rău. Dar rău, nu în sensul pe care l-ar fi dat iarăși un Wedekind termenului, ci ceea ce în deobște se înțelege printr'un elev rău: un leneș, un neastîmpărat, un clinic — dar care în fond are multe lucruri frumoase de simțit. Distincția e absolut utilă. Pentru că din capul locului, tonul realist al piesei d-lui Axente prin aceste personaje se realizează. Iar originalitatea d-lui Axente tot alci rezidă: în realismul romantic, în care e văzută problema adolescenței. Căci fără să străbată pînă la naturalismul fantast adeseori al Germanilor care au tratat în teatru această problemă, dar și fără să cadă în melodramatismul de operetă în care au căzut unii vecini ai noștri, adolescența d-lui Axente păstrează o savoare proprie, pe care doar dacă pe alocuri ni se părea să o mai fi întîlnit într'o „Altitude, 3200”, magistrala realizare franceză în domeniul adolescenței. Ori, Stanclu Ilie, este unul din personajele care servesc minunat, prin construcția lor intimă, prin participarea lor activă la acțiune, realismul d-lui Axente, caracterizat de noi și printr'o vagă aureolă romantică.

Frumos este realizat și Dan Ionescu. Mai mult educativ decît teatral, el are, pentru nivelul adînc și psihologic al piesei, un drum ceva mai episodic.

Tot episodice sunt și Dido Zaharia și Rodica Baci, cele două reprezentante feminine ale piesei, care contribuie la mersul piesei doar extraneu și constituind oarecum pretextul pentru dezvoltarea ulterioară a unei acțiuni scenice sau sufletești.

Dacă, în afară de personaje, ar mai fi să subliniem din piesa d-lui Axente ceva nou, am scoate în relief mai ales nervul dramatic al „Iepuroilor”. Întradevăr, acest nerv, acest ce care nu poate fi prins într'o definiție oarecare, imponderabilul ce dă atmosfera piesei, tonul, accentul, în fine acel ceva — care vine dela natură și se scurge ca un duh peste ape, constituie în piesa d-lui Corneliu Axente, marea și biruitoarea ei revelație. Totul e astfel echilibrat, totul devine prin prezența acestui nerv, esențial, nimic nu rămîne ca un artificiu accesoric inutil. Iar piesa ca atare se scurge într'un ritm favorabil și într'o melodie a sa proprie și dramatică, nedînd niciodată ocazie la nepotriviri scenice, la asperități în acțiune, etc.

Stilul apoi este stilul cel just. Cîteodată chiar poetic, limbajul din dialoguri este viu, neforțat. Și deși lucrurile acestea par la prima

vedere insignifiante, orice om de teatru v'ar putea asigura că au cea mai mare importanță. Încă o dovadă deci, despre probitatea lucrului necontrafăcut, lucrului onest, lucrului susținut de talentul venit așa din senin și fără vrerea anticipativă a oamenilor.

Cu „Iepuroii” d-l Corneliu Axente atasează „Legii munților”, povestirea amintită mai sus, o nouă realizare. Ea îl așează printre singurii scriitori tineri de astăzi, care aduc cu ei promisiuni mari pentru viitor.

Referindu-ne, ca încheiere, la spectacolul propriu zis va trebui să remarcăm din capul locului inițiativa societății „Prietenii Teatrului”, inițiativă pe care nu o putem în deajuns felicita. A crea într'un oraș de provincie, cu mijloace modeste și cu public restrâns, o societate de teatru cu scopuri ca acela de a facilita realizarea unei atmosfere noi, favorabile mării desvoltări a teatrului românesc, este de sigur un gest de mare curaj. Tot de mare curaj este și înființarea unui teatru de amatori. Dela prima pășire însă în public, nivelul spectacolului inaugural a fost ținut la o înălțime suficientă, înălțime care calibrează de pe acum viitorul titlu de mândrie al societății „Prietenii Teatrului”. Incredințând apoi primul spectacol din ciclul așa zis „al adolescenței”, d-lui D. St. Petruțiu, societatea sibiană pentru teatru a dovedit iarăși o deosebită atenție și grijă pentru reușita debutului ei. Animat de multă pasiune și dotat cu multă pricepere și simț teatral, d-l D. St. Petruțiu a dat uneori chiar impresia că încearcă pe alocuri formele inițiale și oarecum virtuale ale unui viitor stil de teatru românesc, spre care d-sa se îndreaptă. Cu o vie înțelegere pentru textul în sine și cu o viziune proprie, d-l Petruțiu a știut să sublinieze mai ales caracterul ușor romantic al personajelor, ne neglijând nici planul realist al întregii desfășurări scenico-dramatice a „Iepuroilor”. Dacă putem reproșa d-lui Petruțiu câteva detalii, mai ales în disciplina de care a dat dovadă ansamblul, (e drept însă că trebuie să recunoaștem marea dificultate de care se isbește un regizor în cazul teatrului de amatori): lipsa completă a bun simțului scenic al celui ce joacă, bun simț, pe care regizorul nostru trebuie să i-l însufle și care este un serios impediment în bunul mers al spectacolului. Școala germană (Mayerhold, Hilpert, Gregor) a reeșit pe alocuri în regia d-lui Petruțiu, dând dovadă de frumoasa pregătire a acestui tânăr, insuficient utilizat de teatrele noastre oficiale.

Ceea ce însă a constituit o adevărată stupefacție, a fost jocul d-lui D. Axente (tatăl autorului) un vechiu amator de teatru și care a fost pur și simplu uimitor. D-l Axente este un mare talent, descoperit prea târziu. În orice caz un talent comic care, credem, la noi cel puțin nu ar fi cunoscut niciun contra candidat. Mai mult decât atât, d-l Axente ar fi putut juca pe orice scenă europeană. Căci este în jocul d-sale atâta sensibilitate și ascuțime pentru rolul interpretat, atâta ușurință în trecerile dela o stare sufletească la alta, atâta naturalețe, încât chiar lipsa unei experiențe profesionale dispăre cu desăvârșire. Scena actului II., în care Zaharie Zaharia pătrunde în camera lui Ieronim Baci și îl surprinde pe acesta scriind versuri, scenă în care el trece

prin cele mai variate stări sufletești, a fost jucată de d-l D. Axente cu atâta convingere și măiestrie, încât pe bună dreptate ar putea purta titlul de „compoziție”. Pentru munca d-lui Axente, pentru gustul său de teatru, pentru darul făcut de d-sa teatrului românesc (alături de tânărul nostru autor, d-l Axente mai are un fiu în persoana d-lui Mircea Axente, un tânăr actor bucureștean), ținem să mărturisim pe această cale d-lui Axente tot entuziasmul nostru.

Secundând pe d-l D. Axente, d-l Mureșan în Ieronim Baci, d-l Gh. Arion în Stanciu Ilie, d-l Novac în Dan Ionescu și d-șoarele Bitan în Dido și Culca în Rodica au jucat cu râvnă și talent, colaborând la reușita unui spectacol care a dat chiar și celor mai sceptici spectatori prilej de elogi și de satisfacție deplină.

RADU STANCA

RISIPA DE TIMP

Organizarea economică modernă tinde să suprimă orice risipă, adică orice consumație de material sau de efort care întrece trebuințele strict necesare.

În împrejurările actuale îndeosebi, toate țările și-au inventariat și evaluat stocurile disponibile de materii prime, raționalizând atât consumația cât și producția, spre a putea face față oricăror eventualități. Unele țări cu o organizație economică mai perfectă au reglementat chiar în toate amănunțele producția bunurilor și consumația lor, căutând o adaptare cât mai potrivită efortului pe care trebuie să-l facă în vederea războiului.

La noi, prin pierderea unei bune părți din teritoriul țării, am pierdut și materii prime și industrii de a căror lipsă ne resimțim încă. Totuși măsurile luate realizează, pe de o parte, o relativ uniformă distribuție a resurselor și asigură consumației interne strictul necesar, iar, pe de altă parte, organizează recuperarea și reintregirea stocurilor prin întrebuințarea de surrogate și prin utilizarea și reintroducerea în procesul de fabricație a resturilor și deșeurilor (zdrențe, fier vechiu, hârtie și cauciuc uzat etc.)

În Apus mai ales, raționalizarea și reglementarea procesului de producție și de consumație nu face însă abstracție nici de *elementul uman*, care este utilizat în acest proces cu un maximum de randament și cu utilizarea femeilor, copiilor și a pensionarilor, acolo unde ei pot fi de un folos și înlocui o energie plecată pe front. Consumația de materii prime a fost comprimată la strictul necesar, după cum și voința de a rezista și a învinge este încordată la maximum, făcându-se toate sacrificiile posibile în vederea asigurării victoriei.

În țara noastră, dacă risipa de materii prime a putut fi stăvilită în parte și consumația oarecum reglementată prin măsurile luate, în schimb *risipa de efort și de timp* continuă încă pe o scară destul de întinsă.

Facem abstracție aici de pierderea de timp și de efort care este pricinuită de *biurocrația* atât de solid înscăunată încă la unele din autoritățile noastre, încât ea nu a putut fi izgonită în interval de un an

sau doi, și ne referim doar la constatarea că, *Românul, în general luat, nu acordă nicio atențiune timpului, sau nu i-o acordă în măsura cuvenită.*

Ori astăzi, când traiul între popoare urmează să fie așezat pe baza vredniciei și a muncii organizate a fiecăruia, orice efort pierdut, orice oră care a trecut fără vreun folos real, material sau moral, și orice energie neutilizată la timpul și locul potrivit, este o pierdere care nu se mai poate recupera și care va atârna greu în balanța emulației dintre popoare.

Fiindcă risipa de timp, la noi mai ales, se traduce nu atât prin *pierderea echivalentului în bani a timpului pierdut*, a valorii adică, a munci ce ar fi putut fi prestată în acest timp, cât prin pierderi mai grave ale căror consecințe uneori nici nu se pot prevedea.

Dar să încercăm a examina în ce constă *risipa de timp, cauzele și consecințele ei.*

Avem mai întâiu o risipă de timp, datorită *șomajului sezonier*, ca să-i spunem așa, risipă care privește mai ales *țărănimea*, clasa de bază a poporului nostru.

Într'adevăr agricultura, așa cum este practică la noi, fără indetniciri complimentare, fără o industrie casnică în deajuns de generalizată, lasă pe o bună parte din țărani fără lucru, timp de câteva luni, de obicei din Noemvrie până în Aprilie.

În acest interval de timp, bărbații mai ales, au o *activitate extrem de redusă*, în comparație cu efortul făcut în timpul verii. Acolo unde plugăritul este complectat de creșterea vitelor, sau de un început de industrie casnică și de industrializare a produselor agricole, risipa de timp a fost suprimată în mare măsură și desigur cu bune rezultate.

O vită pusă la îngrășat și bine îngrijită, un teasc de ulei, o moară, o mașină de scărmanat, de tors sau de tricostat lână, o mașină de preparat untul, brânza etc., un atelier oricât de primitiv de împletit funii, coșuri și a. umplu timpul liber al țaranului, ferindu-l de pericolul cârciumei și al trândăviei, ca și de riscul venitului unilateral al recoltei de cereale de exemplu, prea adeseori în funcție de capriciile vremii.

Dar unde și câți țărani au aceste ocupațiuni complimentare și câți nu le au, ne-am întrebat oare îndeajuns? A făcut oare cineva socoteala zilelor de lucru pierdute prin cârciumi, sau dormite fără vreun folos real pentru nimeni?

Și, fără a fi vorba numai decât de șomajul sezonier, oare cât timp prețios nu-și pierde adeseori țaranul, din lipsă de suficientă chibzuală, din lipsă de organizare și de spirit de asociere, ca și prin forța împrejurărilor?

Fărâmițarea proprietății agricole nu este oare și ea una din multele cauze ale pierderii de timp? Țaranul care are pământul împărțit în 5—6 fășii de dimensiuni mici, situate în direcții opuse, de multeori la distanțe mari, le poate el oare cultiva rațional și cu suficient randament când îi trebuie o jumătate de zi ca să ducă, unei astfel de fășii de pământ, un singur car de gunoiu?

Și ce timp pierde țaranul, care spre a-și vinde câteva perechi de paseri și a-și cumpăra un articol de o necesitate curentă, se deplasează la oraș, cheltuind bani și energie pentru un lucru pe care — printr'o

mai bună organizare a desfacerii produselor sale și a procurării articolelor necesare lui — l-ar putea avea la el acasă ?

Este știut apoi că *deplasările țaranului*, ca și toate afacerile lui personale de altfel, *sunt făcute în general cu o enormă pierdere de timp*, și aceasta nu numai din cauza *mijloacelor primitive de deplasare*, ci și din pricina mentalității ciudate a clasei conducătoare. Pe el, pe țaran, îl lasă anume avocatul să aștepte ceasuri întregi la ușă, tot așa medicul, farmacistul, perceptorul, jandarmul, primarul etc.

De aceea și are el o *noțiune oarecum aparte despre timp*, moștenită dela, sau înrudită cu aceea a păstorilor, cari uită adeseori nu ora, ci ziua, sau chiar luna, în care trăesc.

Risipa de timp *nu este însă specifică numai țaranului*. El și dacă pierde un timp prețios iarna, își dă toată silința să compenseze această pierdere printr'un efort îndoit în timpul verii, deși acest efort, ca și celelalte privațiuni din acest anotimp, de admirat de sigur în parte, nu vor putea echivala pierderea suferită timp de aproape cinci luni.

Sunt însă *categoria de profesioni, cari aduc un câștig atât de redus*, încât ele echivalează aproape cu un permanent șomaj și cu o pierdere de timp fără egal.

Așa sunt, de exemplu *geamgiii*, cari cu o cutie cu câteva bucăți de sticlă pentru geamuri în spinare, cutreeră orașele cu strigătul lor monoton, și al căror câștig extrem de mic poate să fie verificat de oricine. Este de mirare pentru un apusean, cum oameni în toată firea pot umbla câte o zi întreagă, ca să câștige la sfârșitul ei doar 20—50 lei, cari abia le ajung pentru hrană. Tot așa sunt *Moșii cu cercuri și cu ciubare* cari și ei cutreeră țara întreagă, pe jos, călare, sau în căruțe cu coviltir, pentru a se întoarce după luni de peregrinare doar cu câțiva saci de porumb pentru hrana familiei.

Este desigur de făcut ceva în această privință, lucrurile nu mai pot și nu mai trebuie să continue așa. Oricum, *sunt energii românești, cari se irosesc*, se macină înzadar, fără a asigura un *traiu omenesc* alor lor și *fără a potența cu nimic puterea de muncă și patrimoniul economic și cultural al neamului*. Și dacă în zilele noastre trebuie să dăm o întrebuintare cât mai rațională resurselor noastre *materiale* și să evităm orice risipă, *cu atât mai mult trebuie să utilizăm rațional orice capital biologic*, spre a nu pierde la cursa vredniciei care s'a pornit între popoare.

Să ne gândim că trenul „mocănița” din Munții Apuseni, circulă și astăzi cu o iuțeală de cel mult 20 km pe oră, importăm încă cu bani grei jucării și diverse articole fabricate în străinătate din lemnul pe care tot noi l-am exportat, ca materie primă, pe un preț ieftin. Iată pierderi cu consecințe destul de îndepărtate și de grave în același timp, pentru economia națională, pierderi rezultate din întrebuintarea irațională a timpului sau chiar din neîntrebuintarea lui de loc.

Să mai amintim apoi chestiunea *copiilor de Moși*, cari cerșesc spre rușinea noastră de atâția ani de zile încă, prin aproape toate orașele mai mari ? Și doar este limpede că timpul pierdut de acești copii nu se limitează la echivalentul muncii productive pe care ar fi

putut-o ei presta. *El este desigur mult mai prețios și consecințele acestei pierderi sunt mult mai mari.*

Unde sunt găzduiți acești copii? Ce mănâncă ei și câte lucruri rele și urâte îi învață strada și hoinăreala fără căpătâiu? Și ce *capital biologic prețios* se pierde cu ei dacă sunt lăsați pradă hoției și tuturor vicilor? S'a mai văzut oare acest spectacol dureros în vre-o țară civilizată? Iată întrebări pe care nu ni le-am pus încă îndeajuns de insistent.

Și dacă inițiativa particulară nu poate face nimic, încercările izolate neavând succes, nu este oare timpul ca acești copii să fie strânși de pe drumuri din ordinul autorităților, și puși să învețe carte, o meserie, un comerț, sau orice altă profesiune onorabilă, spre a-i face cetățeni utili țării?

Și în această ordine de măsuri, nu se impune oare mai mult decât oricând *interzicerea vagabondajului și obligativitatea unei profesii pentru orice om*? Oricine poate să constate în orașele noastre mari, că sunt o serie de oameni fără ocupație, trăind din expediente, din mici servicii de hamal, sau comisionar clandestin, refuzând să facă un lucru mai greu, care cere efort sau răbdare și pretinzând pentru un serviciu de nimic, sume mari, pe cari le cheltuesc apoi prin cărciumi și prin lenevie de câteva zile.

Să mai adăogăm că din aceștia se recrutează grosul pungașilor și al criminalilor, ca să arătăm imperioasa *necesitate a unei discipline a muncii*, în care trebuie să se încadreze obligatoriu orice cetățean? După cum s'au luat măsuri pentru economisirea materiilor prime, tot așa *timpul fiecăruia dintre noi fiind și al societății în care trăim, nu suntem liberi să-l pierdem fără de folos și se impun măsuri severe împotriva risipitorilor.*

Dar chiar în profesiunile așa zise libere, ca și la funcționarii și intelectualii de toate categoriile, nu găsim oare alături de risipa materială, în înțelesul obișnuit, exteriorizată prin cheltuieli excesive pentru podoabe și îmbrăcăminte, hrană, distracții sau spectacole, și o risipă de timp considerabilă?

Iată *cafeneaua*, o întreprindere, am putea zice, creată anume pentru risipa de timp. Desigur găsim explicabilă uneori nevoia de a conveni cu semenii noștri, de a citi un ziar, sau a schimba o părere, dar câți stâlpi de cafeana nu sunt în fiecare oraș? Și câți din funcționari nu-și pierd un timp prețios nu numai în cursul serviciului, dar și în afară de el, cu bârfeli, întruniri, joc de cărți și zaiaseturi de prisos?

Și câți din ei știu oare să prețuiască o carte bună, o plimbare în aer liber, o săptă creștinească?

Cât privește *tineretul*, câți *elevi și studenți* nu pierd oare un timp inzecit de scump pentru pregătirea lor intelectuală și profesională, la un film sau un spectacol prost, într'o escapadă stupidă, într'o plimbare nesfârșită și fără rost pe trotoarele străzilor principale?

Și toate acestea din *lipsa unei educații potrivite și a unei noțiuni serioase și exacte asupra timpului și a necesității unei utilizări raționale a lui.*

Eminescu — această minte cuprinzătoare a neamului nostru — a făcut odată socoteala pagubelor rezultate pentru economia națională din pierderea zilelor de lucru de către cei deținuți în închisori, ajungând la o cifră impresionantă.

Cine s'ar încumeta să facă socoteala precisă a pierderilor rezultate pentru patrimoniul românesc de pe urma risipei de timp a tuturor categoriilor sociale din țara noastră, să fie sigur că va face un mare serviciu acestui neam.

I. HAȘEGANU

CERCUL DE STUDII ETNOGRAFICE DIN CLUJ-SIBIU

La noi, multă vreme, etnografia a făcut parte din preocupările unor Societăți științifice al căror scop principal era altul, figurând însă în continuu în programul și activitatea lor. În această categorie sunt: Academia Română (vezi I. Mușlea, Academia și folklorul în Anuarul Arhivei de Folklor I), Societatea Regală Română de Geografie, ca și diferitele Societăți lingvistice, literare, etc.

Cu timpul s'a simțit însă și la noi necesitatea înființării unor societăți care să se ocupe numai cu această disciplină sau cel mult în legătură cu științele înrudite. În acest scop au luat ființă, treptat, „Societatea Etnografică Română” la Cluj, „Societatea Română de Antropologie” tot la Cluj, „Secția Geografică și Etnografică a ASTREI” în legătură cu Institutele respective ale Universității clujene, și în fine, „Cercul de studii etnografice” de pe lângă Muzeul Etnografic al Transilvaniei și Seminarul de Etnografie al Universității din Cluj.

Despre aceasta din urmă vom da câteva însemnări în cele ce urmează, rămânând ca asupra celorlalte să revenim cu altă ocaziune.

Socotit ca o continuare a vechii Societăți Etnografice Române, care a activat între 1923—1927 la Cluj, sub preșidenția Profesorului George Vâlsan, Cercul de studii etnografice și-a început activitatea la 10 Februarie 1939, sub o formă mai modestă, cu mai puțini membri, însă mai uniți și mai strâns legați de știința poporului nostru, grupați în jurul Muzeului Etnografic din Cluj și al Seminarului de Etnografie al Universității, ambele conduse de Profesorul Romulus Vuia, președintele Cercului.

Prin încetarea activității Societății Etnografice Române, în 1927, de sigur că și știința etnografică românească a avut mult de suferit. Membrii Societății s'au împrăștiat, nemai având niciun alt mijloc de comunicare între ei, încât nici până astăzi nu s'a mai putut reface atmosfera de colaborare, atât de necesară în orice domeniu de activitate, deși încercări s'au mai făcut. O parte din membrii fostei Societăți Etnografice au văzut cu ochi buni înființarea tot la Cluj în 1933, a Societății Române de Antropologie, și au fost și sunt între colaboratorii ei principali.

Dar se resimțea tot mai mult nevoia străngerii rândurilor într'un cerc mai hotărât și a celor cu preocupări îndreptate mai mult spre etnografia și folklorul poporului nostru, grupându-se astfel în Cercul de studii etnografice.

Lucrând cu aceleași metode și cu același program, ca și Societatea Etnografică Română, ținând ședințe lunare cu comunicări științifice urmate de discuțiuni, în cei patru ani de când activează, Cercul de studii etnografice a avut o activitate destul de însemnată. Cu un număr de membri ordinari ce oscila în jurul cifrei de 30 — la Cluj — precum și câțiva membri corespondenți din provincie și din capitală, a ținut, în cei doi ani de funcționare la Cluj, zece ședințe, câte cinci anual, în care s'au făcut 17 comunicări științifice din diferite capitale ale etnografiei, în special privitoare la Transilvania.

După stabilirea temporară a Universității și a Muzeului Etnografic la Sibiu, Cercul de studii etnografice se reface, tot cu un număr restrâns de membri și cu același zel și dragoste de muncă. Din cauza împrejurărilor însă, în cei doi ani de funcționare la Sibiu, n'a putut ține decât cinci ședințe, din care două publice, făcându-se cinci comunicări. În total, deci, în cei patru ani de existență a Cercului de studii etnografice, s'au ținut, până la sfârșitul lunii Martie c., 15 ședințe în care s'au făcut 24 comunicări și conferințe, dintre care unele s'au publicat, iar altele se vor publica.

Nu ne gândim să încercăm a arăta acum roadele și importanța științifică a modestului Cerc de studii etnografice. Acestea se vor putea judeca cu deplină obiectivitate numai după ce vom avea o mai îndepărtată perspectivă în timp. Atunci când se va încerca să se schițeze un istoric al cercetărilor și preocupărilor etnografice în țara noastră, activitatea desfășurată de acest Cerc de studii, — oricât de modestă ar fi fost, va trebui să fie și ea amintită.

De aceea, în cele ce urmează, am dori să facem cunoscute numai câteva din problemele discutate, amintind și rezumând unele din comunicările prezentate, din cele cu subiecte de un interes mai general.

Astfel, în două ședințe, d-l Prof. Romul Vuia, Președintele Cercului, face câte o dare de seamă, într-una asupra Congresului Internațional de Antropologie și Etnologie ținut la Copenhaga în 1938, iar în alta asupra Congresului Internațional și Festivalului de dansuri populare, ținut la Stockholm în 1939.

Privitor la Congresul dela Copenhaga, d-l Prof. R. Vuia ne arată că la secția etnologică, cea mai importantă, care a fost închinată în special comunicărilor științifice privitoare la originea agriculturii, a plantelor agricole și a animalelor domestice, a făcut și D-sa două comunicări, primite cu un viu interes, și anume una despre „Obiceiurile agrare la Români: plugul, plugușorul, cununa, paparudele etc.”, și alta despre „Culturile în terase în România”.

În afară de aceste comunicări, făcute în ședințele publice ale secției etnologice, d-l prof. Vuia, în calitate de membru al Consiliului Permanent al Congresului, a făcut în ședințele acestui Consiliu următoarele patru propuneri, de o mare importanță științifică: 1. Unificarea terminologiei etnografice; 2. Constituirea unei comisii care să se ocupe și să propună introducerea Etnografiei și Antropologiei în Universitățile și școlile secundare din toate țările; 3. Crearea unor secțiuni speciale muzeografice la viitoarele Congrese și 4. Să se facă rezervațiuni pentru

popoarele expuse pieirii, ca Papuașii, Vedașii, Ainușii, Indienii, Eschimoșii etc. În afară de prima, căreia i s'au opus Englezii, toate celelalte propuneri au fost primite cu unanimitate.

În comunicarea despre Congresul Internațional și Festivalul de dansuri populare dela Stockholm din 1939, arată că d-sa a condus și o echipă de dansatori din comuna Viștea de jos, jud. Făgăraș, care a obținut un frumos succes, fiind admirată de reprezentanții celor 22 națiuni participante la Congres.

Alte comunicări originale, și ele tot așa de prețioase, au făcut d-nii: Tiberiu Morariu (1. „Păstoritul în Alpi comparat cu cel dela noi”; 2. „Aurăritul pe valea Someșului Mare”), Laurian Someșan („Probleme în legătură cu evoluția vieții agricole și pastorale la populația românească carpatică”), Ion Chelcea („Rudarii din Muscel”), D-na Lucia Apolzan („Cercetări etnografice în Munții Apuseni. Așezările omenesti”), Teodor Onișor (1. „Portul românesc în regiunile săcuizate”; 2. „Bărcuitul” sau culegerea mierei stupilor sălbateci în regiunea Năsăudului”), Ion Maloș (1. „Câteva însemnări despre așezările rurale din regiunea Reghinului, jud. Mureș”; 2. „Câteva însemnări despre piuăritul în comuna Ibănești, jud. Mureș”; 3. „Păstoritul în comuna Luiieriu, jud. Mureș”), G. h. Pavelescu (1. „Prezentarea unui chestionar de credințe și obiceiuri magice”; 2. „Câteva observațiuni asupra artei religioase populare din Munții Apuseni”), Pascal Gârneață („Etnicul la concentrări”), Iosif Naghiu („Asupra unor variante ale Irozilor”).

Probleme de un interes mai general s'au tratat în ședințele ținute la Sibiu, toate având un caracter de conferințe. Într-una din acestea d-l prof. Romul Vuia a vorbit despre „Introducerea Etnografiei în învățământul de toate gradele”, problemă de o mare actualitate, asupra căreia vom reveni cu altă ocazie.

În altă ședință a vorbit d-l Șerban Lungu despre „Educația Națiunii ca știință etnică a Educației”. Conferențiarul constată că și acum, după mai bine de douăzeci de ani dela Unire, pedagogia noastră continuă să vegeteze în majoritatea cazurilor pe vechile făgașuri ale unor orientări care au prea puțin comun cu marile nevoi ale neamului. Față de această situație se impune o totală transformare în sensul ca educația să fie reintegrată în însăși condițiunile de viață ale poporului nostru, viața înțeleasă ca totalitatea organică în continuă creștere și devenire.

Față de individualismul și materialismul educației din epoca dinaintea de războiul trecut, epoca nouă, actuală, ne apare ca o puternică reacțiune. În această fază, cultura europeană începe să se structureze potrivit *specificului etnic* al diferitelor ei comunități de viață care sunt popoarele, cu tot ce au ele mai bun, de ordin biologic, sufletesc sau spiritual și cu tot ce au ele mai specific, ca rasă, poziție geografică și devenire istorică. În locul educației raționaliste și individualiste a veacului trecut, cu toate formele corespunzătoare, noua educație are un pronunțat *caracter etnic, național*. În locul „autonomismului” culturii moderne, epoca zilelor noastre tinde să înrădăcineze din ce în ce mai mult *primatul valorilor etnice*.

Amintim, fără a stărui asupra lor, și recente conferințe ale d-lui prof. Romul Vuia despre „Activitatea etnografică și folklorică a lui N. Iorga”, (apărută în Nr. 10 din anul trecut al Transilvaniei), și despre „Dovezi etnografice pentru vechimea și continuitatea elementului românesc în Transilvania”, precum și conferințele d-lui prof. A. I. Dima despre „Definiții și teorii explicative ale artei populare”, care va apare în curând în broșură și „Cu privire la caracterul folcloric al lui Dănilă Prepeleac” și în fine, Teodor Onișor „Contribuții la istoricul Societății Române de Etnografie”.

O parte din membrii fondatori ai Cercului de studii etnografice, cu ocazia refugierii dela Cluj, s'au împrăștiat prin țară, stabilindu-se unii la București și Timișoara, iar alții prin diferite orașe din provincie, devenind în felul acesta deocamdată numai membri corespondenți, în sensul că nu pot activa direct, luând parte la ședințele și manifestările Cercului, până când se vor putea regrupa în Cercuri locale, spre a continua, acolo unde sunt, cele începute la Cluj, promovând astfel, în pături cât mai largi în țară, cunoștințele despre poporul nostru și despre știința etnografică română, contribuind tot mai mult, prin cunoaștere cât mai temeinică la cimentarea unirei și a dragostei dintre frați.

TEODOR ONIȘOR

STUDII EUGENICE

D-l Dr. Salvator Cupcea, șef de secție la Institutul de Igienă din Sibiu, a făcut să apară în volum trei studii publicate în *Buletinul eugenic și biopolitic*: „Ce este Eugenia?” „Ereditate și mediu” și „Examenul prenupțial”.

Progresele științei, în domeniul biologiei, preocupările oamenilor de știință pentru îmbunătățirea speciei omenești, cât și împrejurările politice și sociale din ultima vreme, au dat o mare circulație unor noțiuni ca rasă, eugenie, biopolitică. Entuziasmul cu care este primită orice știință nouă la început, precum și lipsa de profunzime științifică de mulțori, a făcut și cu Eugenia, să i se atribue uneori un conținut pe care nu-l are, un cadru pe care nu vrea să-l reclame pentru domeniul său. Din această dorință de lămurire a noțiunilor elementare a pornit studiul d-lui Dr. Cupcea, pentru a ne arăta ce este și ce nu este Eugenia.

Eugenia își are originea în ideile lui Darwin, care a demonstrat în lucrările sale importanța evoluției organice și valoarea selecției naturale la specia omenească.

Francisc Galton, în urma cercetărilor sale, a ajuns la concluzia că omul superior este mai mult un destin ereditar, decât un produs al mediului biosocial, iar spițele ereditare pot să fie selecționate pentru a îmbunătăți calitățile biologice ale generațiilor viitoare. Cuvântul „eugenic”, după Galton care l-a folosit cel dintâiu, prin derivație dela cuvântul grecesc eugenes, înseamnă bun în stoc, înzestrat ereditar cu calități nobile, iar „Eugenia” este știința ameliorării stocului, selecționarea spițelor ereditare bune și eliminarea spițelor ereditare inferioare

Selecția naturală, redescoperirea legilor lui Mendel, cercetările lui Weismann, asupra independenței plasmei germinale față de somă și deci imposibilitatea transmiterii pe cale de ereditate a caracterelor dobândite, precum și teoria mutațiilor lui De Vries, formează toate ideile școlii neodarvinisto-mutaționistă, în cadrul căreia a primit Eugenia adevărata ei importanță.

Eugenia este considerată ca singura metodă capabilă de a ameliora speța umană. Ea se ocupă de omenire, nu de individ, de viitor, nu de prezent. Ea se ocupă de îmbunătățirea calităților ereditare, nu de îmbunătățirea condițiilor de viață în care trăiește individul sub semnul prezentului. Ea se ocupă numai de ceea ce are ca permanent în speța omenească de-a-lungul generațiilor pentru a păși pragul viitorului.

Trebue să evităm confuzia dintre Eugenie și științele înrudite cu ea: Igiena rasei și Igiena neamului și trebue să o delimităm precis de eutenie, știința care se ocupă de perfecționarea mediului și de bună starea individului și a generațiilor prezente.

Momentul concepției este punctul la care eugenia, știința buneii reproduceri, face loc euteniei. „Cercetătorul mediului vrea să facă căminuri potrivite în care să crească eroii; eugenistul vrea să facă eroii”. (Horder).

Igiena rasei (Rassenhygiene) la început a reprezentat termenul german pentru eugenie. Această știință se adresează nu numai individului ca purtător de plasmă ereditară, dar și grupului rasial, pe planul concepției superiorității grupului rasial nordic. Pe lângă metoda eugenică, calitativă, igiena rasei folosește și metoda cantitativă, creșterea și menținerea numărului indivizilor generațiilor viitoare.

Igiena neamului, așa cum această știință a fost concepută de Prof. I. Moldovan (numită la început Igiena națiunii) se deosebește de eugenie și de igiena rasei, prin aceea că se adresează neamului în totalitatea lui, — formațiune biologică și spirituală în devenire, cu trecut prezent și viitor. Igiena neamului este mai mult decât eugenie, fiindcă pe lângă grija viitorului o interesează și grija prezentului (eutenie), pe lângă calitate o interesează și asigurarea cantitativă a generațiilor viitoare drept componente ale neamului.

Deci eugenia nu este eutenie, nici Igienă a rasei, nici Igienă a neamului. Problemele de epidemiologie, asistență socială, combaterea alcoolismului, divorțului, bolilor venerice, politica construcțiilor nu au nimic de a face cu eugenia.

Eugenia nu este medicină curativă, medicină preventivă sau medicină socială. Eugenia nu este nici ortogeneză, biotipologie, igienă mintală sau psihiatrie.

Măsurile eugenice nu sunt niciodată antieutenice, în schimb uneori eutenia este antieugenică. Astfel eutenia favorizează dezvoltarea țărănilor și a celor inferiori înzestrați. Pentru eugenist, cum spune d-l Dr. Cupcea, „prezentul și cantitatea contează în măsura în care contribuiesc la clădirea viitorului și a calității”.

Completarea metodelor eutenice cu cele eugenice o găsim realizată într'un mod fericit în Igiena neamului, care „urmărește asigurarea

fondului biologic optim, pe care apoi eutenia poate să-și exercite acțiunea cu cea mai mare eficacitate, în vederea îmbogățirii moștenirii pe care neamul o poartă din generație în generație”.

Examenul prenupțial constituie o metodă de eugenie care caută să elimine dela căsătorie pe indivizii cu tare, sau cu boale ereditare și să încurajeze căsătoria și fertilitatea celor normal înzestrați.

Individul nu reprezintă decât un moment efemer în înlanțuirea generațiilor pe drumul eternei deveniri, — familia mai mult decât un izvor de bucurii prezente reprezintă un izvor de șpițe ereditare care îmbogățesc capitalul biologic al neamului în viitor, — iar statul nu trebuie considerat decât ca o formă actuală de organizare a neamului.

Neamul reprezintă mai mult decât noi și este mai presus decât noi. Mai mult decât individul, mai mult decât familia, mai mult decât statul.

Căsătoria, actul prin care se fundează o familie, este mai mult decât o chestiune personală a contractanților, este o „etapă biologică socializată între generațiile în succesiune”, izvor de viață pentru viitorul neamului.

Un fals umanitarism, manifestat prin operele de asistență socială, asigură existența și reproducerea (cu mult mai mărită de altfel decât a celor normal sau superior înzestrați) a taraților, debililor mintali și alte categorii pe care selecția naturală i-ar elimina. Nu trebuie să le refuzăm dreptul la existență, dreptul la pâine, dar nu trebuie să le conferim dreptul de a constitui izvoare de șpițe ereditare pentru viitor.

D-I Dr. S. Cupcea arată diferitele forme în care a fost legiferat examenul prenupțial în Europa și în America. Unele state, cum sunt cele din America în special, caută să ferească pe individul sănătos de a contracta o căsătorie cu un partener cu boli contagioase: sifilis, gonoree, tuberculoză, lepră, fără a se preocupa de cei tarați ereditari, de debili mintali. Deci preocupări referitoare la prezent, la mediul social, preocupări eutenice.

În legiuirile din Europa este mai prezentă grija pentru sănătatea generațiilor viitoare, deci preocupări mai mult eugenice.

În România examenul prenupțial este legiferat numai pentru o mică parte din populație, funcționarii, — și nu se cere decât pentru sifilis și tuberculoză.

Examenul prenupțial pe lângă rolul său negativ de eliminare a celor necorespunzători ca și patrimoniu ereditar, primește un caracter de eugenie pozitivă atunci când încurajează căsătoriile celor bine doțati. Astfel în Germania împrumuturile pentru căsătorie, care se amortizează cu 25% la nașterea fiecărui copil, se acordă numai pe baza examenului prenupțial, ca indivizii să nu fie purtătorii unei eredități tarate.

Pentru aplicarea acestei metode biopolitice, care este examenul prenupțial, se cere, pe lângă instituții speciale și oameni pregătiți, se cere așa cum a semnalat de mult Prof. I. Moldovan, o educație bio-

logică a oamenilor, izvorită dintr'o conștiință biologică. Individul să-și simtă participarea la destinul neamului. O concepție de viață pătrunsă de răspunderea care o avem față de generațiile viitoare, față de viitorul neamului.

Dela începutul studiului „Ereditate și mediu” D-l Dr. Cupcea arată că nu este important a se discuta dacă este mediul atotputernic sau ereditatea la plămădirea personalității omenești. Din interacțiunea acestor două forțe: ereditate și mediu, rezultă personalitatea individului și problema principală este de a stabili proporția lor în fiecare acțiune umană. Această proporție dintre ereditate și mediu se poate stabili științific prin metoda gemenilor a lui Galton. Există gemeni adevărați cari provin din același ou divizat în două. Patrimoniul ereditar al acestor gemeni este identic și ei trebuie considerați ca o ființă scoasă în două exemplare (Apert). Diferențele care se vor ivi între acești gemeni în timpul vieții se datorează mediului. Există apoi gemeni biovulari sau bivitelini care provin din două ouă diferite, care sunt doar doi frați purtați și născuți deodată și care nu au același patrimoniu ereditar. Diferențele dintre ei trebuie să le atribuim eredității. Aplicat în știință acest principiu este folosit la determinarea proporției eredității și mediului la aspectele mintale și emotive ale omului. Astfel pentru variațiile inteligenței s'a găsit proporția de 80% ereditate și 20% mediu, pentru etatea educațională a copilului 64% factori ereditari și 36% factori peristatici. Variațiile memoriei sunt datorite în 66% eredității și în 34% mediului, iar variațiile individuale ale aptitudinilor motorice sunt datorate în 68% eredității și 31% mediului. Trebuie să remarcăm că acest raport atât de categoric în favoarea eredității la aspectul emotiv devine: 44% ereditate și 56% componenta peristatică. (Deși sunt și unele tendințe emotiv-active predominante ereditare: tendința de dominare cu 56% proporția eredității).

În concluzie se stabilește că tehnicile reacționale individuale sunt predominant determinate ereditare, în timp ce motivația emotiv-activă este mai mult influențată de mediul socio-cultural. Intervenția educației se va referi la organizarea vieții afective, în trezirea emoțiilor și realizarea cea mai fericită a potențialităților emotiv-active.

În domeniul patologiei mintale metoda gemenilor ne arată importanța eredității în debilitate mintală, psihoza maniaco-depresivă, schizofrenie, criminalitate, etc. Această constatare ne duce la concluzia că singura metodă pentru combaterea bolilor mintale este eugenia. Progresele medicinei și mai ales vindecarea aparentă și socială a celor cu boli mintale pune tot mai acut intervenția eugenice, fără de care mergem spre adevărate dezastre biologice.

GHEORGHE VORNICA

ȘCOALA ȚĂRĂNEASCĂ PENTRU FEMEI

S'a spus de atâtea ori și știe toată lumea dela noi, că populația țării noastre este formată 80% din țărănime. Astfel educația țăranului ar fi trebuit să stea de mult timp între primele probleme ale statului

romănesc. Iar școala țărănească ar fi trebuit să fie de mult timp mijlocul de căpetenie pentru educația țărănimii.

Statul de până acum a văzut în școala primară singurul mijloc de educare a țaranului. De aceea i s'au făcut toate îmbunătățirile posibile. Școala primară însă dă atâta cât poate da unui copil, dar nu dă prea mult și nici nu poate da, pentru viitorul țaran.

De aceea, țaranul nostru pornește pe drumul vieții, și după școala primară, numai cu învățăturile transmise prin moșii și strămoșii săi. Iar acestea îl țin pe loc și-l fac să rămână mereu la aceleași mijloace de îngrijire a pământului, lipsit de inițiativă, fără să știe ține pas cu ceea ce ne dă azi știința, pentru organizarea rațională a unei gospodării, pentru întărirea sănătății și promovarea vigoarei trupești și sufletești.

Din această cauză este necesar să treacă țaranul, după școala primară, prin o școală, care să-i dea toate cunoștințele de care are nevoie în viața lui de țaran.

Cu acest gând a îmbrățișat Astra ideea școlilor țărănești și, cu toate greutățile și piedicile, a știut face din aceste școli un mijloc de educare pentru țărani, care, dacă va fi generalizat și sistematizat, va fi de cel mai mare folos pentru țară.

Ca o contribuție la dezvoltarea școlilor țărănești credem să comunicăm felul cum a fost înfăptuită anul acesta școala țărănească pentru femei din Brașov.

Programul școlilor țărănești de până acum, realizate de Astra, n'a fost stabilit uniform în toate locurile. Fiecare înfăptuitor de școală și-a alcătuit programul după buna chibzuială a sa și după posibilitățile care îi stăteau la dispoziție.

Școala țărănească de femei trebuie să răsară și să crească din nevoile și necesitățile satului românesc. Trebuie să cuprindă toate cunoștințele din lipsa cărora se subminează mereu vigoarea și sănătatea fizică și morală a satelor noastre. Cel care organizează o școală țărănească trebuie să cunoască bine nevoile, necesitățile și lipsurile satului nostru. Numai așa va putea forma un program al școlii, care să fie de un folos.

Mortalitatea generală foarte ridicată, răspândirea bolilor sociale, scăderea natalității și mortalitatea infantilă mare, alimentația proastă a țaranului, dusă până la subalimentație, dănuirea anumitor obiceiuri rele și a unei anumite morale familiare dăunătoare, părăsirea obiceiurilor bune, părăsirea portului, a jocului și cântecului național, toate acestea sunt rele, cari macină mereu puterea fizică și morală a țaranului și duc la slăbirea neamului.

Din aceste lipsuri trebuie să iasă programul școlilor țărănești.

Aceste școli trebuie să formeze o țărancă care să se simtă legată de satul în care s'a născut, o țărancă care să fie cea mai bună păstrătoare a tuturor comorilor sufletului românesc, să fie o mamă, și soție și gospodină bună. În aceste școli trebuie să se cultive adevăratele calități ale sufletului românesc, plin de abnegație, gata totdeauna de jertfă pentru interesele superioare ale neamului și pentru deaproapele său, curajos și viteaz, fără cruzimi, blând, fără a fi laș, bun, mărinimos și cu un simț foarte dezvoltat pentru dreptate și libertate.

Acestea sunt principiile, care trebuie să stea la baza alcătuirii programului școlii țărănești pentru femei.

Din nevoile și principiile de mai sus am scos noi următorul program pentru școala țărănească de femei în Brașov:

Partea practică

1. Liceul industrial a făcut cu elevele practic: țesutul, croitul, cusutul, vopsitul lânii, rufărie pentru copil mic, cântări naționale și jocuri naționale.

2. Școala de gospodărie din Brașov a făcut cu elevele practic pregătirea alimentelor, în primul rând al acelorora de care dispune țărănul.

3. Surorile de ocrotire au făcut cu elevele practic: igiena individuală, îngrijirea copilului, îngrijirea omului bolnav și îngrijirea casei și a jurului casei. Surorile au avut supravegherea școlii, au fost tot timpul cu elevele și le-au dat toate îndrumările necesare.

4. S'au făcut cu elevele exerciții de cor și teatru.

Partea teoretică

S'au ținut următoarele lecții teoretice:

1. Igiena apei potabile, 2. Igiena casei, 3. Igiena curții și a satului, 4. Bolile sociale, 5. Date demografice în România și Brașov, 6. Igienă individuală, 7. Boli infecțioase, 8. Vaccinuri, 9. Igiena femeii, 10. Igiena sarcinei și a lăuziei, 11. Îngrijirea bolnavului, 12. Accidente, 13. Boli venerice, 14. Alcoolismul, 15. Practicarea vieții sănătoase, 16. Mortalitatea sugacilor și cauzele ei, 17. Alimentația sugacilor în primul an, 18. Întărcatul și alimentația copilului după primul an, 19. Îngrijirea copilului, 20. Desvoltarea copilului, 21. Bolile sugaciului (rachitism, sifilis, blenoragia ochilor), 22. Bolile infecțioase ale copilului, 23, 24, 25. Trei ore de morală creștină, 26. Asistență socială la sat, 27. Plante medicinale, 28. Cultivarea legumelor, 29. Pomi roditori, 30. Cultivarea cânepii și inului, 31. Apicultura, 32. Creșterea și valorificarea găinilor, 33. Importanța industriei casnice în vieașa țărănului, 34. Combaterea luxului, 35. Drepturile noastre asupra pământului românesc, 36. Pământul locuit de români, 37. Figuri reprezentative ale trecutului Românilor, 38. Femeia, în trecutul neamului nostru, 39. Cartea și bibliotecile sătești, 40. Laptele și derivatele lui, 41. Rostul femeii în familie, 42. Nașterea poporului român și formarea limbii, 43. Poezia română, 44. Portul, jocul și cântecul național, 45. Alimentația omului, importanța și felul lui, 46. Importanța și rolul școlilor țărănești.

Programul bogat a fost executat în întregime de profesoarele și profesorii școlii, cu multă conștiințiozitate și cu toată însuflețirea.

La Liceul industrial și Școala de menaj și-au câștigat elevele multe cunoștințe pentru o bună gospodărie a casei și pentru o pregătire bună a alimentelor, care lipsește așa de mult țărâncei noastre.

În programul școlii a fost încadrată cu foarte mult folos sora de ocrotire. În viitor, sora de ocrotire va trebui să i se dea în satele noastre un rol foarte important. Noi am încredințat 2 surori de ocro-

...tine cu conducerea școlii. Acestea au luat parte cu elevele la toate cursurile teoretice și practice. Le-au dat totdeauna după cursuri explicațiile necesare, în cazurile în care elevele rămâneau cu vreo nedumerire. Au făcut cu elevele aplicarea practică de igienă individuală și igiena casei, de îngrijirea omului bolnav și a copilului. Ne-am făcut convingerea că încadrarea surorilor de ocrotire în școlile țărănești de femei este de un real și foarte mare folos.

Părți importante din programul nostru au fost teatrul, corul și jocul național. Le-am introdus în program cu scop educativ. Am vrea ca în satele noastre teatrul să devină un mijloc de educație și propagandă și să fie altcum făcut, decât se face azi. Corul să fie mijlocul prin care să se păstreze și cultive cântecul național. Iar jocul național să nu fie părăsit, să fie cultivat și să fie mijlocul prin care să se păstreze portul național.

Școala a avut o durată de o lună. S'a început cu 50 de eleve. La vizita medicală, găsindu-se 3 bolnave, au urmat cursurile 47 eleve. Au fost fete între 17—23 ani. Alegerea lor a fost, cu excepția alor 3—4, foarte bine făcută de președinții cercurilor culturale. Toate elevele au fost internate în una din casele Astrei. Mesele au fost luate la școala de menaj.

Școala s'a terminat cu un festival dat în teatrul Astra la care au participat aprox. 1500 persoane. Programul de teatru, coruri declamații și jocuri naționale a fost executat de elevele școlii, așa de bine, încât a pus în uimire pe toți scepticii cu privire la posibilitățile de învățare a țăranului nostru.

La temelia statului viitor va trebui să stea ideea națională și ideea țărănească. Țăranca noastră va trebui să aibă un rol de o covârșitoare importanță. Ne-am făcut convingerea că în școlile țărănești va putea fi formată țăranca viitorului stat românesc.

Dr. NIC. CĂLIMAN

STATORNICA UNITATE ROMĂNEASCĂ

La începutul acestui an a apărut cu titlul de mai sus, sub auspiciile grupării intelectuale „Thesis”, o prețioasă încercare de domeniul culturii generale, datorită profesorului sibian Traian Marcu.¹⁾

Fără intenția de a da o operă de erudiție, d-l Marcu ne oferă un studiu sumar, totuși pe baze largi și complex, al relațiilor spirituale, sub diferitele lor aspecte, dintre Transilvania, luată în accepțiunea largă a cuvântului, uz frecvent dar care nu concordă cu realitatea geopolitică, și Principatele Române, dela primele manifestări până la începutul secolului al XIX-lea.

Autorul vede primele începuturi de comuniune spirituală românească în caracterul unitar și unificator al limbei, al credințelor, al

¹⁾ Traian Marcu: *Statornica unitate românească*. Relații spirituale între Ardeal și Principatele Române până la începutul veacului al XIX-lea. Sibiu, Dacia Traiană, 1942. (Din publicațiile grupării intelectuale „Thesis”). 22 pag., în 8°.

cultului religios și al vieții sociale (în special păstoritul și organizațiile politice primitive), susținând că „această solidaritate străveche”, care nu e încă devenită conștiință națională, „explică în bună parte trănicia elementului românesc” (p. 4). Făcând apoi un repertoriu sumar al primelor raporturi politice și religioase, vorbește despre geneza întâielor traducerii românești, unde se atașează susținătorilor teoriei huseite; urmărește apoi procesul de unificare al limbii literare pe care o utilizează Coresi în diversele sale tipărituri, Simion Ștefan în *Noul Testament* dela 1648 și traducătorii din 1688 ai *Bibliei* dela București.

Pe lângă aceste fenomene general cunoscute, d-l Marcu trece în revistă și chestiuni de amănunt. Astfel: obstacolele, din partea catolicilor și calvinilor, în realizarea unui strâns contact între deosebitele ținuturi românești, legături intime de viață religioasă și didactică, importanța culturală a Blajului și a Sibiului în formarea unității românești, emigrările Ardelenilor în Principate, figuri interesante care au promovat circulația valorilor culturale în cuprinsul regiunilor locuite de Români (ca, de exemplu, luminatul Mitropolit Teodosie din Vestem, marele om de afaceri Hași Constantin Pop, renumita personalitate a doctorului Ioan Molnar-Piuaru), și chiar și legături de tipografie și legături comerciale între aceste ținuturi.

În această ordine de idei sunt cercetate, atât legăturile care au plecat din Principate, cât și cele care au plecat din Ardeal, Banat, Crișana.

În epoca decadentă fanariotă a Principatelor, Ardealul ajunge „centrul vieții spirituale românești” (p. 16). Aici, după judicioasele considerații ale autorului, „desele agitații împotriva unirii, neastâmpărul inimosului român și nefericitului episcop Inocențiu Micu, temerile curții din Viena de a nu primejdui unirea și a pierde prin aceasta sprijinul românesc, dobândit cu multă greutate și singurul pe care se putea rezema în Ardeal, și grija imperiului austriac de a-și consolida stăpânirea militară în această țară prin înființarea regimentelor românești de graniță, au fost tot atâtea împrejurări favorabile pentru întemeierea și organizarea învățământului românesc” (p. 16).

E vrednică de remarcat concluzia, pe care ne permitem să o reproducem. Întreținându-se asupra vieții culturale sibiene dela sfârșitul secolului al 18-lea și asupra activității lui Molnar-Piuaru, d-l Marcu ajunge la convingerea că „Sibiul însemnează încă de atunci un centru al frământărilor spirituale comune, ale tuturor Românilor, iar încercarea lui Molnar, ca și toate celelalte înfăptuiri culturale, desvăluiesc statornice legături spirituale și o cunoaștere reciprocă temeinică între cărturarilor din toate provinciile. Intensa activitate din Ardeal în toate domeniile de viață stimulează pe Românii din celelalte țări, dâra de lumină aprinsă la acest sfârșit de veac străbate dincolo de munți și conștiința unității naționale, răspândită și întreținută eroic de figurile reprezentative ale culturii românești din Ardeal, pregătește în Principate marile mișcări naționale dela începutul decadei a treia a secolului al XIX-lea, care transformă fața țărilor și dau vieții românești de peste munți o strălucire nouă” (p. 22).

Evident, date pentru această teză, care în timpul din urmă a început să preocupe în anumite direcții și pe cercetătorii vieții culturale românești mai noi, — și aici ne gândim mai ales la excelentul buletin al Seminarului de Literatură română modernă dela Universitatea din Sibiu, *Studii literare* (vol. I, 1942), — se pot culege în număr covârșitor mai mare decât cele elaborate de d-l Marcu. Adunarea lor necesită o cercetare migăloasă și îndelungată de bibliotecă a tuturor studiilor și documentelor care privesc trecutul românesc.

D-l Marcu utilizează, pe lângă o serie de lucrări pentru informații mărunte, în special pe G. Barițiu: *Parti alese din istoria Transilvaniei pre doue sute de ani din urma*,¹⁾ N. Iorga: *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a Românilor*,²⁾ O. Ghibu: *Din istoria literaturii didactice românești*³⁾ și N. Iorga: *Istoria învățământului românesc*.⁴⁾ Cu folos egal și adeseori cu folos mai mare se puteau consulta, în această direcție, studiile și revistele de istorie a Românilor, mai recente, care sunt superioare cărții lui Barițiu. *Istoria bisericii românești* a lui Iorga a apărut într-o ediție revăzută și adăugită⁵⁾ care nu e pusă la contribuție.

Fără să intenționăm să facem proces de erudiție, informații prețioase se puteau culege din diverse studii și articole de N. Drăganu, Ștefan Meteș, N. Cartoian, L. Someșan, Val. Bologa, ca să nu pomenim decât autorii principali (și nici dintre aceștia pe toți). Intrând în discuția lucrării din capul locului suntem datori să menționăm o deosebire principală pe care n'a făcut-o autorul nostru. Unitatea aceasta se realizează pe două planuri, care uneori sunt atașate unul la altul, alteori sunt dissociate: în lumea așa zisă cultă, și în poporul de rând.

Pentru că, atât dincoace de munți cât și în celelalte ținuturi românești, interferențe creatoare și unificatoare au fost și dela clasa cultă la popor (în deosebi creațiunile religioase) și dela popor la clasa cultă (creațiile literare, artistice și muzicale), și pentru că valoarea etică și estetică a manifestărilor culturii populare a fost, cum e și astăzi, apreciabilă, ar fi fost de dorit ca acestea din urmă să fi fost studiate în cir-

¹⁾ Vol. I—II. Sibiu, W. Krafft, 1889—1891, Prima citare (pag. 5, nota 2): *Barițiu Ist. Trans. I, pg. 118, 130*. Relativ la citarea izvoarelor folosite, credem că e absolut necesară și indicarea anului în care a apărut cartea, cel puțin la prima citare a ei și mai ales atunci când a apărut în mai multe ediții, în care caz trebuie menționată și ediția. Cercetătorului de specialitate îi este ușor să se orienteze în labirintul citatelor, dar un cetitor oare-care neversat în bibliografia materiei, chiar om cult să fie, se pierde și nu le poate da importanța cuvenită.

²⁾ Vol. I—II. Valenii de Munte, „Neamul Românesc”, 1908—1909. [Ediția I]. Citat (de ex. pag. 10, nota 1): *N. Iorga: Ist. bis. rom. I. 379*. În ce privește preciziunea indicațiilor din această operă, observăm că s'au strecurat unele erori. În loc de pag. 379, din chiar nota reprodușă, trebuie corectat pag. 378. Faptul pentru care e nota 2, pag. 20, e expus la Iorga pe pag. 236, nu 237. În nota 2, pag. 22, nu corespunde originalului.

³⁾ I. Bucuavnele, II, Abecedarele din Transilvania, III. Cărțile de cetire din Transilvania. București, Sococ — Sfetea, 1916. (Analele Acad. Române, Memoriile Sect. Literare, Seria II, Tom XXXVII, pp. 1—359).

⁴⁾ București, Casa Școalelor, 1928.

⁵⁾ Vol. I, 1929. Vol. II, 1932, București, Ed. Ministerului de Culte.

culația lor spațială și în dependențele lor de manifestările clasei culte, în egală măsură cu studiul valorilor culturale create de clasa zisă cultă. Ele comportă interesante interpretări.

Funcțiunea unificatoare a limbei, și ea produs spiritual, n'a fost suficient subliniată. Aici se puteau pune la contribuție hărțile *Atlasului linguistic român*, dacă nu cel puțin cele câteva studii sau interpretări ce li s'au făcut până acum (Sextil Pușcariu, Emil Petrovici, Sever Pop, Ernst Gamillscheg, etc.).

A făcut bine d-l Marcu că a pus unitatea spirituală în strânsă legătură și cu factorul social, economic, politic, religios.

Emigrările în aceste relațiuni au fost un sprijin de care numai astăzi ne putem da seama. Dar nu e suficient numai a le schița. Populația ardeleană emigrată în Principate a dus, în locurile unde s'a stabilit, un anumit fel de a fi, o anumită mentalitate, o etică întru câtva diferită de cea a Muntenilor sau Moldovenilor, ale căror influențe mai mult ca sigur că se pot urmări și astăzi. Colonizările Oltenilor în Banat, pe care autorul nici nu le menționează, au schimbat și ele foarte mult configurația spirituală a Banatului.

Pe lângă acestea, avem impresia că ar fi fost necesară și o cercetare mai amănunțită a creațiunilor literare culte, cu toate că de ele vorbește mai mult ca de cele populare, și a altor creațiuni spirituale (artistice, muzicale, etc.), pentru că acestea, pe lângă frecventul contact direct între Ardeleni și Munteni, au fost și unul din factorii care au contribuit în largă măsură la unificarea și la modelarea spiritualității românești.

De asemenea e remarcată numai în treacăt mediațiunea Ardealului și a tipăriturilor dela Buda și Viena în pătrunderea unor valori culturale apusene în Principate. Tipăriturile dela Buda și Viena au ajutat mult și la strângerea relațiilor dintre diferite ținuturi românești.

Pe urmă, în concluzie ar fi trebuit să fie accentuată și ideea, ce reiese din însuși studiul d-lui Marcu, că întreg complexul de factori ce au contribuit la unificarea vieții spirituale românești, a avut și o funcțiune de consolidare a românismului și chiar una de extirpare a elementelor eterogene.

Nu putem trece cu vederea intenția autorului de a pune în circulație un nume complet al mitropolitului Bălgradului, ales în 1643 în locul lui Ilie Iorest, și anume Simion Ștefan. D-l Marcu îi zice: *Simeon Ștefan Pop* (p. 6).¹⁾ Ilustrul cărturar apare de fapt sub acest nume, dar cu *Popa* nu *Pop*, în documentele timpului: *Stephanus Popa Simonius*; de ex. în diploma lui G. Rákoczy, din 10 Oct. 1643 prin care e numit „Vladica”.²⁾ Dar e numele pe care el îl va fi avut ca preot, ca atâția alți *Popa* din trecutul nostru. În timpul păstoririi, pentru că la acest timp se referă d. Marcu, iscălește *Simion Ștefan*³⁾ (*Noul Testament*, 1648), acesta

¹⁾ Totuși pe pag. 7: *Simion Ștefan*.

²⁾ *Arhivul pentru filologia și istoria*, Blaj, XXXII (5 Febr. 1879), 628—632.

³⁾ *Ștefan*, grafie uzuală, totuși nu cea mai răspândită, pe atunci, pentru *Ștefan*.

fiindu-i numele cu care voia să fie cunoscut și cu care era cunoscut.¹⁾

Cu toate aceste părți susceptibile de discuție, în sensul că necesită în deosebi o completare de informație și de ideologie, lucrarea are calități incontestabile pe care le-am remarcat la locul cuvenit.

Concisă, sistematic dezvoltată, cu o logică bine susținută și scrisă într'un stil înviorător, dinamic, ea este și rămâne o prețioasă contribuție, dar și o sugestie, pentru studiul factorilor ce au creat și susținut unitatea de simțire și de gândire a poporului nostru.

LIVIU ONU

¹⁾ V. și *Psaltirea* din 1651, unde numele îi apare sub forma: *Semeon Stefan*.

INSEMNĂRI

AUTOHTONIA ROMÂNILOR ȘI ISTO- RIOGRAFIA MODERNĂ GERMANĂ

În volumul al II-lea din marea lucrare istorică germană *Propyläen—Weltgeschichte*, editată de profesorul Willy Andreas, apărut de curând, în 1940, istoria venirii și așezării Slavilor în Sud-Estul Europei e scrisă de cunoscutul specialist, profesorul vienez Hans Koch. Vorbind de redresarea poporului grec și romanic (dalmato-italian) din Sudul și Vestul Peninsulei Balcanice, după prima lovitură dată de valul năvălitor al Slavilor de Sud, învățatul german se ocupă și de soarta puterii slave, pătrunse în Dacia în a doua jumătate a sec. VI, unde, deasemenea, constată o slăbire a năvălitorului, paralelă cu cea din Balcani, tot prin a doua jumătate a veacului al VIII-lea după Christos. Și aici, ca și în Vestul Balcanului, tot o rezistență romanică frânge puterea slavismului (așa precum — adăogăm noi — au frânt autohtonii daco-romani și vigoarea altor năvălitori). Dar să lăsăm să urmeze chiar cuvintele specialistului vienez (p. 505):

„O a doua slăbire [a Slavilor] se manifestă în ținutul Carpaților (Karpatenbogen); aici, noii veniți [Slavii] trebuia să-și măsoare puterea cu băștinașii Traci și Daci, cu resturile unor Goți imigrați ulteriori și cu coloniștii romani, care, în parte erau aici încă din secolul al doilea,

în parte fuseseră împinși spre Nord din Sudul Dunării, de presiunea bulgaro-slavă și își duceau aici, prin plaiuri și poieni, ca păstori, o viață pribeagă de păstori și tocmai de aceea, cu neputință de a fi distrusă (Vlachii) Incercarea puterilor se sfârși în paguba Slavilor; aceștia lăsară, ce-i drept, poporului ce era pe calea unei noi închegări o mare parte a limbii lor și o frântură din organizația lor militară, așa zisele Voivodate de mai târziu; poporul însă se formă, în cele din urmă, după unele oscilări, ca popor romanic, devenind strămoșii Românilor de astăzi“.

Sugestiva înfățișare a procesului de formație a poporului român cuprinde nu numai afirmarea categorică a autohtoniei, dar și o formulare pătrunzătoare a realităților de ordin istoric și sociologic, explicând multe din laturile complexe probleme a originii noastre. Calea aceasta a cunoașterii e, fără îndoială, cea bună și numai dela ea se va putea obține, odată și odată, întregul adevăr.

Dacus

CATINCA BĂRSEANU

1861—1942

S'a deschis un nou mormânt de care va trebui să țină seamă recunoștința românească.

Venerabila matroană Catinca Bărsenanu, a închis ochii după o vieșă bogată în activitate în slujba Neamului.

S'a născut la 7 Martie 1861 din familia de negustori fruntași Nicolau la Brașov, unde a dus mai mult o viață în cercul restrâns al familiei. Transplantată în anul 1911 cu soțul său Andrei Bărseanu, profesor și director al liceului român de băieți, chemat în fruntea „Astrei”, la Sibiu, focarul de unde radia mai puternic soarele progresului românesc în Ardealul antebelic, s'a integrat imediat în cercul activ al Româncelor vrednice, care au făurit prin muncă și lupte, așezămintele românești pentru educarea și ajutorarea tineretului.

Aleasă vicepreședintă a Reuniunii Femeilor Române, a devenit președintă în anul 1916 și a condus-o până în anul 1935. Activitatea pilduitoare a Reuniunii a fost după războiu mult mai modestă, după pierderea proprietății care adăpostea cele două școli falnice, de menaj și de industrie casnică, în cari s'au pregătit atâtea serii de fete române pentru menirea de conducătoare a familiei și a gospodăriei și luminătoare a sătencelor și numai un ecou al trecutului său glorios. Dar Catinca Bărseanu a fost nepus de activă în cadrul societăților de asistență, în special la „Principala Mircea” și „Crucea Roșie”.

Recunoștința tuturor o merită însă în deosebi pentru devotamentul neobosit închinat *orfanelor din războiul de întregire*.

Erau mulți fiii *mucenicilor* cari din 1914 până în 1918 au fost carne de tun pentru asupritorii lor, pierind fără urmă și fără mormânt creștinesc pe câmpiile Galitiei, ale Flandrei, la Verdun, pe Carso; atâtea tinerețe, atâtea dragoste lipsea dela nenumărate căminuri de oameni nevoiași, multe răni erau de alinat, multe griji fătovitoare de ușurat. Aproape fiecare caz trebuia tratat în parte, cu bunăvoință și grijă, ca să nu se facă vreo nedreptate, să nu rămâie neajutorat un orfan. Cuvânt plin de înțeles, de jală, de lacrimi! Ce este mai trist decât un copil lipsit de purtarea

de grijă a celor ce l-au adus pe lume? Fără mângâiere, fără dragoste, fără bucurie!

Societatea „Ocrotirea orfanilor din războiu” prin comitetele și organele sale și-a împlinit cu înaltă conștiință datoria față de ei.

Alături de funcționarii administrativi aleși dintre persoanele cele mai inimoase, președintele regionale și cele județene și colaboratoarele lor au avut o activitate zi de zi. Fără surle și timpane, tăcute, cu discreție desăvârșită, sub ochii augustei Patroane, Regina Maria a Întregirii, au muncit, au veghiat, s'au aplecat cu suflet de mamă asupra tuturor suferințelor, tuturor lipsurilor, au împărtășit de dragoste și îngrijire pe cei lipsiți cu totul de această lumină a vieții pământești, neobosite, deși de multe ori sarcina luată de bună voce depășea forțele lor, cu fonduri modeste cari nu erau în proporție cu nevoile și trebuiau completate tot prin inițiativa și munca lor.

Ca fostă colegă de muncă și griji — Catinca Bărseanu președintă regională în Ardeal, eu în Banat — am avut destulă ocazie să o văd îndeplinind cu devotament neprecupețit o misiune sfântă: aceea de a înlocui pe părintele care ni-a dat și nouă o *Patrie*, jertfindu-se pe sine. Regiunea Sibiu îngloba 10 filiale județene din sudul Ardealului cu 27.449 orfani. Orfelinatele sale dela Sibiu, Orlat, Orăștie, Alba-Iulia, Abrud, Brașov, Sf. Gheorghe, etc. și asistența la domiciliu erau perfect organizate și conduse.

Suflet blând și înțelegător a lăsat de sigur o amintire ce nu se va șterge în rândurile colaboratorilor săi și a celor oblađuși, cari îi vor păstra veșnică recunoștința.

Muncă bună a făcut, fie ca ea să tragă greu în cumpănă acolo unde se cântăresc faptele și puterea de sacrificiu a fiecăruia.

Lucia Cioma

Mario Ruffini, **IL PROBLEMA DELLA ROMANITÀ NELLA DACIA TRAIANA** (Studio-storico-filologico). Roma 1941. 8°, 123 p.

Lucrarea profesorului Ruffini dela Universitatea din Torino, inchinată „veneratei memorii a Exelenței Sale Dr. Alexandru Nicolescu, metropolit greco-catolic al Blajului și Făgărașului” e rodul unei îndelungate și continue preocupări cu romanitatea norddunăreană pe care autorul o cunoaște și în urma studiilor proprii din domeniul limbii și literaturii române și în urma contactului viu, pe care d-l Ruffini l-a avut cu această romanitate, în cursul câtorva ani de conviețuire printre noi. E o lucrare din cele mai bine venite, adresându-se păturii intelectuale a poporului italian, căreia, într-o bine încheată schițare, îi oferă documentat și într'un stil dinamic, minunata epopee a formării poporului român pe meleagurile Daciei romane. Stăpân pe o imensă bibliografie din vastele domenii ale filologiei, istoriei și arheologiei, pe care o mănuește sigur și cu succes, d-l M. Ruffini prezintă succinct, dar înmănușind toate fazele de importanță ale formării și dezvoltării poporului român, întreaga problemă a romanității norddunărene, ne omițând nici păreri contrarii tezei, cărora le știe opune nimerit și cu multă pătrundere argumentele scoase din scrierile învățaților români și streini. Autorul e un partizan convins încă de mult al continuității daco-romane, văzând în poporul român o moștenire a Romei imperiale și o națiune „sorella” a poporului italian. Această convingere a sa pornește însă nu numai dintr'un sincer sentiment de simpatie și dragoste pentru noi — sentiment ce ne este atât de scump și care ne inviorează —, ci și dintr'o adâncă cunoaștere științifică a chestiunii, pe care o demonstrează la tot pasul bogăția informațiilor de tot felul, discernământul totdeauna superior și acuitatea vederilor sale verificate.

Prin cartea sa, d-l Ruffini aduce nu numai un real și prețios serviciu adăvărului istoric, propovăduindu-l cu cărușă în rândul conașionalilor săi, dar dă și specialiștilor o admirabilă unealtă de lucru prin organizata muncă de bibliografie ce urmează fiecărui capitol. O însușirare a celor cinci capitole substanțiale și condensate ale cărții va desvălui mai bine decât orice laude, valoarea intrinsecă a acestei lucrări

Capitolul I e inchinat Daciei Traiane, ocupării, organizării și romanizării acestei provincii, la începutul sec. II d. Chr. Chestiunea părăsirii Daciei ca și aceea a romanizării ei e numai atinsă în acest capitol, primind o dezbaterie amplă în capitolele III și IV.

În capitolul II, ni se dă un reușit istoric al problemei continuității, ținându-se seama de tot ce s'a scris în privința aceasta mai important. Această continuitate e, apoi, discutată documentat în capitolele următoare: pe temeiul datelor istorice (cap. III) la care se adaugă și argumentul creștinării în forme romane (care, totuși, nu începe în sec. II și III, cum crede autorul, ci, massiv ori hotărâtor abia în sec. IV); pe baza datelor arheologice (cap. IV) și în sfârșit (cap. V), a probelor scoase din studiul limbii române, în special din Atlasul Linguistic Român. Cu dreptate subliniază d-l Ruffini că romanitatea noastră e o romanitate spirituală și că și continuitatea noastră pe acest pământ al Daciei se datorește tot acestei spiritualități superioare (p. 117), care ne-a creat și ne-a păstrat ca *Români*.

Câteva greșeli mărunte și inadvertențe, ca și unele greșeli de tipar, nu scad cu nimica din valoarea și utilitatea acestei cărți, pe care am dori s'o vedem răspândită tot mai mult și în o nouă ediție.

C. Daicovicu

ION STANCIU

Începutul veacului. Peste Sibiiu plu-tește duhul marelui Șaguna. Platoșă nevăzută, care oprește și frânge săgețile înstrăinării prin cultură.

Dar săgețile sunt tot mai multe și mai veninoase. Graiul românesc sună tot mai smerit, învărtitele sunt tot mai des spulberate de carabina jendarului, doinele se suie tot mai în munte și se ascund tot mai adânc în codru.

Orașele nu mai cântă. Doar Sibiiul mai îndrăznește să infrunte tăvălugul vremii.

În strada Bruckental, într'o odaie lungureață, de pe pereții căreia te privesc Horea și Iancu, în jurul Românului cu trup de gorun și suflet de haiduc, care a fost Victor Tordășianu, stăteau meseriașii români ai Sibiiului, strășni mănunchiu în „Reuniunea sodalilor români”. Dar de data aceasta nu ascultau vorba grea ca aurul a lui Tordășianu. Ascultau un cântec. Asculta și Tordășianu. Ascultau și chipurile martirilor de pe pereți.

„Strigă Bărnuț din Sibiiu
Că Ardealul nu-i pustiu.
Strigă Iancu dela munte...”

Năvalnic porneau strofele, năvalnică era tinerețea cântăreților, năvalnică era insufletirea și dragostea de frumos și de neam a tânărului zugrav, Ion Stanciu, care-i învățase cântecul.

În năvălnicia lui, Ion Stanciu nu-și lămurise dacă-i era mai dragă arta sau neamul. Nu avea nici timpul nici vârsta unei asemenea lămuriri. Și-apoi pe vremea aceea pentru Românii din Ardeal artă și neam erau tot una.

Și în năvălnicia lui, Ion Stanciu râdea de greutățile, pe cari i le vor îngrămădi în cale răutatea, prostia și neînțelegerea. Râdea și de gura de balaur a Gherlei, care-și rânjea colții spre cei ce încercau să-și despătorească tricolorul din inimă. Ion Stanciu nu avea de unde bănuși că 1918 era așa de aproape.

Ion Stanciu a cântat pentru sodalii lui, apoi pentru lume, apoi pentru Via-dică. Și în 1918, când treceau batalioanele române carpații, ghinărarii din țară și-au șters o lacrimă de fericire, când i-au primit în Sibiu doinele Ardealului, păstrate pentru ei de Ion Stanciu.

A cântat apoi Ion Stanciu pentru alți ghinărari și pentru miniștri și pentru Voevodul întregitor de neam. A cântat și a plâns și el de fericire.

Nu a cerut nici burse, nici fonduri, nici banchete.

Își desbrăca după concert haina de sărbătoare, își lua bluza de muncitor-zugrav și-și vedea de pâinea de toate zilele, crescându-și copiii și... pregătind în gând un nou concert.

De aceea, în luna trecută, când la câteva zile după concertul dat tot cu sodalii lui, a închis pentru totdeauna ochii, ziarele nu și-au îndoliat paginile și puțini sunt aceia, cari vor fi aflat că acum Ion Stanciu cântă iar pentru Victor Tordășianu și pentru Voevodul întregitor de neam. Dar Ion Stanciu nu-i supărat. Nu a cerut nimic cât a trăit. Nu cere nimic nici acum.

Cu atât mai mare însă e față de el datoria generației crescută cu doinele lui.

Iar dacă mai sunt oameni, cari nu pricep cum a putut rămâne neclintit și curat neamul românesc în Ardeal prin puhoai de năvăliri și beznă de iobăgie, să afle că au avut ca reazim suflète ca al lui Ion Stanciu.

Ax.

DELA FRAȚI LA FRAȚI

Avem înaintea numărul pe Martie 1942 al revistei *Vieaja Ilustrată*, care apare la Cluj, în anul al IX, sub conducerea și cu binecuvântarea P. S. Episcopului *Nicolae*. După o lungă suspendare această excelentă publicație de familie a reușit în sfârșit, să vadă iarăși lumina tiparului, în aceleași admirabile condiții tehnice, cu un cuprins din care se desprinde aburul întremător al credinței.

copac rotund, ținând între ramurile sale un cuib de munți, destul de vast ca să ocrotească la nevoie un neam întreg, față de stolurile răpitoare, care s'au abătut timp de mii de ani din șesul deschis al Eurasiei".

Sau, mai departe :

„Caracteristica pământului nostru este de a fi o vastă cetate de munți, ocolită de dealuri și șesuri și încercuită de linia apelor mari: Tisa, Dunărea, Marea, Nistrul. Cetatea de munți și-a îndeplinit menirea de cetate sub orice stăpânire a fost, a apărut de primejdie populația de sub zidurile sale. Iar când nu a fost primejdie, din această cetate s'au coborât cei care au colonizat câmpiile, eliminând treptat pe cuceritorii șesurilor"... „Oricâte neamuri au trecut peste pământul nostru, ele veneau din șesuri depărtate, cu totul deosebite de ale noastre, și încă din șesuri care nu s'au impus niciodată prin civilizația lor. Astfel de neamuri nu au putut prospera în cetatea carpatică. Au putut-o cuceri cu armele, au putut-o subjuga, considerând-o ca pe o colonie, dar rădăcini, temeinice nu au prins în Carpați.. Pe loc a rămas neclintit, înclăștat de pământ și totdeauna dând caracteristica predominantă a ținutului, numai urmașul vechei rase autohtone trace și al colonizării romane, care singură a fost adoptată și s'a putut altoi pe trunchiul trac, prin incomparabilul prestigiu al limbii, civilizației și organizării sale".

B.

CUVÂNTUL ASTREI

Cu toate greutățile pri care trecem, activitatea Astrei continuă într'un ritm aproape obișnuit cu cel din fericitele vremuri de pace. Nuavem încă rapoartele tuturor despărțămintelor, pentru a face o prezentare completă și obiectivă a acestei ostenei pentru întremarea sufletului neamului în aceste vremuri de mare încercare. Nu ne putem oprî însă

ca, până la sosirea lor, să nu spicim crâmpes din ea, drept modestă răsplătă pentru aceia care o săvârșesc și indemn pentru cei care trebuie să-și dea și ei contribuția.

După o întrerupere de doi ani, explicabilă prin evenimentele prin care a trecut Ardealul, școlile țărănești au reînceput să apară în despărțămintele noastre mai harnice. Au fost organizate în acest an mai ales școlile țărănești pentru femei, deoarece, din motive cunoscută, cele pentru bărbați n'au putut lua ființă. Cea mai mare parte din aceste școlile au fost organizate cu ajutorul Consiliului de Patronaj și a Ministerului Sănătății. Cele din desp. Sibiu au avut cinstea să fie vizitate de însăși Prezidenta acestui Consiliu, D-na Maria Mareșal Antonescu, primind astfel un neuitat indemn și prestigiu. Despre cea organizată de despărțământul Brașov se vorbește mai amănunțit în altă parte a revistei. Școlile asemănătoare au mai luat ființă în despărțămintele Sibiu, Alba, Oravița, Turda, Câmpia-Turzii, Arad, Hunedoara. Altele sunt în curs de organizare.

A continuat apoi activitatea prin graiul viu (conferințe) și scris (broșuri din „Biblioteca Poporală"). Dintre conferințele organizate amintim îndeosebi ciclul „Marginile pământului și neamului românesc", organizat de despărțământul Sibiu, în care am putut asculta cuvântul competent și cald al dd. Prof. I. Lupaș, despre „Transilvania, inimă a pământului românesc", Teodor Iacobescu, Președintele Asoc. Gen. a Învățătorilor, despre „Românii dela Nistru", Prof. univ. Al. Procopovici despre „Românii din Bucovina", prof. univ. Emil Petrovici, „Românii din dreapta Dunării", prof. univ. Sabin Opreanu, „Românii de pe Mureșul superior", prof. T. Filipașcu, „Românii din Maramureș" și prof. Leontin Ghergariu, „Românii din Sălaj". Nu credem că e nevoie să insistăm asupra sensului și rostului acestor conferințe în

vremurile de astăzi, când marginile pământului românesc sunt atât de primejduite.

În „Biblioteca Poporală” au apărut 8 broșuri, dintre cari amintim „Bocete din Zagra (jud. Năsăud)” de Sever Hurdea, „Credințe și obiceiuri cuvioase”, de Preot Aurel A. Velea, „Obiceiuri din Tilișca” de Ioan Frăcea, „Iosif Vulcan” de Dr. Teodor Popa și în deosebi cele semnate de păr. I. Agârbiceanu, „De vorbă cu Ilarie” și „Rana deschisă”, asupra cărora sperăm să revenim. Cea din urmă a fost tipărită în 10.000 exemplare, iar o broșură „Pentru Țară și Neam”, îndemn la împrumutul Reintegrării și la nădejde și jertfă în ceasul de acum, a fost răspândită în 50.000 exemplare în toate co-

munele de dincoace de Carpați. Cuvântul cald și cinstit al Astei a răsunat deci fără întrerupere, ca o trâmbiță neodihnită, de veghe și de alarmă.

B.

REDAȚIONALE

Din pricina întâinderii neobișnuite a unor studii, am fost nevoiți să scoatem acest număr dublu, în 10 coale de tipar. Numărul viitor, pe Aprilie, va apare în mod obișnuit spre sfârșitul lunii.

Mulțumim încă odată celor care ne-au acordat largul lor sprijin material și moral, fără de care revista Astei nu și-ar fi putut continua apariția.

BIBLIOGRAFIA TRANSILVANIEI (VI)

BOLOGA, VALERIU L. Ajutorul Românilor ardeleni pentru răniții războiului independenței. Sibiu, 1941. Tip. „Dacia Traiană”. 2 f., 23 p. (Biblioteca medico-istorică).

BOLOGA, VALERIU L. Câteva lămuriri și date cu privire la biografia lui Ioan Piuariu — Molnar. Extras din volumul „Omagiu profesorului Ioan Lupaș”. București, 1941, M. O. Impr. Naț. 9 p.

DAICOVICIU, C. Neue Mitteilungen aus Dazien. (Extras din Dacia VII-VIII, 1937—1940). București, 1941. M. O. Imprimeria Națională. 299—336 p., 5 tab.

DAICOVICIU, C. O senzațională descoperire arheologică în Transilvania. Extras din „Transilvania”. An. 72, Nr. 8. Sibiu, 1941. „Dacia Traiană”. 4 p., 1 tab.

EXPOZIȚIA retrospectivă a cărții, artelor plastice și a graficei românești din Banat. 1—15 Decembrie 1941. Timișoara, 1941. Editura Institutului cultural de Vest. 7 f., 15 tab.

FLOCA, O. Monumenti romani inediti del distretto di Hunedoara. (Extras din Dacia, VII—VIII, 1937—1940). București, 1941. M. O. Impr. Națională. 337—344.

GHELASSE, ION I. Les pâtres „Bârșani” comme facteurs d'expansion économique et nationale dans l'histoire de la Roumanie. Și în [limba engleză]. Brașov. 1941. „Unirea”. 13 p.

LUDEANU, PASCU. Clopoțelul de argint. Episod din tinerețea vlădicului

Grigorie Maior (1772—1782). Nuvelă premiată la concursul literar al ziarului „România Nouă”. Sibiu, 1941. Tip. Krafft și Drotleff. 40 p.

LUPAȘ, I. Cronicari și istorici români din Transilvania. Ed. II. București, 1941. Ed. „Scrisul românesc”. XLIII, 551 p. (Clasicii români comentați).

LUTĂ-DRĂNICEANU, GH. Căntece populare din Ardeal. Folklor. București, [1941]. „Editura noastră”. 45 p.

MARCU, FILIP ST. Monografia comunei Lăsău, județul Hunedoara. București, [1941]. Editura noastră”. 75 p.

METEȘ ȘTEFAN. Contribuții la studiul populației din Transilvania, în trecut. I. Populația din județele Cojocna, Dobâca și Turda în secolul al XVIII-lea. Buc. 1941.

NESTOR, ION. Keltische Gräber bei Mediaș. (Extras din Dacia, VII—VIII, 1937—1940). București, 1941. M. O. Imprimeria Națională. 159—182 p.

OLTEANU, ALEXANDRU. Ordonanța 4420/1918 din Ardeal. Forma actelor de instrăinare la imobile. (Studiu de drept jurisprudențial, cu referințe complete la codul civil din 1940). Blaj, 1941. Tip. „Lumina” Miron Roșu. 2 f., 124 p., 4 f.

PÂCLIȘANU, ZENOBIOUS. Deutsche und Magyaren. Der Entnationalisierungskampf gegen die Sathmarer Schwaben. Bukarest, 1941. Die Dacia. Bücher. Tip. M. O. Impr. Națională. 85 p.

PĂCLIȘANU, ZENOBIO. L'Ungheria contro le sue minoranze etniche. Una lotta di sterminazione rivelata dai documenti segreti. Bucarest, 1941. Ed. Dacia. Tip. M. O. Impr. Națională. 141 p.

PETROVICI, EMIL. Graiul românesc de pe Crișuri și Someș. Extras din „Transilvania”. An. 72, Nr. 8. Sibiu, 1941. Tip. „Dacia Traiană”. 8 p.

PASCU, CAIUS. Un preot bihorean în revoluția din an. 1848 - 49, din Banat:

Ștefan Chirilescu. București, [1941]. „Editura noastră”. 13 p.

ROȘU, TITU L. Insemnări și inscripții bihorene. Vol. 1. Beiuș, 1941. Tip. „Doina”. 93 p. (Biblioteca Beiușului Nr. 9—10). *

SLĂVESCU, VICTOR. Dionisie Pop Marțian și Dimitrie A. Sturdza în 1859. (Analele Academiei Române Memoriile secțiunii istorice. Seria III, tom. XXIII, mem. 17). București, 1941. M. O. Impr. Națională. 21 p., 8 tab.